

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

**Кафедра теорії та історії держави і права,
конституційного права**

Історія держави і права зарубіжних країн.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до проведення семінарських занять для здобувачів вищої освіти
спеціальності 262 Правоохоронна діяльність

освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавр

Обговорено і рекомендовано
на засіданні кафедри
теорії та історії держави і права,
конституційного права
*Протокол № 1
від 31 серпня 2018 р.*

Чернігів 2018

Історія держави і права зарубіжних країн. Методичні вказівки до проведення семінарських занять для здобувачів вищої освіти спеціальності 262 Правоохоронна діяльність /Укл. Козинець О.Г. – Чернігів: ННІ права і соціальних технологій ЧНТУ, 2018. – 85с.

Укладач: КОЗИНЕЦЬ ОЛЕНА ГАВРИЛІВНА, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Відповідальний за випуск: ВЕРЕМІЄНКО СВІТЛАНА ВІКТОРІВНА, старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Рецензент: СЕЛЕЦЬКИЙ ОЛЕКСІЙ ВІКТОРОВИЧ, декан юридичного факультету ННІ права і соціальних технологій Чернігівського національного технологічного університету, к.ю.н., доцент

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН»	
1.1. Структура навчальної дисципліни	5
1.2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни	6
1.3. Методи поточного та підсумкового контролю з навчальної дисципліни «Історія держави і права зарубіжних країн»	16
1.4. Література основна до всього курсу	17
1.5. Орієнтовний перелік питань на екзамен	18
2. ТЕМАТИЧНІ ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ	21
3. ВИДИ РОБІТ, БАЛИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	34
4. ГЛОСАРІЙ (словник термінів)	39

ВСТУП

Однією з найбільш ефективних форм навчання, системного засвоєння студентами правових знань є семінарські заняття, потреба в яких особливо велика у викладанні такого навчального курсу як “Історія держави та права зарубіжних країн”. Предметом даного курсу є історичні процеси виникнення та багатовікового розвитку складної системи державних та юридичних установ зарубіжних країн, які визначили шляхи розвитку світової цивілізації.

Головна мета проведення семінарських занять з предмету “Історія держави і права зарубіжних країн” – поглиблення та закріплення найбільш складних і важливих тем лекційного курсу. На семінарських заняттях студенти набувають навичок самостійного опрацювання джерел права, аналізу законодавчого матеріалу, правильного формулювання і висловлювання своїх думок під час обговорення теми.

На семінарські заняття виносяться головним чином окремі нормативні акти, законники, “правди”, конституції, кодекси. Аналіз таких джерел, як Закони вавилонського царя Хаммурапі, “Салічна правда” франків, Велика хартія вільностей 1215 р., Конституція США 1787 р., Декларація прав людини і громадянина Франції 1789 р., Конституції Франції 1791, 1793, 1848, 1875, 1946 та 1958 рр., Конституція Німеччини 1871 р. та інших документів, дає можливість засвоїти зміст окремих інститутів права, структуру державного механізму тощо, і таким чином, підготуватися до відповідей на запитання, які пропонуються студентам у планах семінарів.

У плані семінарських занять, окрім переліку певної кількості питань, запропоновані основні терміни з теми, а також контрольні питання, на які студенти, готуючись до семінарського заняття, повинні знати відповіді. До кожної теми семінарського заняття запропоновані теми рефератів, при написанні яких, студенти можуть поглибити свої знання, опрацювати додаткову літературу і, тим самим, розширити свій світогляд.

На семінарських заняттях з деяких тем передбачено вирішення казусів та тестових завдань, які знаходяться безпосередньо у викладача.

До кожної теми семінарського заняття запропонований перелік літератури.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН»

1.1. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем		Кількість годин для денної/заочної форми навчання			
		Всього	У тому числі		
			Лек.	Семін.	Сам.роб.
1	2	3	4	5	6
Модуль 1					
Змістовий модуль 1. Держава і право Стародавнього Світу та Середніх віків (IV тисячоліття до н.е. – XVII ст. н.е.)					
1	Предмет, метод дослідження та періодизація ІДПЗК	4	2	-	2
2	Держава і право Стародавнього Єгипту	4	1	-	3
3	Держава і право Стародавнього Вавілоу	4	-	2	2
4	Держава і право Стародавньої Індії	4	1	2	1
5	Держава і право Стародавнього Китаю	6	-	-	6
6	Держава і право Стародавньої Греції	4	2	-	2
7	Держава і право Стародавнього Риму	4	-	2	2
Разом за кредитом 1		30	6	6	18
8	Держава і право франків	8	2	2	4
9	Феодальна держава і право Англії	7	1	-	6
10	Феодальна держава і право Франції	7	1	-	6
11	Феодальна держава і право Німеччини	8	2	2	4
Разом за кредитом 2		30	6	4	20
12	Арабський халіфат	10	2	2	6
13	Феодальна держава і право Болгарії, Сербії, Польщі та Чехії	10	-	-	10
14	Держава і право феодальної Росії	10	-	-	10
Разом за кредитом 3		30	2	2	26
Разом за змістовим модулем 1		90	14	12	64
Змістовий модуль 2. Історія держави та права в Новий та Новітній час середина XVII ст. – XX ст.					
15	Буржуазна держава і право Англії	6	2	-	4
16	Держава і право США	6	2	2	2

17	Буржуазна держава і право Франції	6	2	2	2
18	Буржуазна держава і право Німеччини	6	2	-	4
19	Буржуазна держава і право Японії	6	2	-	4
Разом за кредитом 4		30	10	4	16
20	Паризька Комуна і утворення Третьої республіки у Франції	7	-	2	5
21	Держава і право Росії XIX – початку XX ст.	8	-	-	8
22	Виникнення та розвиток радянської держави і права	8	-	-	8
23	Держава і право Німеччини новітнього періоду	7	2	-	5
Разом за кредитом 5		30	2	2	26
24	Держава і право США новітнього періоду	7	2	-	5
25	Держава і право Англії новітнього періоду	7	2	-	5
26	Держава і право Франції новітнього періоду	7	-	2	5
27	Виникнення і розвиток незалежних держав у Східній Європі, Азії, Африці та Латинській Америці	9	-		9
Разом за кредитом 6		30	4	2	24
Разом за змістовим модулем 2		90	16	8	66
Усього годин за дисципліну		180	30	20	130

1.2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Держава і право Стародавнього Світу та Середніх віків (IV тисячоліття до н.е. – XVII ст. н.е.)

Тема 1. Предмет, метод дослідження та періодизація історії держави і права зарубіжних країн

Предмет курсу “Історія держави і права зарубіжних країн”, його значення. Загальнонаукові та спеціальні методи пізнання та вивчення історії держави і права зарубіжних країн. Місце науки та навчального курсу в системі історичних, загальних і спеціальних юридичних дисциплін.

Історіографія історії держави і права зарубіжних країн.

Періодизація історії держави і права зарубіжних країн, джерела її вивчення.

Особливості азіатського та античного способу виробництва. Особливості азіатського та античного рабства. Характерні риси східної деспотії, причини її виникнення. Характерні риси права Стародавнього Сходу.

Суспільний та державний лад Хеттської держави. Суспільний та державний лад Ассирії.

Тема 2. Держава і право Стародавнього Єгипту

Виникнення та загальні закономірності становлення та розвитку держав Стародавнього Сходу. Розкрити сутність азіатського способу виробництва. Поняття “східної деспотії”: особливості та характерні риси.

Виникнення Єгипетської держави. Роль географічного середовища у формуванні типу держави і форми правління. Періодизація Стародавньої єгипетської держави. Еволюція суспільного ладу. Класи і стани у країнах Стародавнього Сходу. Державний устрій і управління. Суд і судочинство.

Джерела права і його основні риси.

Тема 3. Держава і право Стародавнього Вавілону

Виникнення перших міст-держав на території Двуріччя, розвиток землеробства, соціальної структури та управління.

Особливості виникнення і розвитку держави і права у Вавілоні. Правове становище окремих груп населення. Державний устрій і управління, збройні сили.

Джерела права. Характеристика законів царя Хаммурапі. Право власності, зобов'язальне та шлюбно-сімейне право. Кримінальне і процесуальне право. Судовий процес.

Тема 4. Держава і право Стародавньої Індії

Виникнення, періодизація та розвиток держави і права в Стародавній Індії.

Суспільний та державний лад стародавніх індійських держав Мохенджо-Дара та Хараппа.

Особливості суспільного і державного ладу Індії. Система варн. Центральне і місцеве управління.

Джерела й основні риси права Індії за “Законами Ману” та “Артхашастри”. Суд і судочинство.

Тема 5. Держава і право Стародавнього Китаю

Виникнення, періодизація та розвиток держави і права Стародавнього Китаю. Особливості суспільного і державного ладу Китаю. Реформи, спрямовані на руйнування громади. Армія. Органи охорони громадського порядку.

Джерела і основні риси права Китаю.

Суд і судочинство

Тема 6. Держава і право Стародавньої Греції

Загальна характеристика держави і права у Стародавній Греції.

Розвиток держави і права у гомерівській Греції: держава і право Мінойського та Мікенського царств.

Особливості виникнення держави і права в Афінах. Реформи Тезея, Солона і Клісфена. Розквіт афінської демократії за Ефіальта та Перікла. Особливості суспільного та державного ладу Афін. Суд і судочинство. Органи охорони громадського порядку.

Особливості суспільного і державного ладу Спарти. Реформи Лікурга та їх

вплив на становлення держави у Спарті.

Джерела афінського права та його основні риси.

Тема 7. Держава і право Стародавнього Риму

Особливості формування та розвитку давньоримської общини.

Виникнення держави і права у Римі. Періодизація історії держави та права Стародавнього Риму. Боротьба патрициїв і плебеїв. Реформа Сервія Туллія. Правове становище окремих груп населення.

Державний устрій і управління в період республіки. Причини переходу до монархії. Принципат. Домінат. Суспільний лад Риму у період монархії, розвиток колонату.

Роль армії у державному механізмі Стародавнього Риму в епоху імперії.

Жрецькі колегії (християнська церква) у політичній системі Стародавнього Риму.

Органи охорони громадського порядку.

Право Стародавнього Риму, етапи його розвитку. Джерела права. Римське право найдавнішого періоду (Закони XII таблиць) та класичного періоду. Публічне та приватне право. Право власності у римському праві та його еволюція. Основні тенденції розвитку аграрного законодавства у Стародавньому Римі. Кримінальне право. Судовий процес. Історичне значення римського права.

Особливості розвитку держави і права Фінікії, Карфагену.

Тема 8. Держава і право франків

Загальна характеристика феодальної держави і права (особливості виникнення та розвитку, зв'язок політичної влади з землеволодінням, місце релігії та церкви в житті феодальної держави, періодизація історії феодальної держави та права).

«Родосський морський закон» - збірка звичаєвого права Візантії. Суспільний та державний лад майя, інків, ацтеків. Суспільний та державний лад Вестготського королівства. Право держави остготів. Суспільний та державний лад, право королівства бургундів. Держава і право Китаю V – XII ст. Держава і право Японії VII – XII ст. Держава і право країн Південно – Східної Азії V – XII ст. Суспільний та державний лад, право королівства лангобардів. Суспільний та державний лад та право королівства вандалів

Особливості виникнення держави у франків. Форми власності. Реформа Карла Мартелла. Франкська імперія за Карла Великого. Особливості суспільного і державного ладу франків. Судові органи. Органи охорони громадського порядку.

Джерела права. «Салічна правда» франків: кримінальне право та процес, право власності та зобов'язань, шлюбно-сімейне право.

Тема 9. Феодальна держава і право Англії

Особливості формування держави в Англії, основні етапи.

Суспільний та державний лад, право королівств британських держав саксів

(Уессекс, Ессекс, Суссекс). Суспільний та державний лад, право королівств англів (Мерсія, Нортумбрія, Східна Англія). Суспільний та державний лад, право королівств Шотландії та Уельсу. Суспільний, державний лад та право королівства британської держави ютів (Кент). Суспільний та державний лад, право ірландських королівств. Суспільний та державний лад, право країн Скандинавії X - XIV ст.

Завоювання Британії англосаксами. Формування феодальних відносин.

Зміни у суспільному і державному ладі Англії після норманського завоювання. Централізація державної влади. Реформи Генріха II.

Формування станово-представницької монархії. Велика Хартія Вільностей 1215 р. Формування ради баронів. Виникнення парламенту, його повноваження.

Місцеві органи самоуправління. Еволюція судової системи. Виникнення суду присяжних. Формування органів охорони громадського порядку.

Особливості абсолютної монархії в Англії. Державний та суспільний лад.

Джерела права. Особливості англосаксонської системи права.

Тема 10. Феодальна держава і право Франції

Особливості виникнення держави у Франції. Основні періоди розвитку феодальної держави та права у Франції.

Сеньйоріальна монархія: формування станів феодального суспільства у Франції. Феодальна ієрархія, відносини сюзеренітету-вассалітету. Боротьба королівської влади за централізацію держави. Реформи Людовіка IX. Суспільний та державний лад.

Виникнення і розвиток станово-представницької монархії. Генеральні штати. Великий березневий ордонанс. Суспільний та державний лад.

Абсолютна монархія. Реформи Рішельє. Криза абсолютизму. Суспільний та державний лад.

Формування органів охорони громадського порядку у феодальній Франції.

Джерела та основні риси права феодальної Франції.

Тема 11. Феодальна держава і право Німеччини

Особливості утворення і розвитку феодальної держави і права в Німеччині, основні етапи.

Становлення та розвиток ранньофеодальної держави. Політика Оттона I, боротьба німецького імператора з римськими папами за політичне домінування. Особливості суспільного та державного ладу в період існування відносно централізованої держави.

Зміни в соціальній структурі та державному ладі в період феодальної роздрібненості Німеччини. Золота Булла 1356 р. Станово-представницька та абсолютна монархії у Німеччині. «Освічений» абсолютизм в Пруссії й Австрії.

Формування органів охорони громадського порядку у феодальній Німеччині.

Джерела права та його основні риси. Рецепція римського права. Саксонське і Швабське зерцало. Загально-імперське законодавство: "Кароліна". Земське,

ленне та міське право.

Еволюція державних органів Тевтонського ордену та його перетворення на королівство Пруссія.

Організація та діяльність інквізиції. Католицька церква та феодальна держава у країнах Західної Європи. Канонічне право у Середні віки.

Тема 12. Арабський халіфат

Виникнення і розвиток Арабської держави. Періодизація історії Арабського халіфату. Особливості суспільного і державного ладу Арабського халіфату. Система органів охорони громадського порядку та халіфа в Арабському халіфаті.

Джерела мусульманського права. Система мусульманського права.

Судова система.

Суспільний та державний лад, право держави Сасанідів. Суспільний та політичний лад держав Індії V – XII ст. Право держав Індії V – XII ст.

Тема 13. Феодальна держава і право Болгарії, Сербії, Польщі та Чехії

Особливості виникнення держави і права у країнах центральної і південно-східної Європи. Формування станово-представницької монархії. Втрата незалежності країнами центральної і південно-східної Європи.

Характерні риси патримоніальної монархії Польщі до XIII ст. Суспільний та державний лад великоморавської та чеської держав IX – XII ст. Право великоморавської та чеської держав IX – XII ст. Держава та право королівства Угорщина IX – XIII ст.

Джерела і основні риси слов'янських держав. Польська правда. Законник Стефана Душана. Кодифікація чеського права. Закон судний людям у Болгарії.

Судові органи та органи правопорядку у феодальних країнах Східної Європи.

Тема 14. Держава і право феодальної Росії

Виникнення Московського князівства. Особливості формування та розвитку московської централізованої держави. Царська влада. Виникнення дворянства. Формування і розвиток феодальних відносин. Виникнення станово-представницької монархії. Земські собори. Розвиток приказної системи управління.

Джерела права. Судебники 1497 та 1550 рр. Соборне Уложення 1649 р., його характеристика.

Губна та земська реформи у XVI ст. Розвиток форми державної єдності у період станово-представницької монархії. Становлення абсолютизму в Росії. Реформи Петра I (реформа органів влади та управління, адміністративно-державного устрою, військова та ін.). Реформи у галузі державного управління в другій половині XVIII ст. Реформи Катерини II в галузі місцевого самоврядування. Становлення політичного розшуку в Росії. Становлення регулярної поліції в Росії. Спроби систематизації права в XVIII ст. Розвиток

цивільного, сімейного, кримінального права в XVIII ст. Реформи імператора Росії Олександра І.

Змістовий модуль 2. Історія держави та права в Новий та Новітній час середина XVII ст. – XX ст.

Тема 15. Буржуазна держава і право Англії

Причини та передумови революції в Англії. «Петиція про право» 1628 р. Основні етапи і особливості англійської революції. Класи і партії у революції. Зміни у формі держави. Найважливіші акти “Довгого парламенту”. Встановлення республіки. Протекторат О.Кромвеля. «Інструмент управління» 1653 р.

Реставрація монархії. Зародження політичних партій. Habeas Corpus Act 1679 р. «Славетна революція» 1688 р. Білль про права 1689 р. Акт про престолонаслідування 1701 р. Виникнення кабінету міністрів. Розвиток державного ладу Англії XVIII ст. Розвиток англійського парламентаризму у XVIII-XIX ст.

Становлення та розвиток органів поліції.

Зародження і розвиток політичних партій в Англії.

Виникнення і розвиток кабінету міністрів в Англії, прецедент 1742 р.

Виборчі реформи 1832 та 1867 рр. Консервативна і ліберальна партії. Поява лейбористської партії. Англосаксонська система права.

Нормативно-правові акти періоду боротьби за незалежність та буржуазної революції Нідерландів. Нормативне забезпечення «розподілу світу» між колоніальними державами. Державний лад та право Неаполітанського королівства та Королівства обох Сицилій. Державний лад та право Швейцарського Союзу. Феодальне право Іспанії («Сімь партид короля Альфонса»). Державний лад та право Савойського герцогства та Сардинського королівства. Державний лад та право північно-італійських середньовічних торговельних республік. Державний лад та право республіки Венеція.

Тема 16. Держава і право США

Виникнення перших колоній на території Північної Америки. Правовий статус колоній. Причини та передумови боротьби американських колоній за незалежність. Декларація незалежності 1776 року. Статті конфедерації 1781 року. Конституція США 1787 року. Білль про права.

Виникнення і оформлення двопартійної системи.

Громадянська війна Півдня і Півночі США. Конституційний розвиток США після громадянської війни і управління в штатах.

Становлення та розвиток органів охорони громадського порядку.

Становлення та розвиток системи судових органів

Суть американської правової системи.

Нормативне забезпечення приєднання Техасу до США.

Тема 17. Буржуазна держава і право Франції

Передумови та причини революції кінця XVIII ст. Основні етапи і особ-

ливості французької революції. Установчі збори. Декларація прав людини і громадянина 1789 року. Проголошення важливих принципів буржуазної держави та права.

Конституція 1791 року. Оформлення конституційної монархії.

Прихід до влади жирондистів. Ліквідація монархії і проголошення республіки.

“Декларація прав людини та громадянина” 1793 р., Конституція 1793р. Суть якобінської диктатури.

Виникнення судових та позасудових революційних органів.

Переворот 9-го термідора. Конституція 1795 року. Директорія.

Переворот Наполеона Бонапарта, Конституція 1799 року. Консульство та імперія Наполеона. Централізація та бюрократизація держапарату. Французький цивільний кодекс 1804 р. та Французький кримінальний кодекс 1810 р.

Відновлення монархії. Хартії 1814 і 1830 років.

Революція 1848 року і утворення Другої республіки. Конституція 1848 р. та державний лад Другої республіки.

Виникнення другої імперії. Конституція 1852 р. Державний лад другої імперії. Франко-пруська війна і падіння імперії.

Становлення та розвиток органів охорони громадського порядку.

Становлення та розвиток системи судових органів

Тема 18. Буржуазна держава і право Німеччини

Особливості розвитку Німеччини першої половини XIX ст. Падіння “Священної римської імперії німецької нації”, утворення “Рейнського союзу”. Створення Німецького союзу на підставі т.зв. Союзного акту 1815 р. Реформи в Пруссії.

Вплив революції 1848 р. на розвиток німецьких держав. Боротьба Пруссії за політичне домінування в Німеччині. Створення Північно-німецького союзу.

Утворення імперії. Конституція 1871 року.

Становлення та розвиток органів охорони громадського порядку.

Становлення та розвиток системи судових органів

Джерела та основні риси права Німеччини.

Еволюція територіального устрою та системи управління Австрійської монархії Габсбургів. Королівство Греція XIX ст. Утворення, державний лад та особливості права. Державний лад Італійського королівства другої половини XIX ст.

Тема 19. Буржуазна держава і право Японії

Основні риси суспільного та державного ладу Японії у першій половині XIX століття.

Причини та передумови революції Мейдзі.

Буржуазні реформи 70-80-х рр. Основні положення Конституції 1889 р.

Становлення та розвиток органів охорони громадського порядку.

Становлення та розвиток системи судових органів

Особливості формування японського права.

Державний лад та право Персії у XVI - XVIII ст. Держава і право країн Південно-Східної Азії у XVI – XVIII ст. Нормативно-правове забезпечення «відкриття» Китаю у 1842 р. Державний лад та право Китайської республіки 1912 р. Молодотурецька революція. Турецька конституція.

Тема 20. Паризька Комуна і утворення Третьої республіки у Франції

Обставини проголошення III республіки у Франції. Боротьба прихильників монархії та республіки за форму державного правління у Франції.

Передумови виникнення Паризької Комуни. Соціально-економічне законодавство і державний лад Паризької Комуни. Причини падіння Паризької комуні.

Розробка і прийняття конституційних законів 1875 р. Державний лад і політичний режим Третьої республіки.

Розвиток права.

Політична сутність бонапартизму та його історичні прояви (I и II імперії у Франції).

Органи охорони громадського порядку в Паризькій комуні та Третій республіці. Судова система Франції XIX-XX ст.

Особливості державного режиму франкістської Іспанії.

Церква у політичній системі Італії XIX–XX ст. Історико-правовий аналіз.

Тема 21. Держава і право Росії XIX – початку XX ст. Виникнення та розвиток радянської держави і права

Систематизація руського права в XIX ст. Розвиток речового, зобов'язального, спадкового права у першій половині XIX ст. «Уложення про покарання кримінальні та виправні» 1845 р. Відміна кріпосного права. Реформи 70 - 80-х рр. Революція 1905 - 1907 рр. Маніфест 17 жовтня 1905 р. Виникнення Державної Думи і Державної Ради. Судова система. Розвиток права. Зміни у державному ладі Росії поч. XX ст. Цивільне право Росії поч. XX ст. Кримінальне уложення Російської імперії 1903 р. Основні державні закони 1906 р. Російської імперії

Лютнева революція 1917 р. Повалення монархії. Виникнення Тимчасового уряду. Ради. I з'їзд Рад. Стратегія і тактика більшовицької партії. Державний механізм Росії в період від лютого до жовтня 1917 р.

Переворот 25 жовтня 1917 р. і захоплення влади більшовиками. Повалення Тимчасового уряду. II з'їзд Рад. Розгін Установчих зборів. Створення радянського державного апарату. “Декларація прав трудящого та експлуатованого народу”. Створення каральних органів, становлення радянської міліції, організація ВЧК та її органів на місцях. Виникнення судових та позасудових органів. Організація Червоної армії.

Державне будівництво. “Декларація прав народів Росії”. Розробка, прийняття та загальна характеристика Конституції РРФСР 1918 р. Радянський державний механізм у роки громадянської війни

Червоний терор. Суть і наслідки політики військового комунізму.

Репресивні органи. Судова система.

Правовий статус білих армій у Радянській Росії Джерела права та його основні риси.

Перехід до НЕПу. Утворення СРСР. Конституція СРСР 1924 року.

Суть політики індустріалізації та колективізації сільського господарства.

Діяльність репресивних органів. Законодавство СРСР 20-30-х рр. Створення основ радянського цивільного, сімейного, трудового, кримінального права

Конституція 1936 року. Формування панівного класу в СРСР.

Конституція 1977 року. Основні положення.

Розпад СРСР. Створення і розвиток СНД.

Тема 22. Держава і право Німеччини новітнього періоду

Революція в Німеччині та утворення Веймарської республіки. Політичний режим Веймарської республіки.

Виникнення націонал-соціалістичних та фашистських партій в Німеччині після I світової війни.

Італійський фашизм та німецький націонал-соціалізм: загальне та особливе.

Прихід фашистів до влади. Становлення механізму фашистської диктатури, особливості розвитку права в цей період історії.

Розгром фашистської Німеччини, основні положення Потсдамської конференції.

Утворення ФРН і НДР. Основні положення Бонської Конституції 1949 р. Об'єднання Німеччини.

Розвиток права.

Тема 23. Держава і право США новітнього періоду

Особливості розвитку США на початку ХХ ст. Регулююча роль держави в галузі економіки та соціальних відносин. Посилення президентської влади, централізація державного апарату.

“Новий курс” Ф.Рузвельта: причини запровадження та наслідки.

Поправки до Конституції в ХХ ст.

Особливості регулювання суспільних і трудових відносин.

Відносини між гілками влади.

Процес формування і механізм реалізації внутрішньої і зовнішньої політики США.

Розвиток права.

Еволюція судової системи у Великобританії, США, Франції, Німеччині у ХІХ-ХХ ст.).

Утворення незалежних держав у Центральній та Латинській Америці.

Державний лад та право Кубинської республіки 1902 р.

Тема 24. Держава і право Англії новітнього періоду

Особливості суспільного і державного розвитку Англії першої половини ХХ ст. Реформа виборчої системи.

Основні зміни в державному ладі, реформа парламенту. Верховенство кабінету міністрів. Суть делегованого законодавства.

Вестмінстерський статут 1931 р. Державне регулювання економіки.

Особливості розвитку англійської правової системи.

Кабінет міністрів у державному механізмі Великобританії.

Суд присяжних у Англії та США. Історія та сучасні тенденції. Федералізм у буржуазних країнах.

Тема 25. Держава і право Франції новітнього періоду

Режим Третьої республіки: партійна та виборча системи. Зміни в державному апараті.

Виникнення Народного фронту, його політика. Причини падіння Третьої республіки.

Окупація Франції та режим Віші. Звільнення Франції.

“Тимчасовий режим” та боротьба навколо конституції.

Виникнення режиму Четвертої республіки. Основні положення Конституції 1946 року.

Падіння Четвертої республіки і виникнення режиму П'ятої республіки. Основні положення Конституції 1958 р. Еволюція політичної системи у Франції.

Основи діяльності та структури сучасних європейських правоохоронних інститутів в умовах інтеграційних процесів к. ХХ ст.

Розвиток права.

Становлення буржуазних правових систем та інститутів (Англія, Франція, Германія).

Тема 26. Виникнення і розвиток незалежних держав у Східній Європі, Азії, Африці та Латинській Америці.

Становлення національних держав в Центральній та Східній Європі після першої світової війни.

Виникнення незалежної Польщі, Чехословаччини, Болгарії і Югославії. Особливості їх суспільного і державного ладу.

Друга світова війна і її вплив на виникнення соціалістичних країн в Європі. Особливості розвитку соціалізму в країнах Європи. Народно-демократичні революції кінця 80-х рр.

Виникнення незалежних держав в країнах Азії, Африки і Латинської Америки. Особливості їх розвитку. Розвиток політичних систем у країнах Латинської Америки у ХХ ст.

Джерела права.

1.3. Методи поточного та підсумкового контролю

з навчальної дисципліни «Історія правових та політичних вчень»

Система оцінювання знань здобувачів вищої освіти включає поточний, проміжний та семестровий контроль знань з дисципліни. Оцінювання

здійснюється за 100-бальною шкалою з подальшим переведенням у національну шкалу та шкалу ECTS.

Поточний контроль здійснюється протягом семестру під час проведення лекційних та семінарських занять, виконання індивідуальних завдань та самостійної роботи і оцінюється сумою набраних балів.

Поточний контроль реалізується у формі опитування, виступів на семінарських заняттях, перевірки результатів виконання індивідуальних завдань, контролю засвоєння навчального матеріалу, запланованого на самостійне опрацювання здобувачами вищої освіти .

Проміжний контроль має на меті оцінку результатів знань здобувача вищої освіти після вивчення матеріалу з кожного змістового модуля дисципліни. Цей вид контролю проводиться у формі тестування та контрольної роботи і оцінюється відповідною сумою балів.

Здобувач вищої освіти, який з поважних причин, підтверджених документально, не мав можливості брати участь у формах поточного та проміжного контролю має право на його відпрацювання у двотижневий термін після повернення до навчання.

Результати поточного та проміжного контролю реєструються в журналі викладача. Перескладання пропущених без поважних причин робіт проміжного контролю або з метою підвищення кількості набраних балів упродовж семестру не дозволяється.

Семестровий контроль проводиться у формі екзамену з урахуванням результатів поточного та проміжного контролю знань, і оцінюється за національною шкалою та шкалою ECTS.

З дисципліни в кінці семестру, здобувач вищої освіти може набрати до 60% підсумкової оцінки за виконання всіх видів робіт, що виконуються протягом семестру і до 40% підсумкової оцінки – на екзамені. Складання екзамена є обов'язковим елементом підсумкового контролю знань для здобувачів вищої освіти, які претендують на оцінку «добре» або «відмінно». Якщо здобувач вищої освіти виконав всі види робіт протягом семестру (з мінімальними вимогами до знань) та набрав 60% підсумкової оцінки (тобто «задовільно»), то він, за бажанням, може залишити набрану кількість балів як підсумкову оцінку і не складати екзамен. Повторне складання екзамену з метою підвищення позитивної оцінки не дозволяється.

Білету на екзамен знаходяться в пакеті документів на дисципліну.

1.4. Література основна до всього курсу

1. Аннерс Э. История европейского права. – М.,1996.
2. Берман Гарольд Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. – М.,1998.
3. Бостан Л.М., Бостан С.К. Історія держави і права зарубіжних країн. – К.,2004.
4. Всеобщая история государства и права /за ред. К.И. Батыра. – М., 1995, 1998.
5. Глиняный В.П. История государства и права зарубежных стран. Учебное пособие. Ч1. – Х.,2004.
6. Графский В.Г. Всеобщая история права и государства. – М.,2000.
7. Ильин А.В., Морозова С.А. Из истории права. – СПб.,1996.
8. История государства и права зарубежных стран / за ред. Жидкова, Крашенинниковой в 2-х тт. – М.,1998. – Т.1.
9. Історія держави і права зарубіжних країн (Середні віки та ранній новий час) / За ред. проф. Б.Й.Тищика. – Львів,2006.
10. Кучма В.В. Государство и право Древнего мира и Средних веков. – Волгоград,2001.
11. Макаруч В.С. Історія держави і права зарубіжних країн. – К.,2000.
12. Омельченко О.А. Всеобщая история государства и права в 2-х тт. – М.,1998. – Т.1.
13. Омельченко О.А. Всеобщая история государства и права в 2-х тт. – М.,1998. – Т.2.
14. Рубаник В.Є. Лекції з історії держави та права зарубіжних країн. – Харків,2003.
15. Страхов М.М. Історія держави і права зарубіжних країн. – К.,2003.
16. Страхов М.М. Історія держави і права Стародавнього світу. – Х.,1994.
17. Страхов Н.Н. Возникновение государства и права. – Х.,1954.
18. Тищик Б.Й. Історія держави і права країн Стародавнього світу. – В 2-х тт. – Львів,1999. – Т.1.
19. Тищик Б.Й. Історія держави і права країн Стародавнього світу. – В 2-х тт. – Львів,1999. – Т.2.
20. Федоров К.Г. Історія держави і права зарубіжних країн. – К.,1994.
21. Хома Н.М. Історія держави і права зарубіжних країн. – К.,2003.
22. Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы. – М.,1961.
23. Хрестоматия по всеобщей истории государства и права в 2-х тт. / за ред. К.И.Батыра, Е.В.Поликарповой. – М.,1996. – Т.1.
24. Хрестоматия по всеобщей истории государства и права в 2-х тт. / за ред. К.И.Батыра, Е.В.Поликарповой. – М.,1996. – Т.2.
25. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран / за ред. З.М.Черниловского. – М.,1984.
26. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран. Древность и Средние века / Составитель В.А. Томсинов. – М.,1999.
27. Хрестоматия по истории Древнего Востока. – В 2-х т. – М.,1980.
28. Хрестоматия по истории средних веков. – Т. 1-3. – М.,1961-1963.
29. Чельцов-Бебутов М.А. Курс уголовно-процессуального права, очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческом, феодальном и буржуазном обществе. – СПб.,1995.
30. Черниловский З.М. Всеобщая история государства и права. – 1996.
31. Шевченко О.О. Історія держави і права зарубіжних країн. – К., 1995, 1996.
32. Шевченко О.О. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн. – К.,1995.

1.5. Орієнтовний перелік питань на екзамен

1. Предмет та методи дослідження історії держави і права зарубіжних країн.
2. Періодизація історії держави і права зарубіжних країн.
3. Характерні риси держави та права за азіатського способу виробництва.
4. Суспільний і державний лад Стародавнього Єгипту.
5. Джерела та основні риси права Стародавнього Єгипту.
6. Суспільний і державний лад Вавилону.
7. Основні риси права за законами царя Хаммурапі.
8. Особливості суспільного та державного ладу Стародавньої Індії.
9. Основні риси права Стародавньої Індії за законами Ману.
10. Особливості суспільного і державного ладу Стародавнього Китаю. Реформи Шан Яна.
11. Особливості виникнення і розвитку держави і права в Афінах. Реформи Тезея, Солона, Клісфена.
12. Суспільний і державний лад Афін.
13. Особливості суспільного і державного ладу Спарти.
14. Виникнення і розвиток держави і права у Римі. Реформи Сервія Тулія.
15. Суспільний і державний лад Риму у період республіки та його зміни у період монархії.
16. Джерела права Стародавнього Риму та його основні риси.
17. Характерні риси феодальної держави та права.
18. Суспільний і державний лад франків.
19. Основні риси права за “Салічною правдою” франків.
20. Характеристика Великої хартії вільностей в Англії.
21. Виникнення парламенту в Англії, його боротьба з королівською владою.
22. Джерела та основні риси права феодальної Англії.
23. Суспільний і державний лад Франції в період сеньоріальної монархії. Реформи Людовика IX.
24. Суспільний і державний лад в період станово-представницької монархії у Франції.
25. Суспільний і державний лад в період абсолютної монархії у Франції.
26. Джерела та основні риси права феодальної Франції.
27. Особливості утворення і розвитку держави і права у феодальній Німеччині.
28. Особливості суспільного і державного ладу феодальної Німеччини.
29. Характеристика Золотої Булли 1356 року.
30. Основні риси права за Саксонським зарцалом.
31. Основні риси права за Кароліною.
32. Виникнення і розвиток Арабського Халіфату.
33. Особливості суспільного і державного ладу Арабського Халіфату.
34. Джерела мусульманського права.
35. Основні риси мусульманського права.
36. Формування Московської держави. Суспільний і державний лад.
37. Характеристика Судебника 1497 р.
38. Причини прийняття та характеристика Соборного Уложення 1649 р.

39. Причини та особливості англійської революції середини XVII ст.
40. Класи і партії у англійській революції середини XVII ст.
41. Характеристика основних етапів англійської революції середини XVII ст.
42. “Інструмент управління” в Англії.
43. “Habeas Corpus Act” 1679 р.
44. “Славетна” революція в Англії. Білль про права 1689 р. Акт про престолонаслідування, 1701 р.
45. Формування кабінету міністрів в Англії. Прецедент 1742 р.
46. Виборчі реформи 1832 р. та 1867 р. в Англії
47. Декларація незалежності США, 1776 р.
48. Статті конфедерації США, 1781 р.
49. Конституція США, 1787 р.
50. Перший цикл поправок до Конституції США (Білль про права).
51. Суть американського федералізму.
52. Суть американської правової системи.
53. Передумови французької революції кінця XVIII ст. у Франції, основні її етапи.
54. Декларація прав людини і громадянина Франції, 1789 р.
55. Конституція Франції 1791 р. Проголошення республіки.
56. Суть політики Якобінської диктатури. Конституція 1793 р.
57. Директорія. Конституція 1795 р.
58. Консульство й імперія Наполеона.
59. Цивільний кодекс Франції 1804 р.
60. Реставрація Бурбонів. Хартії 1814 і 1830 рр.
61. Виникнення другої республіки у Франції. Державний лад.
62. Державний переворот 1851 р., виникнення другої імперії у Франції та її падіння.
63. Особливості державного розвитку Німеччини у першій половині XIX ст.
64. Утворення Німецької імперії. Конституція Німеччини 1871 р.
65. Цивільне уложення Німеччини 1900 р.
66. Реформи 70-80-х років у Японії. Конституція 1889 року.
67. Паризька комуна: державний лад та соціально-економічне законодавство.
68. Виникнення Третьої Республіки у Франції. Конституційні закони 1875 р.
69. Відміна кріпосного права у Росії. Реформи 70-80х рр.
70. Революція 1905-1907 рр. у Росії та її наслідки. Виникнення Державної Думи і Державної Ради.
71. Лютнева революція 1917 р. у Росії і повалення монархії. Перший з’їзд Рад і його рішення. Проголошення Росії республікою.
72. Переворот 25 жовтня 1917 р. Другий з’їзд Рад та його рішення. Виникнення Ради народних комісарів.
73. Вибори та розгін Установчих зборів в Росії.
74. Характеристика Конституції РРФСР 1918 р. Сутність держави „диктатури пролетаріату”.
75. Джерела права в перші роки радянської влади.
76. Революція 1918 р. у Німеччині та утворення Веймарської республіки.

77. Характеристика Конституції Німеччини 1919 р.
78. Прихід фашистів до влади у Німеччині. Суспільний лад і механізм фашистської диктатури.
79. Розгром фашистської Німеччини. Утворення ФРН і НДР.
80. Особливості розвитку держави і права США у першій половині ХХ ст. Поправки до Конституції.
81. Розвиток суспільного і державного ладу Франції у 20-30-х рр. ХХ ст. Виникнення Народного фронту і його політика.
82. Падіння режиму Третьої Республіки у Франції і виникнення Четвертої Республіки. Конституція 1946 р.
83. Падіння Четвертої республіки і виникнення режиму П'ятої республіки у Франції. Конституція 1958 р.
84. Особливості суспільного і державного розвитку Англії першої половини ХХ ст. Вестмінстерський статут 1931 р.
85. Виникнення і розвиток незалежних держав у Східній і Південно-Східній Європі.
86. Особливості розвитку соціалізму у країнах Східної та Південно-Східної Європи.

2. ТЕМАТИЧНІ ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Закони вавилонського царя Хаммурапі

2 години

Питання

1. Виникнення і розвиток держави і права у Стародавньому Вавилоні. Державний лад Вавилону в період правління царя Хаммурапі.
2. Правове становище основних груп населення у Стародавньому Вавилоні.
3. Джерела та характерні риси законів царя Хаммурапі.
4. Право зобов'язань за законами царя Хаммурапі:
 - а) договір купівлі-продажу;
 - б) договір найму;
 - в) договір позики;
 - г) договір оренди та інші.
5. Правове регулювання шлюбно-сімейних відносин.
6. Кримінальне право (злочини та покарання) за законами царя Хаммурапі.
7. Судові органи та основні риси судового процесу.

Контрольні запитання

1. Охарактеризуйте основні риси “азіатського способу виробництва.
2. Чим “азіатський” тип держави відрізняється від класичної рабовласницької держави?
3. Яке значення мав географічний фактор в утворенні держав Стародавнього Сходу?
4. Коли і за яких умов у Межиріччі сформувалася перша централізована держава?
5. Охарактеризуйте місцеву адміністрацію та державний апарат держави шумерів.
6. Із яких верств складалося вавілонське суспільство?
7. Хто такі тамкари?
8. Охарактеризуйте правовий режим майна “ілку”.
9. Чи практикували вавілоняни усиновлення?
10. Які пережитки родового ладу зберігалися в Законах Хаммурапі?
11. За якою системою розміщені правові норми Законника Хаммурапі?

Реферати

1. Поняття східної деспотії: загальні риси та особливості.
2. Право власності за законами царя Хаммурапі.

Основні поняття

Авілум, баірум, редум, вардум, декум, луббутум, делікт, мушкенум, ордалії, рабіанум, таліон, тамкар, петесі, лугаль, ілку, звичаєве право, кудурру, нубанда, об'єктивне ставлення, шакканаккум, шамалум, евікція, військова демократія, апеляція, касація, володіння, шумери, аккадці, амореї.

Література

Основна:

№№ 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 16, 17, 18, 20, 21, 23, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32.

Додаткова:

1. Авдиев В.И. История древнего Востока. – М., 1953.

2. Государство и социальные структуры на древнем Востоке: Сборник статей. – М.,1989.
3. Дандамаев М.А. Рабство в Вавилоне. – М.,1974.
4. Древний Вавилон. – Смоленск,2001.
5. Дьяконов И.М. Общественный и государственный строй Древнего Двуречья. Шумер. – М.,1959.
6. Жидков О.А. История государства и права Древнего Востока. – М.,1963.
7. Ильин А.В., Морозова С.А. Из истории права. – СПб.,1996.
8. Крамер С. История начинается в Шумере. – М.,1991.
9. Крашенинникова Н.А. История права Востока. – М.,1994.
10. Ламберт-Карловски К., Саблов Дж. Древние цивилизации. Ближний Восток и Мезоамерика. – М.,1992.
11. Скрипилев Е.А. Основные черты права Древнего Востока (Законы Хаммурапи). – М,1964.
12. Якобсон В.А. Некоторые проблемы исследования государства и права древнего Востока // Народы Азии и Африки. – 1984. - №2,3.
13. Якобсон В.А. Возникновение писаного права в Древней Месопотамии // ВДИ. – 1984. - №4.
14. Якобсон В.А. «Кража» и «грабеж» по законам Хаммурапи // Палестинский сборник. – Вып. 26. – М.,1978.

Тема 2. Дхармашастра Ману (Законы Ману)

2 години

Питання

1. Загальна характеристика Законів Ману.
2. Регулювання майнових відносин.
3. Регулювання шлюбно-сімейних відносин.
4. Злочини та покарання.
5. Судовий процес.

Контрольні питання

1. Коли і за яких умов сформувалась держава в Індії?
2. Назвіть особливості державного ладу Індії.
3. Чим обумовлений соціальний поділ населення?
4. Яка відмінність між «двічі народженими» і «один раз народженими»?
5. Який титул мав правитель Індії?
6. Порівняйте договір позики за законами царя Хаммурапі і Законами Ману.
7. Порівняйте соціальну структуру Стародавнього Вавилону та Стародавньої Індії, зробіть висновки.
8. Чи можна стверджувати, що жінка у Стародавньому Вавилоні розглядалася виключно як об'єкт опіки зі сторони чоловіка?
9. Які категорії людей виключались з категорії власників і чому?
10. Чи було відоме Законам Ману набуття права власності за давниною володіння?
11. Якими релігійними способами забезпечувалось виконання Законів Ману?

Реферати

1. Місце і роль Артхашастри у правовій системі Стародавньої Індії.

Основні поняття

Варни, арії, Артхашастра, чандали, мантрипарішад, раджа, мантрин, брахман, шудра, вайшия, гана, саті, кшатрій, епітімія, даси, рецидив, пурохіта, дхарма, дравіди

Література

Основна:

№№ 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 16, 17, 18, 20, 21, 23, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32.

Додаткова

1. Авдиев В.И. История древнего Востока. – М.,1953.
2. Вигасин А.А. «Уста о рабах» в Артхашастре Каутильи // ВДИ. – 1976. - №4.
3. Государство и социальные структуры на древнем Востоке: Сборник статей. – М.,1989.
4. Жидков О.А. История государства и права Древнего Востока. – М.,1963.
5. Ильин Г.Ф. Основные проблемы рабства в Древней Индии // История и культура Древней Индии. – М.1963.
6. Крашенинникова Н.А. Индусское право: история и современность. – М.,1982
7. Крашенинникова Н.А. История права Востока. – М.,1994.
8. Кудрявцев М.К. Кастовая система в Индии. – М.,1992.
9. Кузнецов А.А. Эволюция индийской касты. – М.,1983.
10. Самозванцев А.М. Правовой текст дхармашастры. – М.,1991.
11. Якобсон В.А. Некоторые проблемы исследования государства и права древнего Востока // Народы Азии и Африки. – 1984. - №2,3.

Тема 3. Закони XII таблиць

2 години

Питання

1. Історія створення Законів XII таблиць, їх загальна характеристика.
2. Правове становище окремих груп населення Стародавнього Риму за Законами XII таблиць.
3. Шлюбно-сімейне право.
4. Речове та зобов'язальне право.
5. Злочини та покарання.
6. Суд та судовий процес.

Контрольні питання

1. Які реформи провів Сервій Туллій?
2. Порівняйте реформи Солона в Афінах та Сервія Туллія в Римі. Що спільного, що відмінного?
3. Яким трьом статусам мала відповідати правоздатна особа, громадяни Стародавнього Риму?
4. Яка відмінність між куріатними, центуріатними та трибутними коміціями?
5. Які акти називались “сенатус-консультами”?
6. Коли і за яких обставин були створені Закони XII таблиць.
7. Якою була форма викладу правових норм у Законах XII таблиць.
8. Яка різниця між агнатами і когнатами?
9. Чи може одна особа одночасно бути когнатом та агнатом свого батька?
10. Які види спадкування згадуються у Законах XII таблиць?
11. Що таке сервітут?
12. Що таке манципація? В чому полягає її юридичний та соціальний зміст?

13. Які види зобов'язань згадують Закони XII таблиць?
14. Які злочини та покарання відомі Законам XII таблиць?
15. Знайдіть у Законах XII таблиць застосування принципів таліону та композиції.

Реферати

1. Батьківська влада у Стародавньому Римі.
2. Порівняльна характеристика джерел права періоду Республіки та імперії.

Основні поняття

Квирити, агнати, когнати, патриції, клієнти, плебеї, Рекс, понтифіки, домінат, центурія, переґрини, манципація, сенатус-консульти, децемвіри, сервітут, едикти магістратів, колонат, коміції, консули, нексум, патерфаміліас, принципат, триба, узуфрукт, сецесія, вердикт, віндикація, віндикаційний позов, власність бонітарна (преторська), інтерцесія, “право народів”.

Література

Основна

№№1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 16, 17, 19, 20, 21, 23, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32.

Додаткова

1. Андреев М. Недвижимая собственность в Риме до XII таблиц // ВДИ. – 1955. - №1. – С.142-146.
2. Бартошек М. Римское право. Понятия, термины, определения. – М.,1989.
3. Гюнтер Р. К развитию социальной и имущественной дифференциации в древнейшем Риме // ВДИ. – 1959. - №1. – С.52-83.
4. Ливий Тит. Истрия Рима от основания города: В 3-х т. – Т.1. – М.,1989; Т.2. – М.,1992.
5. Омельченко О.А. Основы римского права. – М.,1992.
6. Дрожжин В. Правосудие в Древнем Риме // Российская юстиция. – 1984. - №10.
7. Ткаченко В.В. Лекції з історії розвитку державно-правових відносин у давньогрецькій та давньоримській цивілізаціях. – К.,2005.

Тема 4. “Салічна правда” франків

2 години

Питання

1. Походження та розвиток франкської держави і права.
2. Суспільний і державний лад франків.
3. Право власності і право зобов'язань за “Салічною правдою”.
4. Шлюбно-сімейне право.
5. Кримінальне право.

Контрольні питання

1. Назвіть характерні риси та основні види феодальної держави.
2. Назвіть характерні риси феодального права.
3. Де і коли утворилася держава франків?
4. У яких відносинах перебували між собою васал і сеньйор?
5. Чим була викликана реформа Карла Мартелла? Її вплив на формування ранньофеодального суспільства.
6. За якого правителя Франкська держава досягла найвищого розвитку?
7. Коли відбувся розпад імперії Карла Великого? Наслідки цього процесу.

8. Що таке ордалії?
9. Що таке аффатомія?
10. Що таке аллод?
11. Назвіть дві правлячі династії у державі франків.
12. Які джерела Салічної правди Вам відомі?
13. Чому Салічна правда майже не містить норм зобов'язального права?
14. Які загальні поняття кримінального права містить Салічна правда?
15. Від яких фактичних обставин справи залежали характер та міра кримінальної відповідальності?
16. Який вид судового процесу фіксує Салічна правда?

Реферати

1. Реформи Карла Мартелла. Їх значення та вплив на формування ранньофеодального суспільства.
2. Судовий процес за “Салічною правдою” (процесуальні відносини сторін до суду, виклик до суду, види доказів і т.ін.).

Основні поняття

Аллод, бенефіцій, “березневі поля”, васал, вергельд, домен, імунітет, капітулярії, комендація, лити, майордом, міністеріали, паги, прекарій, рахінбурги, сюзерен, тезаурарій, тунгін, станово-представницька монархія, феоде, скабіни, співприсяжники, абсолютизм, архикапелан, аффатомія, бенефіціарій, варварські правди, вікарій, двірцевий граф, дофін, камерарій, канонічне право, композиція, марка, партикуляризм права, рецепція, салічний принцип, секуляризація.

Література

Основна

№№ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32.

Додаткова

1. Грацианский Н.П. О материальных взысканиях в Варварских правдах // Из социально-экономической истории западно-европейского средневековья. – М., 1960.
2. Гуревич А.Л. Проблемы генезиса феодализма в Западной Европе. – М., 1970.
3. Ильин А.В., Морозова С.А. Из истории права. – СПб., 1996.
4. Колесницкий Н.Ф. Феодальное государство (V-XV вв.). – М., 1967.
5. Корсунский А.Р. Образование раннефеодального государства в Западной Европе. – М., 1963.
6. Корсунский А.Р., Гюнтер Р. Упадок и гибель Западной Римской империи и возникновение германских королевств (до середины VI в.). – М., 1984.
7. Лебек С. Происхождение франков. V-IX вв. – М., 1993.
8. Малов В.Н. Меровинги // Вопросы истории. – 2000. - №6. - С.150-158.
9. Неусыхин А.И. Возникновение зависимого крестьянства как класса раннефеодального общества в Западной Европе VI-VII вв. – М., 1956.
10. Петрушевский Д.М. Очерки из истории средневекового общества и государства. – М., 2003. – С.216-282.
11. Петрушевский Д.М. Очерки из истории средневекового общества и государства. – М., 2003. – С.216-282.
12. Салическая правда / Пер. Н.П. Грацианского. – М., 1950

13. Соколова А.М. Варварские правды. – Чита,1969.
14. Турский Г. История франков. – М.,1987.

Тема 5. Феодална держава і право Німеччини (2 години)

Питання

1. Особливості розвитку феодалної держави і права у Німеччині.
2. Правове становище окремих груп населення.
3. Станово-представницька монархія. Закріплення політичної роздрібненості у “Золотій буллі”.
4. Політика освіченого абсолютизму у Пруссії та Австрії.
5. Загальна характеристика джерел права:
 - а) Саксонське зеркало;
 - б) Кароліна.

Контрольні питання

1. Як проходив розвиток феодалних відносин у Німеччині після Верденського договору 843 р.?
2. В яких історичних умовах виникла Німецька імперія?
3. Як склалися відносини перших німецьких імператорів з римськими папами?
4. У чому полягала основна особливість розвитку права німецьких міст?
5. Особливості станово-представницької монархії у Німеччині. Роль міст.
6. Дайте політико-правову оцінку “Золотій Буллі”.
7. Чому у Німеччині, на Вашу думку, абсолютизм склався як князівський, а не як загальнодержавний?
8. Охарактеризуйте політику освіченого абсолютизму в Пруссії та Австрії.
9. Що таке «земський мир»?
10. Яке значення мав у судовому процесі поєдинок?

Реферати

1. Становлення Бранденбурзько-Пруської держави у XV-XVIII ст.
2. Становлення міського права у Німеччині.

Основні поняття

Булла, гофтаг, земські стани, імперські стани, конкордат, курфюрст, ландтаг, лен, рейхстаг, чиншовики, шеффени, патриції, бюргери, майстри, підмайстри, самсьомий, щит військовий, освічений абсолютизм, земське право, земський мир, імперські князі, імперські міста, інквізиційний процес, князівський абсолютизм, кулачне право, ландзасс, ленне право, лицар, магістрат, регалія, фогти, судовий поєдинок.

Література

Основна

№№ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32.

Додаткова

1. Аннерс Э. История европейского права. – М.,1996.
2. Берман Гарольд Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. – М.,1998.
3. Бойцов М.А. Золотая Булла 1356 г. и королевская власть в Германии во второй половине XVI в. // СВ. – Вып.52. – М.,1989.

4. Дембо А.И. Саксонское зеркало – выдающийся памятник истории германского феодального права // Саксонское зеркало: памятник, комментарии, исследования. – М.,1985.
5. Енгельс Ф. Селянська війна в Німеччині// Маркс К., Енгельс Ф. – Твори. – Т.7. – С.330-415.
6. Ивонин Ю.Е. Абсолютизм в Германии в XVII – XIX вв. // Новая и новейшая история. – 1990. - №4.
7. Исламов Т.М. Империя Габсбургов. Становление и развитие. XVI – XIX вв. // Новая и новейшая история. – 2001. - №2.
8. Каролина. Уголовно-судебное уложение Карла V. – Алма-Ата,1967.
9. Колесницкий Н.Ф. Исследования по истории феодального государства и права в Германии X-XIII вв. – М.,1959.
10. Колесницкий Н.Ф. «Священная Римская империя»: притязания и действительность. – М.,1977.
11. Котова Е.В. Династия Габсбургов // Новая и новейшая история. – 1991. - №4.
12. Прокопьев В.П. История германской государственности X-XVII вв. – Калининград,1984.
13. Смирин М.М. Народная Реформация Томаса Мюнцера и Великая крестьянская война. – М.,1956.
14. Средневековое городское право. XII – XIII вв. – Саратов,1989.
15. Туполев Б.М. Династия Гогенцоллернов // Новая и новейшая история. – 1991. - №6.
16. Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы. – М.,1961.
17. Хрестоматия по всеобщей истории государства и права в 2-х тт. / за ред.К.И.Батыра, Е.В.Поликарповой. – М.,1996.
18. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран / за ред. З.М.Черниловского. – М.,1984.
19. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран. Древность и Средние века / Составитель В.А. Томсинов. – М.,1999.
20. Чельцов-Бебутов М.А. Курс уголовно-процессуального права, очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческом, феодальном и буржуазном обществе. – СПб.,1995.
21. Шиндлинг А., Циглер А. Кайзеры. – Ростов-на-Дону,1997.

Тема 6. Арабський халіфат (2 години)

Питання

1. Походження і розвиток арабської держави.
2. Суспільний і державний устрій Арабського халіфату.
3. Система мусульманського права:
 - а) джерела мусульманського права;
 - б) цивільне право;
 - в) кримінальне право.
4. Суд і судочинство.

Контрольні питання

1. Коли виникає держава у арабів?
2. Роль та значення пророка Мухамеда в утворенні держави у арабів.
3. Охарактеризуйте ханіфський рух.

4. Хто міг стати халіфом?
5. Хто такі зіммії? Охарактеризуйте їх правове положення в Арабському халіфаті.
6. Які існували категорії земель в Арабському халіфаті?
7. Які основні династії халіфів Ви можете назвати?
8. Чому Арабський Халіфат вважають теократичною державою?
9. Що таке шаріат?
10. Які речі не могли знаходитись у власності мусульман?

Реферати

1. Мусульманська система права: шляхи становлення.

Основні поняття

Адат, вакф, візирь, дивани, джизья, зіммії, іджма, ікта, іммамат, іслам, кадї, кануни, кияс, Коран, мульк, наїб, султан, Сунна, сунїти, талак, умма, урф, фетва, фірмани, халїф, харадж, Хіджаз, шаріат, шейх, шиїти, емір, емірат.

Література

Основна

№№ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32.

Додаткова

1. Авксентьев А.В. Коран, шариат и адаты. – М.,1966.
2. Арабские страны: история и современность. – М.,1981.
3. Беляев Е.А. Арабы, ислам и арабский халифат в раннее средневековье. – 1965.
4. Большаков О.Г. История Халифата. в 2-х тт. – М.,1989.
5. Боронбеков С. Основные ценности ислама – объекты охраны шариата // Государство и право. – 2003. - №2.
6. Заде Али А. Хроника мусульманских государств (I-VII вв. Хиджры). – М.,2004.
7. Коран. – М.,1963.
8. Лубський В.І., Борис В.Д. Мусульманське право. – К.,1997
9. Мусульманское право. – М.,1984.
10. Надирадзе Л.И. Проблема государственной собственности на землю в Халифате в VII- VIII вв. // Арабские страны. История. Экономика. – М.,1970.
11. Садагдар М.И. Основы мусульманского права. – М.,1968.
12. Сюкияйнен Л.Р. Мусульманское право. – М.,1986.
13. Сюкияйнен Л.Р. Шариат: религия, нравственность, право // Государство и право. – 1996. - №8.
14. Хайдарова М.С. Основные направления и школы мусульманского права // Мусульманское право (структура и основные институты). – М.,1994.
15. Хрестоматия по всеобщей истории государства и права в 2-х тт. / за ред.К.И.Батыра, Е.В.Поликарповой. – М.,1996.
16. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран / за ред. З.М.Черниловского. – М.,1984.
17. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран. Древность и Средние века / Составитель В.А. Томсинов. – М.,1999.
18. Хрестоматия по истории Халифата / сост., пер. Л.И. Надирадзе – М.,1968.

Тема 7. Виникнення і розвиток США (2 години)

Питання

1. Причини війни за незалежність американських колоній.
2. Декларація незалежності 1776 р.

3. Статті конфедерації 1781 р.
4. Основні риси Конституції США 1787 р.:
 - а) Президент і його повноваження;
 - б) Конгрес і його повноваження;
 - в) Верховний суд США;
 - г) система стримувань і противаг.
5. Білль про права 1791 р.
6. Загальна характеристика американської правової системи.

Контрольні питання

1. Коли було розпочато заснування північноамериканських колоній?
2. Коли був заснований форт Джеймстаун?
3. Скільки англійських колоній налічувалось у Північній Америці на середину XVIII століття?
4. Що представляли собою Північноамериканські колонії Англії напередодні початку війни за незалежність – у державно-правовому, етнічному, економічному відношеннях?
5. Як обґрунтовували американці необхідність проголошення незалежності?
6. Які права людини Декларація незалежності вважала природними?
7. Чому Дж. Вашингтон назвав “Статті конфедерації” – “мотузкою з піску”?
8. Який порядок внесення змін до Конституції США?
9. Чим пояснюється прийняття перших 10 поправок до Конституції США?
10. Що таке “Чорні кодекси”?

Реферати

1. Сутність американського федералізму.
2. Вплив Громадянської війни 1861-1864 рр. на розвиток законодавства США (Другий цикл поправок до Конституції).

Основні поняття

“Бостонське чаювання”, віце-президент, генеральний атторней, імпічмент, лоббі, Новий Світ, спікер, каперство, каперське свідцтво, аболіціонізм, гомстеди, Громадянська війна, кокус, конгрес, легіслатура, народний суверенітет, правило здобичі, сенат.

Література

Основна

№№ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32.

Додаткова

1. Аптекер Г.А. Американская революция 1763-1783 гг. – М.,1962.
2. Бельсон Я.М., Ливанцев К.Е. История государства и права США. – Л.,1982.
3. Война за независимость и образование США. – М.,1976.
4. Громько А.А. Конгресс США. – М.,1957.
5. Жидков О.А. Верховный суд США: право и политика. – М.,1985.
6. Зяблюк Н.Т. США: лоббизм и политика. – М.,1976.
7. История буржуазного конституционализма XVII – XIX вв. /за ред. В.С. Нерсесянца. – М.,1983.
8. Каленский В.Г. Билль о правах в конституционной истории США. – М.,1983.

9. Каррі Д.П. Конституція США / пер. з англ. О.М. Мокровольського. – К.,1993.
10. Конституции буржуазных государств. – М.,1982.
11. Лафитский А.А. Конгресс США. – М.,1990.
12. Лафитский А.А. Конгресс США // Парламенты мира. – М.,1991.
13. Ливанцев К.Е. История буржуазного государства и права. – Л.,1986.
14. Лузин В.В. Принцип разделения властей как основа конституционализма: сравнительно-правовое исследование на примере США, Великобритании, и Франции. – Н.Новгород,1997.
15. Мишин А.А. Принцип разделения властей в конституционном механизме США. – М.,1984.
16. Мишин А.А., Власихин В.А. Конституция США. Политико-правовой комментарий. – М.,1989.
17. Мишин А.А., Языков Е.Ф. Конституция США: история и современность. – М.,1988.
18. Мукулаева О.Р. Из истории формирования биллей о правах в американских штатах // Государство и право. – 1983. – №2.
19. Ныпорко Д.И. Конституционные взаимоотношения Президента и Конгресса. – К.,1979.
20. Правовые системы современности. Энциклопедический справочник / Отв. ред. А.Я.Сухарев. – М.,2001.
21. Савельев В.А. Капитолий США: прошлое и настоящее. – М.,1989.
22. Саликов М.С. Взаимоотношения штатов в системе американского федерализма // Государство и право. – 1997. - №9.
23. Самойло А.С. Английские колонии в Северной Америке в XVII в. начальный период истории США. – М.,1963.
24. Согрин В.В. Образование Североамериканского государства: новое прочтение // Новая и новейшая история. – 2002. - №1.
25. Согрин В.В. Основатели США: исторические портреты. – М.,1983.
26. Соединенные Штаты Америки: Конституция и законодательные акты. – М.,1993.
27. Страхов М.М. Основні закономірності становлення буржуазної держави та права у провідних країнах світу і Північній Америці. – К.,1991.
28. Тищик Б.Й., Ригіна О. Перша чинна Конституція світу – історія прийняття (до 220-річчя Конституції США) // Право України. – 2007. - №8.
29. Токвиль Алексис. Демократия в Америке. – М.,1982.
30. Фридмен Лоуренс. Введение в американское право. – М.,1993.
31. Фурсенко А.А. Американская революция и образование США. – Л.,1978.
32. Хрестоматия по всеобщей истории государства и права в 2-х тт. / за ред. К.И.Батыра, Е.В.Поликарповой. – М.,1996.
33. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран / за ред. З.М.Черниловского. – М.,1984.
34. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран. Новое и Новейшее время / Составитель Н.А.Крашенинникова. – М.,1999.
35. Чельцов-Бебутов М.А. Курс уголовно-процессуального права, очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческом, феодальном и буржуазном обществе. – СПб.,1995.
36. Чудаков М.Ф. Конституционное право США. Основные институты. – Минск,1999.
37. Шевченко А.А. Внешняя политика США: процесс формирования и механизм осуществления. – К.,1989.

Тема 8. Французький Цивільний кодекс 1804 р.

2 години

Питання

1. Історія створення Цивільного кодексу Франції 1804 р., його джерела, система, основні принципи.
2. Загальна характеристика книги I «Про осіб». Фізичні особи за Цивільним кодексом 1804 р.
3. Загальна характеристика книги II «Про майно та різні видозміни власності». Основні інститути речового права.
4. Загальна характеристика книги III «Про різні способи набуття власності». Право приватної власності. Право зобов'язання.
5. Основні риси шлюбно-сімейного і спадкового права.
6. Історичне значення Цивільного кодексу 1804 р.

Контрольні питання

1. Які джерела застосовувались авторами Французького цивільного кодексу?
2. За якою системою розміщений правовий матеріал у Кодексі 1804 р.?
3. Чи містить Цивільний кодекс 1804 р. поняття “юридична особа”.
4. Які основні принципи договірної права Ви можете назвати?
5. Що таке сарвітут?
6. Що таке узуфрукт?
7. Які умови укладення шлюбу містить Кодекс Наполеона?
8. Якщо батьки наречених розходились у думках щодо своєї згоди на укладення шлюбу, то чия думка переважала?
9. Що таке право представлення?
10. Який вплив здійснив Кодекс Наполеона на розвиток буржуазного права?

Реферати

1. Державний лад після реставрації династії Бурбонів.
2. Причини виникнення Другої республіки. Її внутрішня та зовнішня політика.

Основні поняття

Іпотека, сервітут, узуфрукт, юридична особа, “Болото”, жирондисти, фейяни, якобінці, бонапартизм, “Вантозькі декрети”, монтаньяри, плебісцит, активне та пасивне виборче право, “гора”, буржуазія, відкладальне вето, декрет, конвент, конституціоналісти, контрасигнатура, легітимісти, національний суверенітет, сенатус-консульт, виборці, виборщики,

Література

Основна

№№ 1, 3, 4, 5, 6, 8, 11, 13, 14, 15, 20, 21, 24, 25, 29, 30, 31, 32.

Додаткова

1. Боботов С.В. Наполеон Бонапарт – реформатор и законодатель. – М.,1998.
2. Давид Р. Основные правовые системы современности. – М.,1988.
3. Данильян С.И. Право собственности по ГК Франции 1804 г. // Современные проблемы правоведения. – Краснодар,1998.
4. Жидков О.А. История буржуазного права. – М.,1971.
5. Очерки кодификации и новелизации буржуазного гражданского права. – М.,1983.

Тема 9. Паризька комуна та Третя республіка у Франції (2 години)

Питання

1. Передумови виникнення Паризької комуни. Її державний лад та соціально-економічне законодавство.
2. Утворення Третьої республіки у Франції та її характерні риси.
3. Прийняття конституційних законів Третьої республіки та їх зміст:
 - а) закон про організацію сенату від 24.02.1875 р.;
 - б) закон про організацію державної влади від 25.02.1875 р.;
 - в) закон про відносини державної влади від 16.07.1875 р.
4. Історичне значення Конституційних законів 1875 р. та Третьої республіки.

Реферати

1. Причини виникнення Другої імперії у Франції. Її внутрішня та зовнішня політика
2. Еволюція Третьої республіки: причини та наслідки.

Література

Основна

№№ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32.

Додаткова

1. Антюхина-Московченко В.И. Третья республика во Франции (1870-1918 гг.). – М.,1986.
2. Бажанов А.Т. Органы юстиции Парижской коммуны. – Казань,1971.
3. Государство и право Парижской Коммуны / за ред. А.Ф. Шебанова. – М.,1971.
4. Желубовская Э.А. Крушение Второй империи и возникновение Третьей республики во Франции. – М.,1956.
5. Молок А.И. Хрестоматия по истории Парижской коммуны. – М.,1959
6. Протоколы заседаний Парижской коммуны. – М.,1959.
7. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран. Новое и Новейшее время / Составитель Н.А.Крашенинникова. – М.,1999.
8. Чельцов-Бебутов М.А. Курс уголовно-процессуального права, очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческом, феодальном и буржуазном обществе. – СПб.,1995.

Тема 10. Держава і право Франції в новітній період

2 години

Питання

1. Падіння Третьої республіки у Франції і виникнення Четвертої Республіки.
2. Розробка та прийняття Конституції 1946 р.
3. Основні положення Конституції 1946 р.:
 - а) економічні та політичні права громадян франції;
 - б) вищі органи влади та управління.
4. Причини ліквідації Конституції 1946 р. та історія прийняття Конституції 1958 р.
5. Державний лад за Конституцією 1958 р.:
 - а) президент та його повноваження;
 - б) уряд;
 - в) парламент;
 - г) конституційна Рада.

6. Історичне значення Конституції 1958 р.

Контрольні питання

1. Що таке колабораціонізм?
2. Охарактеризуйте політику Народного фронту Франції?
3. Охарактеризуйте діяльність організації, яка мала назву “Франція, що бореться”.
4. Коли була окупована Франція німецькими військами.
5. На які дві зони була поділена Франція окупантами?
6. Який режим називають “Віші”?
7. Коли припиняє своє існування Третя республіка у Франції де-факто?
8. Сучасні державно-правові проблеми Франції, спроби їх вирішення владою країни.

Реферати

1. Загальне та особливе в Конституціях Франції 1946 та 1958 рр. (Порівняльна характеристика).
2. Еволюція П'ятої республіки за президента Ф.Міттерана (зміни до Конституції).

Література

Основна

№№ 1, 3, 4, 5, 6, 8, 11, 13, 14, 15, 20, 21, 24, 25, 29, 30, 31, 32.

Додаткова

1. Ардан Ф. Франция: государственная система. – М., 1994.
2. Молчанов Н.Н. Четвертая республика. – М., 1963.
3. Конституции и законодательные акты Французской республики. – М., 1958.
4. Крутоголов М.А. Государственный строй современной Франции: Четвертая республика. – М., 1958.
5. Крутоголов М.А. Центральные органы власти французской республики. – М., 1956.
6. Крутоголов Н.А. Президент Французской республики. – М., 1980.
7. Крутоголов Н.А. Парламент Французской республики. – М., 1988.
8. Лузин В.В. Принцип разделения властей как основа конституционализма: сравнительно-правовое исследование на примере США, Великобритании, и Франции. – Н.Новгород, 1997.
9. Рубинский Ю.П. За колоннами Бурбонского дворца (кризис парламента во Франции после второй мировой войны). – М., 1981.
10. Французская республика: Конституция и законодательные акты. – М., 1989.
11. Энтин Л.М. Разделение властей. Опыт современных государств. – М., 1995.

3. ВИДИ РОБІТ, БАЛИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Види робіт та бали, які студент може отримати за їх виконання:

1) робота на семінарських заняттях	до 30 балів;
1.1. відповідь на семінарському занятті	до 3 балів;
1.2. реферат	до 2 балів;
1.3. тести, казуси або юридичний диктант	до 2 балів
1.4. доповнення, запитання доповідачу на семінарському занятті	до 2 балів;
1.5. презентація	до 2 балів;
2) контрольна робота	до 5 балів;
3) робота на лекції (активність роботи, написання конспектів)	до 3 балів;
4) ведення конспекту самостійної роботи	до 5 балів;
5) виконання самостійних дослідних робіт	до 6 балів;
6) наукова робота	до 8 балів
7) інші види робіт (участь в олімпіадах, інтелектуальних іграх та ін. сусп. діяльність)	до 3 балів;
Всього балів за 100 бальною шкалою	60 балів
8) екзамен	до 40 балів;
Всього балів за 100 бальною шкалою	40 балів
Разом балів за 100 бальною шкалою	до 100 балів

Критерії оцінювання знань та самостійної роботи студента

Робота на семінарському занятті оцінюється у балах (4 бали за одне заняття) за наступними критеріями:

Відповідь на семінарському занятті

3 бали – студент у повному обсязі опрацював програмний матеріал (основну і додаткову літературу, джерела), має глибокі й міцні знання, упевнено оперує набутими знаннями, виявляє розуміння історичних процесів, робить аргументовані висновки, може вільно висловлювати власні судження і

переконливо їх аргументувати, може аналізувати історичну інформацію, здатний презентувати власне розуміння, оцінку історичних явищ, має досить міцні навички роботи з першоджерелами, основними кодифікаціями права

2 бали – студент вільно володіє навчальним матеріалом (опрацював основну і деяку частину додаткової літератури і джерел), узагальнює окремі факти і формулює нескладні висновки, обґрунтовує свої висновки конкретними фактами, взятими з підручників, хрестоматій; може дати порівняльну характеристику історичних явищ, визначення понять, самостійно встановлює причинно-наслідкові зв'язки; узагальнювати та застосовувати набуті знання.

1 бали – студент загалом самостійно відтворює програмний матеріал (на рівні підручника), може дати стисло характеристику питання, загалом правильно розуміє історичні терміни, але у викладеному матеріалі є істотні прогалини, виклад не самостійний (переказ підручника), є певні неточності як у матеріалі, так і у висновках, аргументація слабка.

0,5 бали – студент за допомогою викладача намагається відтворити матеріал, але відповідь неповна, в ній налічується багато неточностей, головний зміст матеріалу не розкрито.

0 балів – студент не готовий до семінарського заняття або має лише приблизне уявлення про питання, що розглядається на занятті, може сказати два-три речення по суті питання, назвати деякі терміни, але не може їх пояснити, головний зміст матеріалу не розкрито.

Реферат, оцінюється у балах (2 бали) за наступними критеріями.

Реферат – поширений тип письмової самостійної роботи з дисципліни, який демонструє поглиблене опрацювання відповідної теми. У процесі підготовки реферату студент накопичує знання, вміння та навички роботи з різними інформаційними джерелами, готується до майбутніх курсових і дипломних робіт. Реферат є одним з основних типів індивідуальних завдань, який підводить їх до роботи підвищеної складності, з елементами науковості, що виконується під час навчання.

Презентація реферату проходить в аудиторії на семінарському занятті, де розглядається дана тема, або може бути проведена індивідуально.

Критеріями оцінки змісту реферату є повнота висвітлення питання. Зрозумілість, наявність власної думки, правильне оформлення як реферату, так і списку літератури.

Кожен студент протягом семестру повинен підготувати один реферат на семінарське заняття.

Виконання тестових завдань, вирішення казусів або написання юридичного диктанту, оцінюється у балах за наступними критеріями.

Виконання тестових завдань (до 2 балів)

- 2 бали – точні відповіді на понад 90-95% тестових питань;
- 1,5 бали – точні відповіді на 70%-89% тестових питань;
- 1 бал – точні відповіді від 50% до 69 % тестових питань;

- 0,5 бали – студент дав відповідь на меншу кількість, ніж 50% питань і показав незадовільний рівень знань з теми.

Вирішення казусів (до 2 балів)

При вирішенні казусів студенти повинні розуміти загальний зміст права та законодавства, повинні вивчити навчальну літературу, матеріал лекції, обов'язково ознайомитися з правовою збіркою на основі якої потрібно вирішити казус. Необхідно письмово вирішити казус із обов'язковим обґрунтуванням прийнятого рішення, та посиланням на текст та зазначенням конкретної статті нормативного акту.

- 2 бали – точна відповідь та змістовне обґрунтування рішення;
- 1,5 бали – точна відповідь та недостатнє обґрунтування рішення;
- 1 бал – не зовсім точна відповідь та недостатнє обґрунтування рішення;
- 0,5 бали – студент намагався дати відповідь, але показав незадовільний рівень знань із теми, вміння орієнтуватися в тексті нормативного акту.

Написання юридичного диктанту (до 2 балів)

- 2 бали – точні та повні відповіді на всі терміни диктанту;
- 1,5 бали – точні відповіді та недостатньо повне пояснення терміну;
- 1 бал – не зовсім точні відповіді на всі терміни диктанту;
- 0,5 бали – студент намагався дати відповіді, але показав незадовільний рівень знань юридичних термінів з теми.

Доповнення до відповіді, запитання доповідачу на семінарському занятті (до 2 балів).

Суттєве доповнення до доповіді основного доповідача, яке ґрунтується на ознайомленні з монографічною, науковою літературою.

Задані запитання доповідачу, які є не просто уточнюючими, а які мають дискусійний характер.

Презентація (до 2 балів)

Презентації – виступи перед аудиторією зі слайдами або іншими візуальними матеріалами, що використовуються для представлення певних досягнень, результатів роботи, звіту про виконання самостійних завдань тощо. Презентації можуть бути як індивідуальними, наприклад виступ одного студента, так і колективними, тобто виступи двох та більше студентів.

Виконання контрольної роботи (до 5 балів)

Завдання теоретичні на контрольній роботі.

- 5 балів – повна відповідь на питання;
- 4 бали – відповідь, яка позбавлена серйозних неточностей, але має окремі недоліки;
- від 2 до 3 балів – неповна відповідь на запитання, в якій налічується не багато неточностей;

від 0 до 1 балу неповна відповідь на запитання, в якій налічується багато неточностей, не достатнє володіння науковим апаратом.

Завдання тестові на контрольній роботі.

Правильність виконання тестових завдань залежить від кількості вибраних правильних відповідей:

- 5 балів – точні відповіді на понад 90-95% тестових питань;
- 4 бали – точні відповіді на 75%-89% тестових питань;
- 3 бали – точні відповіді від 55% до 74 % тестових питань;
- 2 бали – студент дав відповідь на меншу кількість, ніж 50% питань і показав незадовільний рівень знань програмних питань.

Ведення конспекту лекцій (до 3-ох балів) оцінюється за наступними критеріями: повнота, охайність, грамотність.

3 бали - наявність усіх компонентів лекцій, які відповідають усім вимогам;

до 2 балів - неохайне оформлення;

до 1 балу - відсутність у конспекті окремих лекцій або недостатньо повне відображення лекційного матеріалу у конспекті.

Ведення конспекту самостійної роботи (до 5-ти балів) оцінюється за наступними критеріями: повнота, охайність, грамотність.

5 балів - наявність усіх компонентів кожної теми самостійної роботи, які відповідають усім вимогам;

до 4 балів - наявність усіх компонентів кожної теми самостійної роботи, але неохайне оформлення;

від 0 до 3 балів - за відсутності у конспекті окремих тем самостійної роботи або недостатньо повне відображення матеріалу з тем самостійного вивчення у конспекті.

Виконання самостійних дослідних робіт (до 6-ти балів за дві).

Тема має бути розкрита на належному рівні. Робота повинна мати творчий характер, продемонструвати аналітичні навички студента, його вміння працювати з бібліографією тощо.

Написання самостійної дослідної роботи практикується в учбовому процесі з метою набуття студентом необхідної професійної підготовки, формування навичок самостійного наукового пошуку, вивчення літератури по даній тематиці, аналіз різних точок зору, узагальнення матеріалу, формулювання висновків тощо.

Особливу увагу слід приділити оформленню науково-довідникового матеріалу, цитат та посилань на джерела.

Наукова робота (участь у науково-практичних конференціях) (до 8 балів).

Написати відповідно до вимог тези на науково-практичну конференцію та взяти участь у конференції, подати тези до друку.

Інші види робіт (участь в олімпіадах, інтелектуальних іграх, складання порівняльних таблиць, схем та ін. суспільна діяльність (до 3-х балів)

Екзамен

Підсумковий контроль знань студентів з навчальної дисципліни здійснюється на підставі проведення семестрового екзамену (до 40-ка балів).

Екзаменаційні білети охоплюють всю програму дисципліни і передбачають визначення рівня знань та ступеня опанування студентами компетентностей.

Умовою допуску до екзамену є виконання всіх видів навчальної роботи передбачених даною робочою програмою.

Складання екзамену є обов'язковим елементом підсумкового контролю знань для студентів, які претендують на оцінку «добре» або «відмінно». Якщо студент виконав усі види робіт протягом семестру та набрав 60% підсумкової оцінки (тобто «задовільно»), то він, за бажанням, може залишити набрану кількість балів як підсумкову оцінку і не складати екзамен.

У випадку, якщо студент протягом семестру не виконав у повному обсязі передбачених робочою програмою навчальної дисципліни всіх видів навчальної роботи, має невідпрацьовані контрольні роботи, завдання з самостійної дослідної роботи, невідпрацьовані семінарські заняття тощо або не набрав мінімально необхідну кількість балів – 20 балів (*тобто кількість балів, яка сумарно з максимально можливою кількістю балів, які студент може отримати під час семестрового контролю не дозволить отримати підсумкову оцінку «задовільно – Е, 60 балів»*), то він не допускається до складання екзамену під час семестрового контролю, але має право ліквідувати академічну заборгованість у порядку передбаченому «Положенням про поточне та підсумкове оцінювання знань студентів ЧНТУ».

Для складання екзамену існують білети. Білети складаються із трьох питань.

Критерії оцінювання:

- від 33 до 40 балів - відповідь повна і зміст відповіді студента повністю відповідає сутності поставленого запитання;
- від 24 до 32 балі - студент виконує всі завдання без грубих помилок;
- від 17 до 24 балів - студент допускає грубі помилки і всі питання виконані менш ніж на половину;
- не більше 16 балів - при невиконанні хоча б одного завдання білету.

Повторне складання екзамену з метою підвищення позитивної оцінки не дозволяється.

4. ГЛОСАРІЙ (СЛОВНИК ТЕРМІНІВ)

А

АББАСИДИ – династія арабських халіфів у 750 – 1258 рр. Походять від Аббаса, дядька Мухаммеда. З кінця VIII ст. від халіфату починають відділятися окремі області.

АБВЕР – орган військової розвідки та контррозвідки фашистської Німеччини. Був сформований як управління розвідки та контррозвідки при військовому міністерстві, з 1939 р. самостійне відомство при верховному головнокомандувачі збройними силами. З 1935 р. по 1944 р. очолював адмірал Ф.В.Канарис. У 1944 р. Абвер увійшов до складу Головного управління імперської безпеки.

АБОЛІЦІОНІЗМ – рух за відміну рабства в США (виник у 20-х рр. XIX ст.). Після Громадянської війни (1861-1865 рр.) був спрямований на боротьбу за зрівняння у правах темношкірих та білих громадян США.

АБСЕНТЕІЗМ – 1) масове ухилення виборців від участі у виборах; 2) систематична відсутність членів колегіальних органів на засіданнях.

АБСОЛЮТИЗМ – форма правління в пізньофеодальних державах, при якій влада в країні неподільно, необмежено належить монарху (царю, імператору, королю, курфюрсту), який є одноособовим законодавцем, главою адміністрації, очолює збройні сили, фактично керує судом, державною релігійною системою.

АВТОКРАТІЯ – форма необмеженого, безконтрольного повновладного правління однієї особи (деспотія, абсолютна монархія).

АВТОРИТАРИЗМ, АВТОРИТАРНІСТЬ – антидемократична система, режим державної політичної влади, який зазвичай поєднується з різного роду елементами особистої диктатури; антиправова теорія та практика політичного володарювання. Характеризується зосередженням всієї політичної в руках однієї особи чи органа, відсутністю чи обмеженням основних політичних свобод (слова, друку), придушенням політичної опозиції. Крайня форма авторитаризму – тоталітаризм.

АВІЛУМ – знать, вищі царські службовці Стародавнього Вавилону, дослівно “син людини”.

АГНАТИ – особи, що були під владою домовладки, родичі за законом у Стародавньому Римі.

АГОРА – торгова площа і місце народних зборів у давньогрецьких містах.

АДАТ – правовий звичай мусульман. Розглядається як доповнення до шаріату.

АДЮЛЬТЕР – зрада одного з членів подружжя як підстава для розірвання цивільного шлюбу по суду.

АЛЛЮД – спадкова, вільно відчужувана земельна власність франків, які вийшли з общини (марки), вільна від повинностей.

АНГЛІКАНСЬКА ЦЕРКВА – державна церква Великої Британії, яка утворилася в ході Реформації у XVI ст. з ініціативи правлячих кіл Англії. Займає проміжне становище між католицизмом та протестантизмом. У 1534 р. англійський парламент проголосив незалежність церкви від папи римського і оголосив її головою англійського короля.

АНГЛОСАКСОНСЬКА ПРАВОВА СИСТЕМА – склалась в Англії в результаті впливу на правові норми англійської буржуазної революції і деяких інших особливостей історичного розвитку країни. Основні її риси: 1) основним джерелом є загальне, прецедентне право; 2) слабкий розвиток кодифікації; 3) архаїчність форм закріплення права (так, вважаються діючими всі законодавчі акти починаючи з Великої Хартії вільностей 1215 р.); 4) слабкий вплив римського права, звідси – відсутність поділу права на публічне та приватне, повна свобода заповіту, громіздкість та заплутанність формулювань.

АНЕКСІЯ – насильне приєднання, загарбання якоюсь державою іншої країни або частини її території.

АНТИЧНИЙ – давньогрецький або давньоримський. Застосовується як синонім слова “стародавній”.

АНТОГОНІЗМ – непримиренне протиріччя, що характеризується гострою боротьбою ворожих сил, тенденцій, груп, суспільних класів, ворожих держав. Антагоністи – ті, що протирічять один одному, стоять навпроти.

АНТАНТА – союзний блок Великобританії, Франції та Росії, оформився у 1904-1907 рр. та об'єднав під час першої світової війни проти Німеччини та її союзників більше 20-ти держав. Утворився у відповідь на створення “Троїстого союзу”. Після Жовтневої революції Росія вийшла з Антанти. Після першої світової війни Антанта розробила Версальську систему договорів.

АНУЛОМА – форма шлюбу в Індії, коли чоловік був з більш вищої касті, ніж жінка. Такі шлюби допускалися, але не заохочувалися.

АПЕЛА – народні збори Спарти, в яких приймали участь всі спартіати, що досягли 30 р.

АПЕЛЯЦІЯ – 1) оскарження будь-якої постанови у вище інстанцію; 2) одна з форм оскарження судового рішення у вищестоячий суд, який має право переглядати справу по суті.

АР'ЄР-ВАСАЛ – дрібний або середній феодал, який залежав від великих феодалів, васалів корони (перів).

АРЕОПАГ – Рада старійшин – вищий орган державної і судової влади в Стародавніх Афінах.

АРИСТОКРАТІЯ – 1) родова знать – вища, привілейована верства пануючого класу; 2) панування знаті; 3) привілейована верхівка будь-якого класу чи соціальної групи (робітнича аристократія, аристократія духу).

АРІІ – племена, що захопили в середині II тис до н.е. півострів Індостан та утворили перші держави.

АРТХАШАСТРА – політичний трактат Стародавньої Індії щодо державного управління епохи Маур'їв.

АРХАГЕТИ – два царі Спарти, що спадкували владу.

АРХІКАПЕЛАН – один із міністеріалів, що очолював двірцеве духовенство у франків

АРХОНТИ – вищі посадові особи афінських полісів.

АССИЗА – 1) збори феодалів у середньовічних Англії та Франції; 2) указ короля у нормандській Англії; 3) судовий позов про право на земельний наділ; 4) виїзний суд за участю присяжних засідателів для розгляду земельних спорів, а пізніше кримінальних справ.

АТИМІЯ – безчестя, процедура позбавлення засудженого політичних та громадських прав у Стародавніх Афінах.

АТТОРНЕЙ – офіційна особа, яка представляє або захищає інтереси. Генеральний атторней США є одночасно міністром юстиції та прокурором.

АФФАТОМІЯ – публічний символічний акт передачі майна в давньогерманському праві, який представляв собою своєрідний договір дарування на користь третьої особи з елементами спадкування за заповітом (див. Салічну правду).

Б

БАЗИЛЕВС – 1) у стародавніх греків вождь племені, союзу племен, військовий начальник племені, верховний суддя та верховний жрець. 2) епітет для характеристики царя у Стародавній Греції.

БАІРУМ (редум) – так називались особи, що знаходилися на військовій службі у Стародавньому Вавилоні.

БАКУФУ – уряд середньовічної Японії за часів сьогунату.

БАЛЬІ – у середньовічній Франції королівський чиновник, який стояв на чолі судово-адміністративного округу. Посада була відмінена за часів Великої французької буржуазної революції.

БАЛЬЯЖІ – у Франції адміністративний округ, введений за Філіпа Августа II (1180-1223), коли при проведенні реформи всі королівські володіння були поділені на рівні адміністративні округи. Всього було утворено 20 бальяжів, які поділялися на округи – превотажі на чолі з прево.

БАНН – 1) призов васалів на військову службу; 2) право глави середньовічної держави здійснювати вищу судову, військову та адміністративну владу.

БАНАЛІТЕТ – монополне право феодалних власників Європи на будь-яке майно суспільного значення, (наприклад, млин, пекарню, виноградний прес), феодал примушував селян користуватися цим майном, і за це стягував з них платню. За порушення монопольного права феодала на селян накладали штраф.

БАРОН – у Західній Європі у середні віки безпосередній васал короля, пізніше дворянський титул у Німеччині, Австрії, Франції та Англії. З XV ст. цей титул стали надавати дворянським родам, які перебували у васальній залежності від другорядних осіб, а не безпосередньо від монарха. Титул барона знаходився нижче у феодалній ієрархії від титулів віконта, графа, маркіза та герцога. В Росії цей титул був запроваджений Петром I.

БАРРИСТЕР – бар'єр в залі суду, за яким знаходяться судді, а також адвокат. Представник однієї з адвокатських професій у Великій Британії (на відміну від соліситера). Барристер має право виступати в усіх судових процесах, надавати висновок по найбільш складним юридичним питанням.

БАСТИЛЯ – фортеця у Парижі, побудована в 1382 році, символ абсолютизму.

БАТРАК – в Росії сільськогосподарський робітник, який не мав власності на засоби виробництва і продавав свою працю.

БЕЙЛІФ – у середньовічній Англії представник королівської адміністрації в сотні (адміністративно-територіальна одиниця між графством та общиною), у XIII ст. помічник шерифа.

БЕНЕФІЦІАРІЙ – власник земельного наділу на праві бенефіція.

БЕНЕФІЦІЙ – 1) у Стародавньому Римі різноманітні пільги, пожалування імператорів, в основному, матеріально-фінансового характеру. 2) у Західній Європі в період раннього середньовіччя умовне пожалування короля за несення на його користь служби військової чи адміністративної. Відмова від служби чи зрада королю тягли за собою втрату бенефіція.

БЕРЕЗНЕВІ ПОЛЯ – щорічні огляди франкського війська, що проводились у березні.

БИТИ ЧОЛОМ – просити про що-небудь, подавати чолобитну (див.)

БІБЛУМ – завдаток у Стародавньому Вавилоні, який сплачував наречений родині нареченої при укладенні шлюбного договору.

БІЛІ МІСТА – міські двори та дворові ділянки бояр, великого духовництва та монастирів, були звільнені від податей та повинностей.

БІЛІЙ – документ з печаткою – законопроект, який внесений на розгляд парламенту в ряді країн, в тому числі США, Англії.

БІЛІЙ ПРО ПРАВА 1689 р. – правовий акт, який юридично оформив конституційну монархію в Англії, що встановилася в результаті “Славної революції”. В ньому проголошувалося верховенство парламенту в галузі законодавства, його виключна прерогатива у введенні податків, гарантувалося часте та регулярне скликання палат парламенту.

БІЛІЙ ПРО ПРАВА 1791р. – перші 10 поправок до Конституції США 1787р., закріпили права і свободи американських громадян та штатів.

БІЛОМІСЦІ – у російській державі XVI-XVII ст. жителі т.зв. білих земель, які належали світським та духовним феодалам. Вони були звільнені від посадського тягла, інших повинностей та податків. Білі міста були скасовані Соборним Уложением 1649 року.

БЛАНКІЗМ – течія у французькому соціалістичному русі XIX ст., пов'язана з діяльністю утопіста-комуніста О.Бланкі, який вважав, що капіталізм можна знищити шляхом захоплення влади групою революційних змовників.

БОБИЛІ – в Росії XV – поч. XVIII ст. збіднілі, які не несли державного тягла люди (міські та сільські).

БОЛОТО – іронічна назва, яку дали сучасники центристській більшості (500 з 750) Конвенту у Франції в період революції кінця XVIII століття. Вони підтримували те

політичне угруповання, яке за конкретних умов було сильнішим від іншого. Зокрема, вони коливалися між жирондистами та якобінцями.

БОНАПАРТИЗМ – назва диктаторського режиму, що склався у Франції за Наполеона Бонапарте (Наполеон I) та Луї Наполеона (Наполеон III). Опорою цього режиму є військові.

БОНАПАРТИСТИ – прибічники відновлення у Франції династії Бонапартів після падіння Першої імперії (1814 р.) та Другої імперії (1870 р.). Сприяли приходу до влади Луї Бонапарта (Наполеона III).

БОСТОНСЬКЕ ЧАЮВАННЯ – ця подія відбулася 16 грудня 1773 р., коли група жителів м. Бостона викинула за борт вантаж чаю, який привезли на англійських судах, у відповідь на видання англійським парламентом закону про торгівлю чаєм, за яким Ост Індійська компанія отримала право безмитно ввозити у північноамериканські колонії Англії чай.

БОЯРИ – 1) васали князя, зобов'язані служити у його війську. У X-XVII ст. – це вища верства світських феодалів (поряд з князями). В I чверті XVIII ст. бояри були офіційно включені у склад дворянства. 2) вищі чини в Росії з XV ст., які мали право приймати участь в засіданнях Боярської думи.

БОЯРСЬКА ДУМА – вища рада князя (з 1547 р. – царя) у Російській державі X – XVIII ст., складалась із представників феодалної аристократії.

БРАХМАНИ – жерці у Стародавній Індії. Тільки брахмани мали право тлумачити та проповідувати релігійне вчення, займатися управлінням. Займали особливе положення в суспільстві, звільнялися від податків, повинностей, тілесних покарань.

БРАХМАНІЗМ – релігія Стародавньої Індії, що є розвитком ведичної релігії. Давав обґрунтування поділу суспільства на Варни, вченню про переселення душ.

БРЕДСЬКА ДЕКЛАРАЦІЯ – документ, підписаний у 1660 році в м. Бреда сином страченого англійського короля Карла I в ході англійської буржуазної революції. Ця декларація підготувала реставрацію Стюартів.

БУДДИЗМ – одна з трьох світових релігій, що зародилась в Індії у середині I тисячоліття до н.е. та була названа за іменем свого засновника Будди.

БУЛАНЖИЗМ – шовіністичний рух у Франції у 80-х рр. XIX ст. під гаслами реваншистської війни проти Німеччини, перегляду республіканської конституції 1875 р. і розпуску парламенту. Очолював генерал Ж.Буланже.

БУЛЕ – 1) рада старійшин в гомерівській Греції; 2) Рада 400 за Солона; 3) Рада 500 за Клісфена у Афінах.

БУЛЕВТИ – члени Ради 400 (500) у Стародавніх Афінах.

БУЛЛА – нормативний акт (грамота, розпорядження чи постанова) Папи Римського чи германського імператора, який скріплювався круглою металеву печаткою.

БУНДЕСРАТ (Союзна Рада) – верхня палата парламенту Німеччини в період другої імперії (1871 – 1919 рр.).

БУРБОНИ – королівська династія у Франції у 1589-1792, 1814-1815, 1815-1830 рр.; в Іспанії в 1700-1800, 1814-1868, 1874-1931 та з 1975 р.; у Королівстві обох Сицилій у 1735-1805, 1814-1860 рр.

БУРГ – у Західній Європі у середні віки – замок; укріплений пункт.

БУРГОМІСТР – голова міських органів влади. Посада виникла у Західній Європі у XVI – XVII ст.

БУРЖУА – представник середнього стану, городянин у середньовічній Західній Європі; у Франції – також великий фабрикант чи фінансист.

БУСУРМАН – у Росії так називали всіх неправославних, у вузькому розумінні – мусульманин.

БЮРГЕРСТВО – міський житель. Термін, який застосовується для назви середньої версти населення середньовічного міста.

В

ВАЙШІЙ – члени третьої нижчої варни Індії. До неї відносилися основна маса трудового люду: торговці, землероби, ремісники.

ВАКФ (вакуф) – у мусульманських країнах нерухомість (переважно землі), які не обкладали податком і не підлягали відчуженню. Належали релігійним установам Арабського Халіфату (мечеті, медресе).

ВАЛУА – династія французьких королів у 1328 – 1589 рр.

ВАН – титул китайського царя.

ВАНТОЗЬКИ ДЕКРЕТИ – нормативні акти, прийняті 26 лютого та 3 березня 1794 року Якобінським Конвентом, передбачали безоплатний розподіл майна ворогів революції серед незаможних.

ВАРВАРСЬКІ ПРАВДИ – записи звичасового права германських племен, складені між V – IX ст.ст. Відомі Салічна, Бургундська, Алеманська, Вестготська та ін. До них за характером наближається Руська правда.

ВАРДУМ – раб у Стародавньому Вавилоні.

ВАРНИ – замкнені, спадкові соціальні прошарки суспільства Стародавньої Індії.

ВАРФОЛОМІЄВСЬКА НІЧ – знищення гугенотів католиками, подія, що відбулася 24 серпня 1572 року у Франції.

ВАРШАВСЬКИЙ ДОГОВІР – військовий блок, початок якому поклав договір 1955 р. про співробітництво, дружбу, який був підписаний країнами соціалістичного табору на чолі з СРСР у противівіс Північно-атлантичному союзу НАТО. Проіснував фактично до розпаду СРСР.

ВАСАЛ – у феодальних країнах землеволоділець, підпорядкований сюзерену, зобов'язаний нести на його користь різноманітні повинності.

ВАСАЛІТЕТ – система відносин особистої залежності одних феодалів “васалів” від інших “сеньйорів” у середньовічній Західній Європі.

ВЕЛИКА РЕМОНСТРАЦІЯ 1641 р. – декларація з 204 статей, прийнята англійським парламентом. У ній сформульовані звинувальний вирок англійському абсолютизму та програма класів – прибічників англійської революції.

ВЕЛИКА ХАРТІЯ ВІЛЬНОСТЕЙ – акт, підписаний королем Іоаном Безземельним у 1215 р., в Англії вважається офіційно першим конституційним актом.

ВЕЛИКЕ ЖЮРІ – колегія присяжних у середньовічній Англії, яких призначали у графстві під час об'їзду шерифа чи приїзду роз'їзних суддів для дачі показань про осіб, підозрюваних у кримінальних злочинах.

ВЕЛИКИЙ БЕРЕЗНЕВИЙ ОРДОНАНС – цей акт був прийнятий у 1357 році у Франції, став першою спробою обмеження королівської влади з боку третього стану.

ВЕНДЕТТА – звичай кровної помсти.

ВЕРБАЛЬНИЙ ДОГОВІР – в римському праві усний (словесний) договір, укладання якого проходило через вимову контрагентами певних фраз (слів).

ВЕРГЕЛЬД – грошовий штраф за вбивство, передбачене варварськими правдами, в тому числі Салічною.

ВЕРДИКТ – 1) рішення присяжних засідателів про винуватість чи невинуватість підсудного у кримінальному процесі деяких держав; 2) у широкому розумінні – судження, висновок про щось.

ВЕРМАХТ – збройні сили фашистської Німеччини 1935-1945 рр.

ВЕРХНЯ РАДА – за часів абсолютизму у Франції (при Людовіку XIV) рада для обговорення зовнішньополітичних питань, в склад якої входили державні секретарі з іноземних та військових справ.

ВЕРШНИКИ – 1) другий майновий розряд громадян Стародавніх Афін після реформи Солона; 2) привілейований стан у Стародавньому Римі.

ВЕСТМІНСТЕР – 1) адміністративний округ у складі Лондона (Велика Британія). Місце розташування королівської резиденції, парламенту та інших урядових установ.; 2) синонім парламенту Англії.

ВЕТО – заборона, право голови держави призупиняти дію закону, який був прийнятий парламентом, принцип однаковості постійних членів Ради Безпеки ООН. Інститут вето виник у Стародавньому Римі. У феодальну епоху відоме так зване вільне – ліберум вето: у Польщі у XVII-XVIII ст. Рішення сейму вважалося прийнятним, якщо за нього проголосували всі депутати.

ВИБОРЦІ – особи, що обирають або мають право взяти участь у виборах.

ВИБОРЩИКИ – особи, які за непрямой виборчої системи обираються виборцями для виборів вищих представників влади.

ВИЗИР – 1) верховний сановник Єгипту. Найближчий помічник фараона по управлінню країною; 2) головний радник та посадова особа при халіфі; наділявся широкими або необмеженими повноваженнями.

ВИМОРОЧНЕ МАЙНО – це майно, що залишилося після померлого власника, який не мав спадкоємців або якщо спадкоємці не прийняли спадщину у встановлений термін чи позбавлені права спадкування.

ВИСОКА КОМІСІЯ – надзвичайний суд, створений в 1559 р. в Англії для нагляду за виконанням урядових приписів у галузі церковної політики, і зокрема для боротьби з ересю.

ВИГИ – це представники промислової буржуазії в парламенті Англії у II половині XVII ст. Противники короля в парламенті Англії II половині XVII ст.

ВІДЕНСЬКИЙ КОНГРЕС 1814-1815 рр. – конгрес європейських держав, який завершив війни коаліцією європейських держав з Наполеоном I. Укладені договори, спрямовані на відновлення феодальних порядків, задоволення територіальних претензій держав-переможниць. У вересні 1815 р. постанови Віденського конгресу були доповнені актом про створення “Священного союзу”.

ВІДКЛАДАЛЬНЕ ВЕТО – право глави держави повернути схвалений парламентом закон на повторний розгляд.

ВІДЛУЧЕННЯ ВІД СТОЛУ І ЛОЖА – процедура канонічного права країн Західної Європи, у формі якої при визначених обставинах допускалося окреме проживання подружжя.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ УРЯД – принцип, згідно якого англійський уряд знаходиться при владі, якщо має підтримку більшості депутатів палати общин.

ВІЙСЬКОВА ДЕМОКРАТІЯ – суспільний устрій перехідного періоду від первіснообщинного ладу до держави. При збереженні залишків первісного колективізму та демократії військові вожді племені поступово перетворювалися на племенних князів, в руках яких зосереджене все управління племенем та союзом племен. Навколо вождя формується дружина, яка відокремлена від ополчення племені та особисто йому віддана. Одночасно виділяється і племінна знать – глави родів, сильних патріархальних сімей. Йде процес соціального розшарування.

ВІЙСЬКОВИЙ КОМУНІЗМ – економічна політика перших років Радянської влади в умовах громадянської війни та розрухи у 1918-1921 рр. включала мобілізацію всіх ресурсів для оборони Радянської влади. Характерна націоналізація промисловості, максимальна централізація керівництва промисловістю та транспортом, зрівняльна розподільна система по карткам, повне знищення вільної торгівлі та запровадження загальної трудової повинності, продрозверстка – забирали “надлишки” продуктів у селян, зрівняльний принцип оплати праці. Політика військового комунізму біла відмінена у березні 1921 р. після Кронштадтського повстання на X з’їзді ВКП(б), де було проголошено перехід до НЕПу (нової економічної політики), названої так на відміну від політики військового комунізму.

ВІЙСЬКОВО-ПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС (ВПК) – 1) комплекс різних галузей та підприємств, що виробляють військову продукцію; 2) верхівка керівництва збройними силами та державно-адміністративного апарату, який відає питаннями військової промисловості.

ВІКАРІЙ – 1) глава сотні у франків, підпорядкований графу; 2) заступник духовної особи в єпископствах, приходах, монастирях.

ВІЛЛАН – категорія феодално-залежного селянства, які були особисто вільними держателями землі у Західній Європі і сплачували на користь сеньйора оброк.

ВІНДИКАЦІЯ, ВІНДИКАЦІЙНИЙ ПОЗОВ – у цивільному праві позов власника чи особи, що володіє майном на законних підставах, про витрубування його з чужого незаконного володіння.

ВІРА – у Стародавній Русі грошовий штраф на користь князя за вбивство вільної людини.

ВІТАНАГЕМОТ (УІТАНАГЕМОТ) – рада знаті об'єднаного королівства англосаксів у VII-VIII ст., рада вітанів (“мудрих”).

ВІЦЕ-ПРЕЗИДЕНТ – заступник президента США, голова Сенату, обирається одночасно з президентом.

ВЛАСНІСТЬ БОНІТАРНА (ПРЕТОРСЬКА) – власність у Стародавньому Римі, яка була заснована на преторському праві. Ця власність не визнавалась цивільним (квіритським) правом, оскільки при набутті речі не дотримувався обряд манципації, потрібна була лише добра совість набувачів. Претор фактично закріплював набуті без формальних процедур речі у складі майна покупців.

ВОЛОДІННЯ – фактичне володіння річчю, яке створює для володільця можливість безпосереднього впливу на річ. Володіння річчю, закріплене законом за суб'єктом права – одно із правомочій власника. Законним володільцем може бути і не власник речі, а орендар.

ВОЛОДІННЯ “МЕРТВОЇ РУКИ” (менморт) – середньовічний інститут володіння, за якого земля знаходиться під повним контролем церковних установ і відбувалось так зване умертвлення лєну, вилучення землі із феодалного обігу.

ВОЛОКИТА – тривала затримка у розгляді і вирішенні справ.

ВОЛОСНИЙ СУД – нижчий становий селянський суд в дореволюційній Росії, відокремлений від системи загальних судів.

ВОЛОСНИЙ СХІД – орган місцевого селянського станового управління в дореволюційній Росії, створений після реформи 1861 р.

ВОЛОСТИТЕЛЬ – посадова особа в Росії XI-XVI ст., що управляла волостю від імені великого чи удільного князя. Мав адміністративні та судові повноваження. Не отримував платні від держави. “Кормився” за рахунок тяглового населення, тих, хто сплачував податки.

ВОТУМ – рішення, прийняте голосуванням. Вотум довіри – схвалення парламентом діяльності уряду чи президента. При винесенні вотуму недовіри уряд, як правило, йде у відставку.

ВОТЧИНА – форма землеволодіння феодалів у Руській державі, надавалась за заслуги перед державою, монархом. Передавалась у спадок, могла відчужуватися на відміну від помістя. Поділялись на пожалувані, куплені, родові.

ВОТЧИННИЙ СУД – у царській Росії XVI – XVII ст. до відміни кріпосного права суд, який здійснювали самі бояри, а потім поміщики над селянами.

ВСЕЗАГАЛЬНА ТРУДОВА ПОВИННІСТЬ – залучення Радянською владою у 1918-1920 рр. до праці всього працездатного населення країни. Юридично запроваджена у січні 1918 р. Декларацією прав працюючого та експлуатуємого народу. На тих, хто ухилився від трудової повинності очікувала судова відповідальність.

ВСЕРОСІЙСЬКА НАДЗВИЧАЙНА КОМІСІЯ (ВНК) – у Радянській державі в 1917 – 1922 рр. спеціальний орган по боротьбі з контрреволюцією та саботажем.

ВСЕРОСІЙСЬКИЙ ЦЕНТРАЛЬНИЙ ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ (ВЦВК) – верховний законодавчий, распорядчий та контролюючий орган Радянської Росії у 1917-1937 рр. Поєднував одночасно законодавчі та виконавчі функції, обирався Всеросійськими з'їздами Рад і діяв між ними у якості вищого органу влади.

Г

ГАБСБУРГИ – династія, яка правила в Австрії (з 1282 р. – герцоги, з 1453 р. – ерцгерцоги, з 1804 р. – австрійські імператори). Після приєднання у 1526 р. Чехії та Угорщини (де мали

титул короля) та ряд інших територій, стали монархами багатонаціональної держави (у 1867 – 1918 р. – Австро-Угорщини). Були імператорами “Священної Римської імперії” – постійно у 1438-1806 рр., крім 1742-1745 рр., а також королями Іспанії (1516-1700 рр.). Основні представники: Карл V, Філіп II (іспанський), Марія Терезія, Йосиф II, Франц Йосиф I.

ГАНА – як і сангха, община, місто-держава у Стародавній Індії.

ГАНЗА – торговий союз північно-німецьких міст на чолі з Любеком. Остаточно сформувалася у XIV ст. З кінця XV ст. Ганза втрачає своє значення.

ГАРМОСТИ – посадові особи у Стародавній Спарті, які наглядали за переіками.

ГАУЛЯЙТЕРИ – у фашистській Німеччині керівник нацистської партії територіального округу (області – гау), яких у 1934 році було утворено 32.

ГЕЛІЕЯ – вищий судовий орган та орган управління Афіньською державою (V – IV ст. до н.е.). Була судом першої інстанції по справам про державні злочини, зловживання посадових осіб, а також була апеляційною інстанцією. В якості контрольного органу мала право відхиляти законопроекти, прийняті народними зборами (еклесією).

ГЕНЕРАЛЬНИЙ АТТОРНЕЙ – чиновник, який очолює генеральну прокуратуру (одночасно є міністром юстиції США).

ГЕНЕРАЛЬНІ ШТАТИ – вищий станово-представницький орган у Франції, який був скликаний вперше у 1302 році французьким королем Філіпом IV Красивим. Складались з трьох палат.

ГЕНРІХ II – король Англії в XII ст., проводив активну політику по зміцненню централізованої королівської влади (судова, військова, адміністративно-фінансова реформи).

ГЕНО – спеціальний титул в Японії, який довічно носили близькі до імператора діячі періоду буржуазної революції (Реставація Мейдзі). Рада старійшин, позаконституційний дорадчий орган при монарху в Японії, який складався з осіб призначених довічно. Проіснував до смерті останнього носія цього титулу (1940 р.).

ГЕОМОРИ – землевласники та землероби в Аттиці у VIII – VII ст. до н.е. Один з трьох станів, які були сформовані внаслідок реформ Тезея.

ГЕРЕФА – представник короля у донормандській Англії з широкими судово-поліцейськими правами, управитель міста чи округу.

ГЕРОНТ – вища посадова особа у Спарті, член Ради старійшин (Герусії). Обирався довічно зі спартиатів, які досягли 60-ти років.

ГЕРУСІЯ – рада старійшин – орган влади Стародавньої Спарті.

ГЕСТАПО – державна таємна поліція, заснована у 1933 р. у Пруссії, а потім створена і в інших німецьких землях. У 1936 р. гестапо об’єдналось з ССу загальнонімецьку поліцію безпеки.

ГЛАФОРД – покровитель у англосаксів, чия влада розповсюджувалася на майно та особу його підопічного; категорія великих землевласників.

ГЛОССА – переклад чи тлумачення незрозумілого слова чи висловлення, переважно у стародавніх пам’ятках писемності; науковий коментарій законів чи судових рішень.

ГЛОССАТОРИ – тлумачі старовинних чи маловживаних висловлювань, які зустрічаються у стародавньому (зазвичай юридичному) тексті; особи, що тлумачать закони чи судові рішення. В Італії у XI – XIII ст. глоссатори – юристи, які вивчали та коментували текст кодифікацій Юстиніана. Діяльність глоссаторів сприяла рецепції римського права.

ГНИЛІ ПАРЛАМЕНТСЬКІ МІСТЕЧКА – малочисельні поселення в Англії, які контролювалися місцевими лендлордами та мали право представництва у парламенті до виборчої реформи XIX ст.

ГОМСТЕДИ – земельні наділи, які надавалися на пільгових умовах для колонізації малозаселених земель у США.

ГОПЛІТ – тяжко озброєний давньогрецький воїн.

“ГОРА” – біля 100 депутатів Конвенту, які виражали інтереси найрадикальніших сил Франції в період революції кінця XVIII ст. Вони займали верхні скамейки в залі засідань – “на горі”.

ГОСТИ – у Росії до XVI ст. великі купці, які займалися торгівлею в інших містах та країнах; в кінці XVI – на початку XVIII ст. – члени вищої привілейованої корпорації купців, які мали право на торгівлю закордоном та набуття земельних володінь, були звільнені від тяглових повинностей і т.ін.

ГОФТАГ – з XI ст. Королівська рада – дорадчий орган при королі, в якому засідали великі феодалі Німеччини. Розглядали найважливіші справи державного життя.

ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА – організована збройна боротьба за державну владу між класами, соціальними групами та групуваннями. У США громадянська війна відбувалась у 1861-1865 рр.; у Росії в 1918-1920 рр.

ГУБА – адміністративний округ.

ГУБЕРНАТОР – у дореволюційній Росії вищий урядовий чиновник у губернії, який виконував адміністративні, політичні та військові функції.

ГУБНІ УСТАНОВИ – в Руській державі органи місцевого самоуправління (губні хати, губні старости) з XVI ст. до 1702 р.

ГУГЕНОТИ – прибічник кальвінізму у Франції у XVI – XVIII ст. Боротьба гугенотів з католиками вилилась у XVI ст. у релігійні (гугенотські) війни.

Д

ДАВНИНА – встановлений законом термін набуття речових прав (набувна давнина), захисту порушеного права (позовна давнина), а також термін, після закінчення якого при наявності передбачених законом умов усуває кримінальну відповідальність (давнина кримінального переслідування) або виключає можливість застосування назначеного покарання (давнина виконання звинувачувального вироку).

ДАЙМЕ – у XIV – XVI ст. великі землевласники та володільні князі у Японії, які не залежали від центральної влади. У XVII – XIX ст. найбільші феодалі, мали автономію у своїх князівствах, які були скасовані після революції Мейдзі у II половині XIX століття.

ДАСА – нижча залежна категорія населення у Стародавньої Індії (в основному раби).

ДАУНІНГ-СТРІТ – вулиця в Лондоні, де розміщена резиденція прем’єр-міністра Великої Британії, Міністерство іноземних справ у справах співдружності. Вперше тут зібрався Кабінет міністрів у XIX ст.

ДВІРЦЕВИЙ ГРАФ – у Франкській державі одна з вищих посад, основними обов’язками були: розгляд справ, керівництво судовими поєдинками, нагляд за виконанням судових вироків.

ДВІЧІ НАРОДЖЕНІ – представники перших трьох варн у Стародавній Індії. Другим їхнім народженням вважали спеціальний обряд посвяти, який здійснювали у дитинстві.

ДВОВЛАДДЯ – встановлення в державі двох однаково сильних центрів влади, період, коли жоден з них не може впоратися один з одним і вимушений рахуватися з опонентом. Двовладдя спостерігалось в Росії після Лютневої революції 1917 р., коли діяв Тимчасовий уряд та Ради робітничих, солдатських та селянських депутатів.

ДЕКЛАРАЦІЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ США – прийнята 4 липня 1776 р. II Континентальним Конгресом представників англійських колоній. Автором був Томас Джефферсон. Створена на основі вчень просвітників Європи, природньо-теологічної, правової та договірної теорій.

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА ФРАНЦІЇ – програмний документ революційних сил Франції. Була прийнята 26 серпня 1789 року Установчими зборами на початку Великої французької революції. В основі були принципи філософії просвітників про природні та невід’ємні права людини, їх ідеї про свободу особи, слова, совісті, про право на спротив гнобленню.

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ НАРОДІВ РОСІЇ – затверджена РНК 2(15) листопада 1917 р. Проголошувала основні принципи національної політики Радянської влади: рівність і суверенність народів Росії; їх право на вільне самовизначення до відділення і утворення самостійних держав; відміну всіх національних та національно-релігійних привілеїв та обмежень; вільний розвиток національних меншин та етнографічних груп, які населяють територію Росії. Декларація стала юридичною основою для створення народами Радянської держави своєї національної державності.

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ПРАЦЮЮЧОГО ТА ЕКСПЛУАТУЄМОГО НАРОДУ – була написана В.І.Леніним для Установчих зборів, але затверджена у січні 1918 р. Третім Всеросійським з'їздом Рад. Це перший комплексний конституційний акт Радянської республіки. Декларація проголошувала основні принципи діяльності та задачі держави трудящих. Була включена як вступний розділ до Конституції РРФСР 1918 р.

ДЕКРЕТ – 1) нормативний акт загального чи приватного характеру у Стародавньому Римі (постанова сенату, ради общин, претора, імператора); 2) у ряді країн нового та новітнього часу нормативний акт глави держави, уряду; 3) у Радянській державі до прийняття Конституції СРСР 1924 р. особливо важливі акти Всеросійських з'їздів Рад, ВЦВК та РНК.

ДЕКУМ – як і луббутум військовий начальник у Стародавньому Вавилоні.

ДЕЛЕГОВАНЕ ЗАКОНОДАВСТВО – видані урядом за уповноваженням парламенту нормативні акти, які фактично мали силу закону, в порядку делегування парламентом уряду деяких законодавчих повноважень.

ДЕЛІКТ – правопорушення, яке спричинило майнову чи немайнову шкоду особі і тому є підставою для відповідальності. Відповідальність із заподіяння шкоди.

ДЕМИ – назва територіальних округів Стародавніх Афін після реформи Клісфена.

ДЕМІУРГИ – стан ремісників, митців, лікарів у Аттиці VIII-VII ст.

ДЕРЖАВНА ДУМА – в Російській імперії у 1906-1917 рр. представницька установа з обмеженими законодавчими правами, створена внаслідок революції 1905-1907 рр. Обиралась по куріальній системі, вибори були нерівні і непрямі.

ДЕРЖАВНА РАДА – вищий дорадчий орган Російської імперії у 1810-1917 рр. Розглядав внесені міністрами законопроекти до того, як вони затверджувались царем, кошториси та штати державних установ, скарги на рішення департаментів Сенату і т.ін. Голова та члени Державної ради призначались імператором. Складалась з декількох департаментів та Державної канцелярії на чолі з держсекретарем. Після створення Державної Думи до Державної ради входили як особи, призначувані царем, так і виборні.

ДЕСПОТІЯ – форма держави в країнах Стародавнього Сходу. Суворо централізована бюрократична монархія з величезним апаратом управління, яка характеризувалась тим, що монарха обожнювали і існувала система підпорядкування по вертикалі. Навіть знатні особи вважались рабами деспота, оскільки все, що вони мали вважалось результатом милості монарха.

ДЕЦЕМВІРИ – у Стародавньому Римі колегія з 10 осіб, яка вирішувала аграрні, культові, судові справи. У 451 р. до н.е. децемвіри склали текст Законів XII таблиць.

ДЖАТІ – перший помічник фараона, візир у Стародавньому Єгипті.

ДЖЕНТРИ – нове дворянство в Англії в XVI-XVII ст., формування якого відбувалось паралельно з процесом позбавлення землі селян.

ДЖИЗ'Я – державна подушна подать в Арабському Халіфаті, що сплачувалася зиміями.

ДЗИММУ – епоха японської монархії VIII – IX ст. з якою пов'язують остаточне формування Японії як самостійної держави.

ДИБА – знаряддя тортур: поперечина чи блок з перекинутою через нього мотузкою. “Повісити на дибу” означає повісити за руки, зв'язані за спиною. Викручувало жертві суглоби.

ДИВАНИ – в мусульманських країнах першопочатково список, реєстр, а потім суд, рада. В Арабському Халіфаті – центральні органи управління з фінансових, судових, військових та інших справ.

ДИКТАТУРА – необмежена влада, здійснення влади в державі недемократичними методами; авторитарний політичний режим.

ДИКТАТУРА ПРОЛЕТАРИАТУ – у марксистській традиції позначення влади робітничого класу, яка встановлюється в результаті соціалістичної революції. Установлення диктатури пролетаріату у формі Рад було проголошено в Росії після Жовтневої революції.

ДИРЕКТОРІЯ – уряд з 5-ти директорів Французької республіки у листопаді 1795 – листопаді 1799 рр. Таку ж назву мала “Рада п’яти”, орган державного управління з 5-ти міністрів Тимчасового уряду в Росії на чолі з Керенським (за новим стилем 14 вересня – 8 жовтня 1917 р.). 14 вересня Директорія оголосила Росію республікою.

ДИСКРИМІНАЦІЯ – правові обмеження по відношенню до громадян за ознаками раси, національності, конфесії, статі і т.ін.

ДІГТЕРИ (КОПАЧІ) – представники найбіднішого селянства та пролетаріату в англійській революції; які в ході Англійської буржуазної революції вимагали знищити приватну власність.

ДІОЦЕЗ – у Стародавньому Римі спочатку (I ст. до н.е.) міський округ; у період принципату частина провінції. З часів Діоклетіана (284-305 рр.) – велика адміністративна одиниця, у склад якої входило декілька провінцій. На чолі діоцезу був вікарій.

ДІТИ БОЯРСЬКІ – у Руській державі у XV – XVII ст. дрібні феодалі на військовій службі у князів, царів, бояр, церкви. Нащадки молодших членів князівських дружин (отроків). У XV ст. найменування вважалось вищим від звання дворян. У XVI ст. діти боярські поділялись на дворових (частина верхів пануючого класу) та міських (провінційні дворяни). Термін зник у XVIII ст. у зв’язку з злиттям служилих людей в один клас – дворянство.

ДОВГИЙ ПАРЛАМЕНТ – парламент в Англії, із скликанням якого пов’язують початок англійської революції. Діяв з 1640 до 1653 рр. і був розпущений О.Кромвелем після встановлення його військової диктатури.

ДОВІРЧА ВЛАСНІСТЬ – оригінальний англійський правовий інститут, зміст якого пов’язаний з обмеженнями розпорядження земельною власністю, встановленими звичаєвим правом. Його виникнення пов’язане з орденом нужденних монахів. З точки зору “загального права той, хто передавав землю втрачав на неї право, а той, хто отримував (довірена особа) виконував свій обов’язок по передачі доходів з землі на користь назначеної особи не на підставі права, а на підставі совісті.

ДОКІМАСІЯ – офіційна перевірка посадових осіб перед вступом на посаду у Стародавніх Афінах.

ДОМЕН – королівське спадкове володіння у країнах Західної Європи у середні віки.

ДОМІНАТ – необмежена монархія у Стародавньому Римі, військово-деспотична влада імператора (284 – 476 рр.).

ДОМІНІОН – до 1931 р. самоуправлінська частина Британської імперії, насамперед так звані переселенські колонії. В подальшому держава у складі Співдружності націй, яка визнала главою англійського монарха (Канада – з 1867 р., Австралійський Союз – з 1901 р., Нова Зеландія – з 1907 р., Ньюфаундленд – з 1917 р., Ірландська Вільна Держава – з 1921 р.).

ДОФІН – у Франції з середини XIV ст. титул спадкоємця престолу.

ДРАВДІ – перші жителі на території Індії. Корінні жителі Індостану.

ДУМНІ ЧИНИ – у Руській державі XV – XVII ст. члени Боярської Думи, посадові особи: бояри, окольничі, думні дворяни, думні дяки, тобто ті, хто мав право приймати участь на засіданнях думи та роботі її комісій. Думні звання були відмінені у 1711 р. після створення Сенату.

ДХАРМА – вищий релігійно-моральний припис чи сукупність релігійних та юридичних норм для членів кожної варни у Стародавній Індії, їх права та обов’язки. Дхарма, як звід

правил і норм поведінки, як основний регулятор суспільних відносин була обов'язковою для кожного правдивого індуса.

ДХАРМАШАСТРИ – збірки релігійно-правових приписів, які склали брахмани. Найвідомішою є Закони Ману.

Е

ЕВІКЦІЯ – позбавлення покупця володіння річчю за судовим рішенням на основі речового позову власника чи уповноваженої особи.

ЕВОКАЦІЯ – у середньовічній Франції процес прийняття королівською юстицією до свого виробництва будь-якої справи з некоролівського суду, на якій би стадії судового розгляду вона не знаходилася.

ЕВПАТРИДИ – аристократична родоплемінна верхівка Стародавніх Афін, благородні за реформою Тезея.

ЕДИКТИ МАГІСТРАТИВ – джерело римського права в період республіки, нормативні акти консулів, преторів та інших магістратів.

ЕДИЛ – посадова особа в Римі у період республіки, яка наглядала за суспільним порядком у місті, будівництвом, станом вулиць, храмів, охороною державної скарбниці, організацією свят та видовищ.

ЕЙСФОРА – майновий податок у Стародавніх Афінах, яким обкладалися заможні громадяни і метеки.

ЕКЗОГАМІЯ – 1) заборона шлюбних відносин усередині однієї соціальної групи; 2) шлюбний звичай, що вимагає вибирати дружину з іншого роду.

ЕККЛЕСІЯ – народні збори в Стародавніх Афінах, вищий орган державної влади.

ЕЛДОРМЕН – у середньовічній Англії королівський чиновник, якого призначали за згодою “ради мудрих” (див. Уітанагемот) із правителів місцевої знаті для управління територією графства. Головний обов'язок керівництво військовими формуваннями.

ЕМІРАТ – світська влада халіфа.

ЕМФІТЕВЗИС – різновид прав на чужі речі в античному і середньовічному праві, спадкоємна оренда землі з правом відчуження.

ЕНДОГАМІЯ – принцип укладення шлюбу між представниками однієї соціальної групи.

ЕПІТІМІЯ – релігійне покарання за порушення церковних канонів, вказівок священників у вигляді посту, довгих молитов.

ЕРЛИ – родова знать, старійшини у в донормандській Англії (VII ст.). на IX ст. злились з тенами. З XI ст. титул ерли відповідав титулу “граф”.

ЕФЕТИ – члени судової колегії в Стародавніх Афінах, що розглядали справи про ненавмисні убивства.

ЕФОРИ – у Стародавній Спарті колегія з п'яти чоловік, які щорічно обиралися для повсякденного управління державними справами.

Ж

ЖИРОНДИСТИ – представники інтересів середніх прошарків ліберальної, торгово-промислової буржуазії на другому етапі французької революції.

ЖРЕЦТВО – суспільна група, яка займалася відправленням релігійних культів.

З

ЗАГАЛЬНЕ НІМЕЦЬКЕ ПРАВО – загальнонімецьке цивільне право, засноване на пандектному праві, актах імператора і постановах рейхстагу.

ЗАГАЛЬНЕ ПРАВО – 1) у широкому розумінні – особлива правова родина англосаксонського права, яка протиставляється правовій сім'ї романо-германського (континентального чи цивільного) права й іншим правовим сім'ям світу; 2) у більш вузькому змісті – правова система, що історично склалася в середньовічній Англії з рішень

королівських (вестмінстерських) судів, яка протиставлялася статутному (парламентському) праву і праву справедливості; 3) буквально – правова система Англії, що склалася як підсумок нормандського завоювання 1066 р., тобто саме як загальна, уніфікована система всієї країни, яка протиставлялася окремим нормативно-правовим актам і локальним нормам і звичаям.

ЗАГАЛЬНИЙ ОБШУК – відповідно до процесуального права за Соборним Уложенням 1649 р. опитування населення з приводу факту скоєного злочину.

ЗАКОНИ ДРАКОНТА – збірка правових звичаїв Стародавніх Афін (621 р. до н.е.), характеризувались жорстокістю.

ЗАКОНИ ЛІКУРГА – у Стародавній Спарті ряд важливих соціальних реформ. Час їх проведення точно не встановлений (близько VIII ст. до н.е.), також не встановлена і історична постать Лікурга.

ЗАКОНИ МАНУ – давньоіндійська збірка правових та релігійно-моральних норм, які визначали поведінку кожного жителя Стародавньої Індії у приватному та суспільному житті.

ЗАКОНИ ХАММУРАПІ – збірка законів Стародавнього Вавилону, названа ім'ям царя.

ЗАКОНИ XII ТАБЛИЦЬ – основне джерело права Стародавнього Риму, запис норм звичаєвого права на 12 дошках.

ЗАПОВІДНІ ЛІТА (від заповідь – заборона) – роки, коли заборонялось селянам переходити від свого пана. Стали запроваджуватися за Івана IV разом із загальним переписом земель.

ЗВИЧАЄВЕ ПРАВО – сукупність звичаїв, санкціонованих державою в якості загальнообов'язкових правил поведінки.

ЗВИЧАЙ – правило поведінки, яке склалося внаслідок його фактичного застосування протягом тривалого часу.

ЗЕВГІТИ – один з майнових розрядів вільних жителів Аттики після реформ Солона.

ЗЕМСТВО – земські установи – виборні органи місцевого самоврядування (земські збори та управи) в Росії. Запроваджені земською реформою 1864 р. Відали просвітою, охороною здоров'я будівництвом доріг і т.ін. Скасовані 1918 р. декретом радянського уряду.

ЗЕМЩИНА – основна частина території Руської держави, яка не була включена до опричнини Іваном IV Грозним. Центр – Москва. Управлялась земською Боярською думою та наказами.

ЗЕМСЬКА ІЗБА – виборний орган місцевого самоуправління, створений на місцях в результаті земської реформи Івана IV. До земської хати входили земський староста, земський д'як та цілувальники. За Петра I у 1699 р. перетворені в органи міського самоуправління. У 1721-1724 рр. замінені магістратами та ратушами.

ЗЕМСЬКЕ ПРАВО – у середньовічній Німеччині місцеве право (право окремих земель), загальні для всього вільного населення норми, які застосовували в судах графської юрисдикції.

ЗЕМСЬКИЙ МИР – спеціальний вид нормативних актів імператорів чи імперських актів (угод) у Німеччині XII – XV ст., відповідно до якого забороняли на певний час приватні війни, оголошували недоторканими церкви, ринки та інші.

ЗЕМСЬКІ СОБОРИ – вищі станово-представницькі установи Росії середини XVI-XVII ст. Включали Боярську думу, “Освячений собор”, представників від “усяких чинів людей”. Вирішували найважливіші питання державного життя.

ЗЕМСЬКІ СТАНИ – мешканці князівств: дворяни, духовенство, а також жителі князівських міст. Земські стани відрізнялись від імперських станів, які перебували не під владою окремого князя, а безпосередньо імператора Німеччини і відповідно поживали на його землях.

ЗЕМЩИНА – частина земель у Російській державі (біля половини з центром у Москві), які були виділені Іваном IV у 1565 р. на відміну від опричнини в управління земської Боярської думи, старовинних приказів територія земщини змінювалась, перемижувалась з землями опричними. З 1572 р. різниця між ними зникла, а зі смертю Івана IV у 1584 р. зникла взагалі.

ЗИМІЇ – не мусульмани в Арабському Халіфаті, які добровільно здавалися в полон арабам під час війн.

ЗНАРЯДДЯ УПРАВЛІННЯ – нормативний акт про форму правління в Англії, підготовлений радою офіцерів у 1653 р. Юридично оформив державний механізм військової диктатури в період так званого протекторату Кромвеля. Останній, як довічний лорд-протектор Англії, Шотландії та Ірландії практично зосередив в своїх руках усю повноту влади. Основною опорою була армія.

ЗОЛОТА БУЛЛА – акт, який юридично закріпив територіальну і політичну роздробленість феодальної Німеччини, виданий у 1356 році.

ЗОРЯНА ПАЛАТА – була створена в Англії у період абсолютизму (1487 р.) як надзвичайний судовий орган, спеціальне відділення Таємної ради. Зоряна палата була зброєю для боротьби противниками сильної королівської влади.

I

ІДЖМА – одне з джерел мусульманського права, судження з релігійно-правових питань, висловлені однодумцями Мухаммеда та авторитетними богословами.

ІЗВЕСТ – донос.

ІКТА – земля, яка надавалася мусульманам за умови несення військової та державної служби в Арабському Халіфаті.

ІЛКУ – майно, надане за державну службу у Стародавньому Вавилоні воїнам, чиновникам.

ІЛОТИ – жителі переможених лаконійських племен, перетворених у рабів у Стародавній Спарті.

ІММАМ – 1) духовний керівник, наставник мусульман, священик в мечеті; 2) засновник кожного з чотирьох релігійно-юридичних шкіл-толків сунізму; 3) глава шіїтів; 4) верховний правитель ісламської держави.

ІММАМАТ – духовна влада халіфа.

ІММЕДІАТИЗАЦІЯ – у середньовічній Франції процес перетворення ар'єр-васалів (т.т. підвасалів) у безпосередніх васалів короля. З середини XII ст. королі почали вимагати від усіх феодалів визнання їхньої васальної залежності і принесення їм клятви вірності.

ІММУНТЕТ – привілеї, надані феодалу на основі королівської грамоти, здійснювати на власній території ряд державних функцій (фінансові, судово-поліцейські, військові).

ІМПЕРСЬКІ КНЯЗІ – у середньовічній Німеччині стан великих феодалів, який почав формуватися з XII ст. вони отримували від імператора інвеституру на свої володіння, користувались правом вищої юрисдикції і регалій, засідали у рейхстагу. З ліквідацією “Священної Римської імперії німецької нації” у 1806 р. стан імперських князів був скасований.

ІМПЕРСЬКІ МІСТА – міста у середньовічній Німеччині, які були безпосередніми васалами імператора. У XV ст. їх було 80. З виникненням князівського абсолютизму їх кількість зменшується. Імперські міста мали постійне представництво у рейхстазі. Сплачували податок і поставляли військо імператору. Були також земські або князівські міста, а також вільні міста. З ліквідацією у 1806 р. “Священної Римської імперії німецької нації” статус імперських міст був скасований.

ІМПЕРСЬКІ СТАНИ – у Німеччині XIII – XIV ст. назва, що об'єднувала імперських князів, імперських лицарів, представників імперських міст. Поряд з цим існували земські чи князівські стани, до яких відносились жителі князівств: дворяни, духовенство, а також представники князівських міст.

ІМПІЧМЕНТ – 1) процедура, запроваджена наприкінці XIV ст. в англійському парламенті, суть якої зводилась до порушення палатою лордів, як вищим судом англійського королівства, звинувачення проти посадових осіб короля у зловживанні владою; 2) особливий порядок притягнення до відповідальності федеральних посадових осіб у США. Право порушувати судові переслідування належить палаті представників, а як судова інстанція в цьому випадку виступає сенат.

ІНВЕСТИТУРА – у середньовічній Західній Європі юридичний акт передачі землі (лену), посади, сану, який закріплював васальну залежність і супроводжувався символічним обрядом.

ІНДЕПЕНДЕНТИ – представники дрібного і середнього дворянства та буржуазії під час англійської революції середини XVII ст. Лідер О. Кромвель.

ІНДУЛЬГЕНЦЯ – грамота Папи Римського, свідоцтво про відпущення гріхів, як вже скоєних, так і майбутніх. Видавали за гроші чи особливі заслуги перед католицькою церквою.

ІНКВІЗИЦІЙНИЙ ПРОЦЕС – форма кримінального процесу у країнах середньовічної Європи, за якого функції суду, обвинувачення і захисту зосереджені в одному органі характерна наявність катування.

ІНСТИТУЦІЙНА СИСТЕМА – система побудови нормативно-правових актів, які регулюють цивільно-правові відносини, запозичена з праць давньоримського юриста Гая. Яскравим прикладом інституційної системи є Цивільний кодекс Франції 1804 р.

ІНТЕНДАНТИ – у Франції з другої половини XVI ст. посадові особи, яких призначав король і які мали право інспектувати суд, адміністративну та фінансову діяльність на місцях. Іntenданти перетворюються із контролерів в адміністраторів з авторитарними методами управління, що викликало протест Генеральних штатів у 1614 р. У XVII ст. їх повноваження були обмежені, а в середині XVIII ст. ці посади були скасовані.

ІНТЕРДИКТ – в канонічному праві покарання для католиків у вигляді повної або часткової заборони богослужіння, відправлення релігійних культів. Заборона стосувалась окремих осіб, територій і навіть держав. У 1155 р. інтердикт був накладений на Рим, у 1200 р. – на Францію, у 1208 р. – на Англію в якості засобу тиску на світську владу.

ІНТЕРЦЕСІЯ – 1) у Стародавньому Римі право посадових осіб призупиняти постанови та дії інших рівних їм чи нижчих посадових осіб. Особливе значення мала інтерцесія народних трибунів; 2) у цивільному праві – приєднання до договору на стороні боржника (прийняття на себе чужого боргу, поручительство і т.ін.)

ІПОТЕКА – застава землі, будівель, нерухомості взагалі з метою отримання довготривалої позики.

ІСЛАМ – одна з трьох найпоширеніших релігій світу, що виникла на поч. VII ст. на Аравійському півострові.

Й

ЙОРКИ – королівська династія в Англії в 1461-1485 рр., гілка Плантагенетів. Представники: Едуард IV, Едуард V, Ричард III.

К

КАБАЛА – тяжка форма особистої залежності, зазвичай пов'язана з позикою. На Русі термін “кабала” з'явився на межі XIV – XV ст. Кабалою називали також юридичні акти, які оформлювали боргові зобов'язання.

КАБАЛЬНІ ХОЛОПИ – різновид холопів (з'явилися у XV ст.), які в господарстві кредитора відпрацьовували взяті у борг та проценти по ньому.

КАДІ – суддя в Арабському Халіфаті, якого призначав халіф із духовенства. Розглядав цивільні і кримінальні справи і виносив рішення на основі норм шариату й адатів

КАЙЗЕР (цезар) – титул глави Німецької імперії.

КАЛЬВІНІЗМ – одна з трьох основних течій протестантизму поряд з лютеранством та англіканством. Центральне місце кальвіністської теології займає вчення про передвизначеність: доля людини визначена богом і ніякі справи не можуть її змінити. Але дізнатись про своє богообрання можна по тому, як йдуть справи. Успіх у справах є свідченням того, що людина є обраною богом для спасіння і навпаки. Пастори і проповідники у общинах обираються віруючими. Із Женеви кальвінізм проник у Францію (гугеноти), Нідерланди, Шотландію та Англію (пуритани). Під гаслами кальвінізму проходили нідерландська XVI ст. та англійська XVII ст. революції.

КАМЕРАРІЙ – 1) одна з вищих посадових осіб у Франкському королівстві, скарбник; 2) у феодальній Англії один з головних управителів королівського двору, відав надходженнями в скарбницю і палацевим майном.

КАНОН – звід положень, норм канонічного права, що мають догматичний характер.

КАНОНІЧНЕ ПРАВО – сукупність релігійно-правових приписів, які регулювали відносини всередині церковної організації, а в феодальній державі – також між церквою та світськими особами, сімейні відносини. Джерелами канонічного права були священне писання, постанови церковних соборів, нормативні акти пап (булли, конституції, енцикліки). Канонічне право зробило суттєвий вплив на світське право.

КАНУНИ – назва законів у арабів, джерело мусульманського права.

КАНЦЛЕР (РЕЙХКАНЦЛЕР) – 1) у середньовічних країнах Європи вища посадова особа, найближчий помічник короля, який відав королівською канцелярією. У феодальній Франції канцлер готував нормативні акти, відав призначенням на судові посади, за відсутності короля головував у Королівській курії та Великій раді; 2) у дореволюційній Росії з 1709 р. вищий цивільний чин (1-го класу), як правило очолював відомство іноземних справ; 3) у Німеччині в 1871 – 1945 рр. голова уряду; 4) у Великій Британії канцлер казначейства – міністр фінансів, лорд-канцлер – голова палати лордів.

КАПЕЛЛАН – у ранньофеодальній Англії вища посадова особа, яка відала королівською канцелярією.

КАПЕРСТВО – переслідування і захоплення приватними морськими кораблями за спеціальним офіційним дозволом уряду під час війни комерційних іноземних кораблів ворожих країн чи нейтральних держав.

КАПЕТИНГИ – династія французьких королів у 987 – 1328 рр. Засновник – Гуго Капет. Основні представники: Філіп II, Август, Людовік IX Святий, Філіп IV Красивий.

КАПТАЦІЯ – подушний податок у Франції, введений Людовиком XIV (1643 – 1715 р.) для покриття військових витрат.

КАПТУЛЯРІЙ – законодавчі постанови франкських королів.

КАРЛ ВЕЛИКИЙ – король франків з 768 року, імператор з 800 року.

КАРЛ I (1600 – 1649 рр.) – король Англії із династії Стюартів, проводив реакційну феодально-абсолютистську політику, що протирічила інтересам буржуазії та джентрі. Страчений в 1649 р.

КАРОЛІНА – загальнонімецьке кримінальне та кримінально-процесуальне уложення, прийняте в 1532 р. за Карла V.

КАРОЛІНГИ – королівська з 751 р. та імператорська з 800 р. династія у державі Франків. Перший король Піпін Короткий. Назву династія Каролінгів отримала від імені Карла Великого, за якого відбувся культурний підйом у його імперії – “Каролінгське відродження”. Після розпаду його імперії у 843 р. Каролінги правили на території Італії до 905 р., Німеччини до 911 р., Франції до 987 р.

КАСАЦІЯ – перегляд, відміна судового рішення нижчої інстанції вищестоячою інстанцією на підставі порушення нижчою інстанцією законів чи недотримання нею правил судовиробництва; прохання про такий перегляд та про відміну судового рішення.

КАСТА – порівняно замкнута, спадкоємна, ендогамна соціальна спільність у ряді країн Азії, що відокремилася в наслідок виконання специфічних професійних функцій.

КАФФАРА – релігійна спокута в шаріаті як міра покарання.

КВЕСТОР – посадові особи, які займали нижчі сходинки у давньоримській магістратурі. В царський період – кримінальні судді, в республіканський – помічники консулів без спеціальної компетенції, з часом стали відати фінансовими справами і розслідуванням деяких кримінальних справ.

КВИРИТ – самоназва римлян-патрициїв, які, за легендою, мали предка Ромула-Квирита.

КВИРИТСЬКА ВЛАСНІСТЬ – власність повноправних громадян Стародавнього Риму, які мали право торгівлі. Речі, що перебували у квіритській власності поділялись на манциповані та неманциповані.

КВИРИТСЬКЕ ПРАВО – система найдавнішого римського права, яка остаточно сформувалась у період республіки. Основним джерелом квіритського права були Закони XII таблиць. Пізніше квіритське право отримало назву цивільного права.

КЕРЛ – вільний селянин-общинник у англів і саксів.

КИЯС – у мусульманському праві принцип рішення справи в суді за аналогією права, тобто застосування норми Корана, Сунни чи іджми по справі, прямо не передбаченій даними джерелами.

КЛАН – корпорація людей у феодальній Японії, об'єднаних кровно-сімейними відносинами та певними інтересами, очолюється старійшиною-патріархом.

КЛАРЕНДОНСЬКІ КОНСТИТУЦІЇ – прийняті королем Англії Генріхом II у 1164 р. після обговорення у Кларендоні. Містили 16 статей. Зроблена спроба відновити верховенство королівської влади по відношенню до церкви, скасувати привілеї церкви в галузі юриспруденції. Генріх II запровадив призначення єпископів королем. Усе духовенство, яке отримувало лени від короля, мало відповідати перед королівськими суддями і виконувати усі повинності, які витікали із володіння землею. Однак, реалізувати повністю положення Кларендонських конституцій не вдалося.

КЛЕР – земельна ділянка громадянина грецького поліса гомерівської епохи.

КЛІЄНТ – 1) у Стародавньому Римі вільна особа, яка віддалася під покровительство патрона і знаходиться у залежності від нього; 2) покупець чи замовник.

КЛІРИК – особа, що мала духовний сан.

КНЕХТ – найманий робітник чи простолудин в середньовічній Німеччині.

КНИГА СТРАШНОГО СУДУ – звід, складений на основі матеріалів, які було отримано в результаті загального поземельного перепису в Англії, проведеної Вільгельмом Завойовником у 1086 р. Перепис дав можливість більш правильно стягувати поземельний податок.

КНЯЖАТА – у Руській державі XV – XVII ст. нащадки удільних князів. До середини XVI ст. зберігали деяку автономію в своїх родових володіннях. Найбільш видні княжата були боярами. За Івана IV їх політична та економічна роль була обмежена, а на початок XVII ст. більшість княжат зрівнялись з іншими служилими людьми. У XVIII ст. княжата стали титулованими дворянами.

КНЯЗІВСЬКИЙ АБСОЛЮТИЗМ – своєрідна форма абсолютної монархії в Німеччині, яка полягає в тому, що абсолютизм склався не в рамках всієї імперії, а в межах території окремих князівств.

КНЯЗЬ – глава феодальної монархічної держави чи окремого утворення в IX – XVI ст. у слов'ян і деяких інших народів; був представником феодальної аристократії, а пізніше – дворянський титул.

КОАЛІЦІЯ – тимчасовий військово-політичний союз декількох держав, укладений для спільних дій проти будь-якої держави.

КОГНАТИ – в римському праві кровні родичі по прямій та боковій лінії, рідство по крові, а не юридичне.

КОДЕКСИ ЧЕСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ – назва домовленостей між асоціаціями підприємців, за участі профспілок, які фіксували певні норми виробництва та збуту продукції, встановлювали півень товарних цін, умови комерційного кредиту та ін.; після затвердження президентом «кодекси» набрали сили закону.

КОКУС – 1) збори фракції конгресу США на межі XVIII – XIX ст.; 2) постійна виборча організація англійських партій торі та вігів у 1830-1880 рр., попередниця політичної партії.

КОЛЕГІЇ – в Росії у XVIII ст. центральні установи, які відали окремими галузями державного управління.

КОЛЕГІЯ АРХОНТІВ – колегіальний державний орган у Стародавніх Афінах з 9 архонтів, який змінив у VIII ст. до н.е. базилевса. Завідувала військовими та судовими справами; контролювала важливі релігійні церемонії; визначала порядок розгляду судових справ.

КОЛЕГІЯ ЕФОРІВ – один з вищих органів влади у Спарті, який складався з 5 вільних громадян, обраних на 1 рік. Вважались незалежними від інших органів.

КОЛЕГІЯ КУРФЮРСТІВ – постійно діючий орган державного управління у Німеччині (XIII ст. – 1806 р.), який складався з 7 курфюрстів. Статус колегії закріплений Золотою буллою 1386 р. Збиралась колегія на засідання щорічно на один місяць для вирішення важливих державних справ.

КОЛЕГІЯ ОДИНАДЦЯТИ – суди у Стародавніх Афінах, що розглядали справи про розбій, крадіжку й інші майнові злочини.

КОЛЕГІЯ СКАБІНІВ – у Франкській державі вищий судовий орган в окрузі. Представники місцевої знаті.

КОЛЕГІЯ СОРОКА – третейські судді в Стародавніх Афінах, що розглядали дрібні майнові суперечки.

КОЛЕГІЯ СТРАТЕГІВ – очолювала військову організацію Афін, проводила набір війська, військове фінансування, розподіляла військову здобич.

КОЛЛАБОРАЦІОНІЗМ – політика співпраці з окупаційною владою.

КОЛОДЯЗНІ ПОЛЯ – визначена внутрішня організація давньокитайської общини, пов'язана із системою землекористування, при якій уся земля громади поділялася на дві частини: врожай із “загального поля” йшов вану, а з індивідуального поля – общиннику; ліквідована в ході реформ Шан Яна в 350 р. до н.е.

КОЛОН – спочатку вільний орендар, з IV ст. прикріплений до землі селянин, якому заборонено було залишати своє поселення.

КОЛОНАТ – форма залежності сільського населення (колонів) від великих землевласників.

КОМЕНДАЦІЯ – спосіб закріпачення франкських селян, що передбачав передачу господарю право власності на землю та виконання ряду повинностей в обмін на заступництво господаря.

КОМІТЕТ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯТКУ – один з комітетів французького Конвенту у 1793-1795 рр. У період якобінської диктатури фактично відіграв роль уряду. Очолював М.Робесп'єр.

КОМІТЕТ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ – один з комітетів французького конвенту у 1792-1795 рр. У період якобінської диктатури його основним завданням була боротьба з внутрішньою контрреволюцією. Фактично орган репресій.

КОМІЦІЇ – народні збори в Стародавньому Римі в період республіки (куріатні, центуріатні, трибутні).

КОММУТАЦІЯ – заміна панщинних повинностей та натуральних оброків, які несли та сплачували селяни на грошову ренту. Це відбувалось по мірі проникнення товарно-грошових відносин у феодальне село.

КОМПОЗИЦІЯ – грошове відшкодування шкоди, заподіяної потерпілому внаслідок злочину.

КОНВЕНТ – установчі збори, які скликаються з однією метою – прийняти основний закон держави.

КОНВЕНТ (НАЦІОНАЛЬНИЙ КОНВЕНТ) – вищий орган Першої французької республіки. Діяв з 21.09.1792 р. до 26.10. 1795 р. Депутати поділялись на три угруповання: жирондисти, якобінці, “болото”. У 1792 – травні 1793 рр. керували жирондисти, після народного повстання влада перейшла до якобінців. У якобінському конвенті повноту влади отримали Комітет громадського порятунку та Комітет громадської безпеки.

КОНГРЕС – законодавчий орган США.

КОНКЛАВ – зібрання кардиналів з приводу обрання папи римського. Порядок виборів встановлений папою Григорієм VII (1073-1086).

КОНКОРДАТ – угода між главою держави і Папою Римським про положення католицької церкви в державі.

КОННЕТАБЛЬ – 1) у франків начальник королівської кінноти при дворі Карла Великого; 2) у Франції командир кінного лицарського ополчення. З XIII ст. командуючий королівською армією; 3) посадова особа з правом військової юрисдикції в Англії.

КОНСЕНСУАЛЬНІ ДОГОВОРИ – у римському праві контракти, зобов'язання по яких наставали з моменту їх укладення (купівля-продаж, міна, доручення, товариство).

КОНСТИТОРІЯ – 1) державна рада при римському імператорі в періоду доміну; 2) орган духовного та світського управління у багатьох державах середньовічної Європи.

КОНСТИТУАНТА – Установчі збори Франції (1789-1791 рр.). створені депутатами Генеральних Штатів від третього стану, до яких приєдналися й інші депутати.

КОНСТИТУЦІЇ – 1) законодавчі акти римських імператорів, що мали вищу юридичну силу. Форми конституцій: едикти – рішення імператорів, які всенародно публікували; рескрипти – відповіді чи поради імператорів приватним особам і магістратурам з правових питань; декрети – рішення, винесені імператором по судовим справам; мандати – імператорські інструкції для чиновників; 2) нормативні акти папи римського; 3) в новий час основні закони держави, які закріплюють суспільний і державний лад, мають вищу юридичну силу по відношенню до всіх інших нормативно-правових актів країни.

КОНСТИТУЦІОНАЛІСТИ – представники інтересів ліберального дворянства на першому етапі французької революції. Найбільш впливове угруповання депутатів Національних зборів.

КОНСУЛИ – два вищих магістрати в період республіки у Стародавньому Римі.

КОНСУЛЬСТВО – період в історії Франції, який тривав від державного перевороту 18 брюмера (9 листопада) 1799 р. до проголошення Наполеона імператором у 1804 р. номінально влада належала трьом консулам, яких обирали на 10 років (з серпня 1802 р. – довічно), але фактично влада належала першому консулу – Бонапарту.

КОНТРАСИГНАТУРА – правило, відповідно до якого акт глави держави чи глави уряду для своєї законної сили має потребу в підписі відповідного міністра, що приймає тим самим відповідальність за даний акт.

КОНТРИБУЦІЯ – платежі, які накладаються на державу, що прогнала у війні на користь держави-переможниці. Заборонена сучасним міжнародним правом. Так ще називається примусовий грошовий збір, що збирається ворогом з населення окупованої місцевості.

КОНТРЕВОЛЮЦІЯ – боротьба скинутого революцією класу, спрямована на реставрацію чи збереження старих порядків чи державного ладу.

КОНТРЕФОРМАЦІЯ – церковно-політичний рух у Європі середини XVI – XVII ст. на чолі з папством, спрямоване проти Реформації. Здійснювалась за допомогою інквізиції. Активні прибічники і провідники контрреформації – католицькі монашеські ордени. Практикувалось масове знищення протестантів, наприклад, Варфоломійська ніч.

КОНТРЕФОРМИ – заходи уряду Олександра III в Росії у 1880-х рр., перегляд реформ 1860-х рр., відновлення цензури у 1882 р., запровадження станових принципів у початковій та середній школі, відміна автономії університетів у 1884 р., запровадження інституту земських начальників у 1889 р., встановлення бюрократичної опіки над земським та міським самоврядуванням.

КОНЦЕСІЯ – договір, укладений державою з приватним підприємцем, іноземною фірмою на експлуатацію земельних угідь, розробку та переробку корисних копалин, а також підприємство, утворена на основі такого договору.

КОПГОЛЬД – залежне держання в середньовічній Англії, зв'язане з особистими і поземельними повинностями селянина (віллана) на користь лорда, що фіксувалися в копіях рішень маноріальних судів; з часом перетворилося в спадкове право феодальної оренди.

КОПГОЛЬДЕР – орендар землі в Англії.

КОРАН – священна книга мусульман, складається із молитов, проповідей Мухаммеда.

КОРМЛІННЯ – у середньовічній Русі система місцевого управління, заснована на тому, що уряд посилав на місця (в міста, волості) на 1-2 роки намісників, які за свою службу збирали “корм” з населення, яким вони управляли. Через неефективність з 30-х рр. XVI ст. була витіснена виборними губними та земськими установами.

КОРНІЛОВЩИНА – контрреволюційна змова у Росії в серпні 1917 року під керівництвом генерала Корнілова.

КОРОЛІВСЬКА КУРІЯ – 1) у феодальній Англії вищий орган центрального управління, який складався з наблизених короля; 2) у феодальній Франції Велика рада – рада королівських васалів і вищих ієрархів церкви, що представляла собою своєрідний з'їзд феодалів.

КОРОНЕР – чиновник в Англії призначений для розгляду випадків насильницької смерті, який обирався місцевим населенням.

КОРОТКИЙ ПАРЛАМЕНТ – в Англії скликаний Карлом I у квітні 1640 р. перед загрозою фінансового банкрутства королівської казни, у травні через три тижня після скликання був розпущений.

КОТТЕРИ – безземельний селянин у нормандській Англії за переписом 1086 р. Мали тільки присадибну ділянку.

КРИВАВЕ ЗАКОНОДАВСТВО – в Англії сукупність нормативно-правових актів по боротьбі з жебрацтвом та бродяжництвом, прийнятих в період огорожень наприкінці XV – XVI ст. Початок цьому законодавству поклав Акт проти бродяг та жебраків 1495 р., в якому передбачались суворі міри адміністративної та кримінальної репресії: таврування, відрізання вух, носа, тюремне ув'язнення і навіть смертна кара. Серія подібних законів 1530, 1536, 1547 рр. та ін. Отримала назву “кривавих”.

КРИПТІ – у Стародавній Спарті система санкціонованих державою щорічних облав і масових убивств ілотів.

КРІПОСНЕ ПРАВО – сукупність юридичних норм феодальної держави, які закріпили найбільш повну та сувору форму селянської залежності за феодалізмом.

КРИВАВА НЕДІЛЯ – 9 січня 1905 р. день розстрілу царськими військами в Росії мирної ходи петербурзьких робітників з петицією до царя. Початок революції 1905-1907 рр.

КРОВНА ПОМСТА – звичай, що склався за родового ладу як засіб захисту честі та майна роду. Полягав у обов'язку родичів вбитого помститися вбивці чи його рідним.

КУДУРРУ – у Стародавньому Вавилоні монумент з каменя, на якому записували привілеї по звільненню від податків, військової служби, трудових повинностей царських слуг, великих землеволоділців, вождів племен і храмів у відповідь на їх політичну лояльність до царської влади.

КУКЛУСКЛАН – таємна расистська терористична організація у США, створена у 1865 р. для боротьби з негритянським рухом та демократичними організаціями.

КУРКУЛЬСТВО – сільська буржуазія, яка виникла у селянському середовищі Росії в XX ст. в ході розвитку товарного виробництва.

КУЛАЧНЕ ПРАВО – право сильного; в XI – XIII ст. в Німеччині форма судового поєдинку для вирішення спорів силою зброї. Право сильного санкціонувало розбій і свавілля феодалів, і переросло у феодальні приватні війни. Формально було відмінено у 1495 р. проголошенням вічного “земського миру”.

КУРІЯ – 1) сукупність 10 патриціанських родів у Стародавньому Римі; 2) орган муніципального управління в провінційних містах (міський сенат) у пізній Римській імперії; 3) у середньовічній Західній Європі сеньйоріальний суд і рада сеньйора з його васалами; 4) сукупність центральних органів і установ, за допомогою яких здійснювалося управління католицькою церквою (папська курія).

КУРФЮРСТ – один із семи (трьох духовних і чотирьох світських) великих феодалів Німеччини, що обирали імператора у період станово-представницької монархії.

КУТЮМИ – джерело права, збірки правових звичаїв провінцій і міст на півночі феодальної Франції.

КШАТРІІ – військово-служила знать, військова верхівка, військова аристократія у Стародавній Індії, які відносились до другої варни двічінароджених.

Л

ЛАНДЗАСС – у середньовічній Німеччині поселенець, що проживав на орендованій ним ділянці (див. Саксонське зерцало).

ЛАНДРАТ – 1) орган дворянського самоврядування в Пруссії XVII ст.; 2) земський радник, якого призначав король по рекомендації зборів дворян. У XVIII ст. підпадають під контроль центральної влади і наділяються військово-поліцейськими повноваженнями.

ЛАНДТАГ – збори представників духовенства, лицарів та городян в кожній окремій державі Німеччини у XIII ст. У XIV ст. орган станового представництва у німецьких державах. У XVI – XVII ст. – органи влади.

ЛАНКАСТЕРИ – королівська династія в Англії в 1399-1461 рр., вітка Плантагенетів. Основні представники: Генріх IV, Генріх V, Генріх VI. У ході війни Червоної та Білої троянди поступилися владою на користь Йорків.

ЛАТИНИ – італійські племена, які разом із сабинами заснували Рим.

ЛЕВЕЛЕРИ – політична партія в Англії часів революції XVII ст. виступали за повне відокремлення англійської церкви від держави і папської ієрархії, за рівність всіх перед богом і законом.

ЛЕВІРАТ – шлюбний звичай у стародавньому праві ряду народів, згідно з яким брат померлого зобов'язаний був оженитися на його вдові.

ЛЕГІОН – основна організаційна одиниця в армії Стародавнього Риму.

ЛЕГІСЛАТУРА – 1) термін повноважень представницького органу чи виборної посадової особи; 2) у федеративних країнах сучасності назва законодавчих органів (парламенти штатів, земель, провінцій).

ЛЕГІСТИ – 1) у середньовічній Західній Європі юристи, які розповсюджували римське право. Виступали за обмеження компетенції сеньйоріальних та церковних судів; 2) у феодальній Франції чиновники судового відомства, які вивчили право в університеті.

ЛЕГІТИМІСТИ – у Франції XIX ст. після революції 1830 р. прибічники династії Бубонів. У більш широкому значенні прихильники скинутої династії будь-якої держави.

ЛЕН – земельне володіння, яке надавалося за умови військової чи адміністративної служби у феодальних країнах.

ЛЕНДЛОРД – великий спадкоємний землевласник-аристократ в Англії.

ЛЕННЕ ПРАВО – сукупність норм права в середньовічній Німеччині, що регулювали відносини між сеньйором і васалом.

ЛЕННИК – особа, що знаходиться у ленній залежності, власник лену, феода.

ЛИПНЕВА МОНАРХІЯ – період правління французького короля Луї Філіпа Орлеанського, між Липневою 1830 р. та Лютневою 1848 р. революціями. Час панування верхівки торгово-промислової та банківської буржуазії.

ЛИСТОПАДОВА РЕВОЛЮЦІЯ – революція в Німеччині у 1918 р., в результаті якої було скинуто монархію і встановлено парламентську республіку. Початком революції вважають повстання матросів у м. Киль.

ЛИТИ – 1) напіввільне населення Франкського королівства; 2) категорія селянства в середньовічній Німеччині.

ЛИХА СПРАВА – злочин. Вбивство, розбій, крадіжка.

ЛИЦАР – особа, яка належала до військово-феодалного стану в середньовічній Західній Європі.

ЛИЦАРСТВО – у середньовічній Західній та Центральній Європі привілейований соціальний стан. У вузькому розумінні – нижча категорія дворянства у Німеччині, яка отримувала цей титул за службу. Розквіту лицарство досягло у XII – XIV ст.

ЛІ – етико-правові і моральні норми в Китаї, що визначали відношення членів китайського суспільства до правителя і внутрішньосімейні відносини, згодом відібрані конфуціанськими ідеологами як зразки поведінки і зведені в імператив.

ЛІКУРГ – легендарний законодавець, цар Спарти (VIII ст. до н.е.).

ЛІНИВІ КОРОЛІ – прізвисько франкських королів династії Меровінгів у 640-751 рр., які правили лише номінально. Реально влада належала майордомам.

ЛІТА – роки в Росії.

ЛІТТЕРАЛЬНИЙ ДОГОВІР – у римському праві контракт, який укладався у письмовій формі. Регулювався цивільним правом, застосовувався для оформлення відносин між римськими громадянами.

ЛІТУРГІЇ – назва державних повинностей у Стародавніх Афінах, що виконувались заможними громадянами.

ЛОББІ – група впливових осіб, яка представляє визначені інтереси та намагається домогтися сприятливих рішень, головним чином через вплив на законодавство.

ЛОББІЗМ – специфічний інститут політичної системи, що представляє собою механізм впливу приватних та суспільних організацій – політичних партій, профспілок, корпорацій, і т.п. (так звані групи тиску) на процес прийняття рішень парламентом. Лоббизм вперше виник у США.

ЛОРД – у середньовічній Англії першопочатково феодалний землевласник, потім збірний титул англійських вищих дворян. Надавався перам королівства, що утворювали палату лордів англійського парламенту. З XIX ст. титул надається тільки буржуа, діячам науки та культури. Крім того, лорд – складова частина назви деяких посад, наприклад – лорд-канцлер (голова палати лордів) та ін.

ЛУББУТУМ – військовий начальник у Стародавньому Вавилоні

ЛУГАЛЬ – монарх у Стародавньому Вавилоні. Титул правителів ряду найдавніших держав у Месопотамії.

ЛЮДОВІК IX – король Франції 1214 – 1270 рр., провів ряд реформ по зміцненню центральної державної влади (судову, фінансову, військову, адміністративну).

ЛЮДОВІК XIV – король Франції 1638 – 1715 рр. У період його правління абсолютизм досяг найвищого розвитку. “Держава – це я”, - казав він.

ЛЮЙ – сукупність кримінально-правових норм у середньовічному Китаї.

ЛЮМПЕНИ – люмпен-пролетаріат – декласовані верстви людей: жебраки, бомжі і таке інше.

М

МААТ – у Стародавньому Єгипті справедливість, сукупність релігійно-етичних норм, яких мав дотримуватися фараон.

МАГАРАДЖА (РАДЖА) – цар, представник вищої знаті у Стародавній Індії.

МАГАТХА – держава, що виникла після завоювання Індії арійськими племенами, найвищого розвитку досягла у IV – III ст. до н.е. за часів правління династії Маур’їв.

МАГІСТР – 1) у Стародавньому Римі посадова особа; 2) у середньовічній Європі глава деяких світських та церковних установ.

МАГІСТРАТ – у Німеччині і деяких інших країнах орган міського самоврядування, муніципалітет.

МАГІСТРАТУРИ – 1) загальна назва державних посад у Стародавньому Римі, яких обирали центуріатними чи трибутними коміціями, як правило, на 1 рік. Поділялись на ординарні (звичайні) та екстраординарні (надзвичайні); 2) у деяких країнах судові органи.

МАЖОРИТАРНА СИСТЕМА – система визначення результатів голосування при обранні центральних і місцевих органів, президента й інших вищих посадових осіб, при якій обраним вважається той кандидат, що одержав більшість голосів по даному округу.

МАЙОРАТ – система спадкування, при якій уся нерухомість і титул переходили неподільно до старшого сина померлого чи до старшого чоловіка в родині.

МАЙОРДОМ – вища посадова особа, управитель королівського палацу у Франкському королівстві за Меровінгів.

МАЙСТЕР – у середньовічній Західній Європі, зокрема у Німеччині, дрібний, економічно самостійний виробник-ремісник, повноправний член цеха. Працював у власній майстерні і мав у підпорядкуванні підмайстрів та учнів.

МАЛЕ ЖУРІ – різновид суду присяжних у феодальній Англії. Складалось із 12 присяжних, зобов'язаних розглянути справу по суті і винести одностайне рішення (вердикт).

МАЛЮС – збори вільних людей франкської сотні.

МАНІФЕСТ – нормативний акт в Російській імперії, який видавався тільки монархом та за його підписом, містив звернення до всього населення та всіх установ.

МАНОР – феодальне помістя у середньовічній Англії.

МАНОРІАЛЬНЕ ПРАВО – середньовічна правова система, що регулювала відносини “поміщик – селянин” і сільськогосподарське виробництво в автономному співтоваристві – манорі (феодальному маєтку).

МАНТАНЬЯРИ – ліве крило якобінців, “справжні” якобінці.

МАНТРИНИ – у Стародавній Індії вищі сановники, радники монарха.

МАНТРИПАРІШАД – у Стародавній Індії дорадчий орган при правителі.

МАНЦИПАЦІЯ – урочистий спосіб відчуження речей, які підлягають манципації (особливо коштовних) речей за допомогою особливої формальної процедури в присутності п'яти свідків чи претора.

МАРКА – сільська громада в германців.

МАРКГРАФ – військовий начальник у прикордонних графствах держави франків, основне завдання нагляд за безпекою кордонів.

МАРШАЛ – один із міністеріалів у франків, начальник кінноти.

МАУР'Я – династія царів Магадхи у IV – II ст. до н.е. Засновник Чандрагупта (Маур'я). Найбільш знатний представник – Ашока.

МЕДИМН – у Стародавніх Афінах міра ємності зерна (близько 40 літрів), що служила одиницею виміру доходів при поділі громадян на чотири майнові розряди за реформи Солона.

МЕДИЧІ – флорентійський рід, який відіграв важливу роль у середньовічній Італії. Медичі заснували торгівельно-банківську компанію, одну з найбільших у XV ст. в Європі. У 1434-1737 рр. з перервами правили Флоренцією. До роду Медичі належала французька королева Катерина Медичі (1519-1589 рр.).

МЕНМОРТ – плата сеньйору в середньовічній Франції при переході в спадщину селянського земельного наділу.

МЕРКАНТИЛЬНИЙ – торговий, комерційний, або зневажливо: торгашеський, дріб'язковий, який все робить по розрахунку.

МЕРОВІНГИ – перша королівська династія у Франкському королівстві кінця V ст. – 751 р., початок якій поклав Людовік Мервей. Він був одним з перших салічних королів. Основний представник – Хлодвіг I.

МЕРТВА ГОЛОВА – у фашистській Німеччині спеціальні частини в складі СС, які формувались з найбільш відданих людей. Були призначені для виконання функцій, пов'язаних з придушенням масових повстань, з охороною концтаборів, охороняли фашистське керівництво.

МЕТЕКИ – вільні громадяни, які переселилися у Афіни з інших грецьких полісів, і були позбавлені політичних прав та сплачували особливий податок.

МЕТРОПОЛІЯ – центр колоніальної держави, яка має верховенство над колоніями.

МИРОВІ СУДДІ – 1) інститут “охоронців миру” в англійських графствах, встановлений у XIV ст. Першопочатково до їх компетенції входила охорона правопорядку (поліцейські та судові функції). За абсолютизму їх компетенція розширюється за рахунок збільшення їх ролі у місцевому управлінні.

МІКАДО – титул імператора Японії.

МІНІСТЕРІАЛИ – вищі посадові особи, що знаходилися на службі короля у Франкському королівстві, поєднували функції щодо управління королівським господарством та адміністративне управління і суд.

МІНОРАТ – спадкування майна молодшим родичем сім’ї.

МІСДІМІНОР – в Англії провина (дрібний кримінальний злочин), виділений з фелонії, за здійснення якого не могла бути призначена страта та конфіскація майна.

МІСНИЦТВО – у Руській державі XV – XVII ст. порядок заміщення державних посад в залежності від знатності роду та важливості державної служби предків. Відмінено у 1682 р.

МІСЯЧИНА – утримування, що отримували від поміщиків кріпосні селяни, які були позбавлені земельних наділів і переведені на панщину, в тому числі й дворові люди.

МОХЕДЖО-ДАРА – розвинена давня індійська цивілізація.

МУДЖТАХІДИ – мусульманин-богослов, який досяг вищої сходинки знань у юридично-богословських науках, має право висловлювати думки з питань ісламської догматики, права, моралі. Муджтахіди були засновниками юридичних шкіл.

МУЛЬК – приватновласницькі землі в Арабському Халіфаті.

МУФТІІ – вища духовна особа у мусульман-сунітів, яка дає висновок, що називається фетвою з питань застосування шариату. У країнах, де іслам є державною релігією, муфтія призначає уряд.

МУШКЕНУМ – службовці нижчого рангу у Стародавньому Вавилоні, дослівно “покірні”, “які б’ють чолом”.

Н

НАВКРАРІЯ – адміністративно-територіальна одиниця, що з’явилась у Стародавніх Афінах внаслідок реформ Клісфена. Аттика була поділена на 48 навкрарій. На чолі був притан.

НАДВІРНИЙ СУД – в Росії з 1817 по 1866 рр. судові установи зі спеціальною компетенцією. Розглядали кримінальні та цивільні справи, а також були апеляційною інстанцією для нижчих судів.

НАДІТУМ – жриця в Давньому Вавилоні.

НАІБ – помічник еміра в Арабському Халіфаті.

НАКАЗ – у середньовічній Англії спеціальне розпорядження королівської канцелярії; тільки на його підставі, відповідно до загального права, міг бути порушений будь-який цивільний і кримінальний позов.

НАКАЗ ПРО АРЕШТ “ЛЕТТР ДЕ КАШЕ” (лист у запечатаному конверті) – в абсолютистській Франції порожній бланк наказу короля про арешт, у якому для тюремного ув’язнення людини було потрібно тільки вписати її ім’я.

НАЛЕЖНА ПРАВОВА ПРОЦЕДУРА – в англо-американському праві принцип повного і постійного дотримання правил і процедур, установлених законом.

НАНТСЬКИЙ ЕДИКТ – виданий французьким королем Генріхом IV у 1598 р., остаточно завершив релігійні війни. За Нантським едиктом католицизм залишався пануючою релігією, але гугенотам була надана свобода віросповідання та богослужіння у міста, крім Парижу та деяких інших, у замках та ряді сіл, вони отримали ряд політичних прав. Едикт був частково відмінений у 1629 р., а остаточно за Людовіка XIV у 1685 р.

НАРОДНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ – право народу (у французькій правовій традиції – право нації) на визначення форми правління, форми державного устрою та інших складових конституційного ладу.

НАЦИЗМ – ідеологія та практика німецького фашизму, в основі якої теорія про расову зверхність арійців над всіма іншими народами.

НАЦІОНАЛ-СОЦІАЛІСТИЧНА ПАРТІЯ – НСДАП – Націонал-соціалістична робітничка партія Німеччини – у 1919-1945 рр. фашистська партія. Очолював А.Гітлер з 1921 р. Члени партії називались нацистами. При владі з 1933 р.

НЕВИДИМЕ МАЙНО – у праві Стародавніх Афін рухома приватна власність, здатна вислизати від оподатковування і конфіскації (гроші, коштовності і т.п.).

НЕДЖЕС – слуги фараона у Стародавньому Єгипті, що мали власне земельне господарство.

НЕДОТОРКАНИ – нижча каста в Індії, що включала безправних орендарів і слуг общини, позбавлених власницьких прав, що знаходилися в напіврабській, напівкріпацькій залежності від повноправних общинників.

НЕКСУМ – найдавніша форма договору займу, забезпеченням якого виступала особа боржника.

НЕМХУ – категорія жителів Стародавнього Єгипту, що могли бути підвищені чи знижені у своєму соціально-правовому статусі з волі адміністрації фараона (неджес, ремісники, воїни, дрібні чиновники).

НІМЕЦЬКИЙ СОЮЗ – об'єднання німецьких держав під гегемонією австрійських Габсбургів, створений 8 червня 1815 р. на Віденському конгресі. Ліквідований після поразки Австрії у війні з Прусією у 1866 р. На той час до цієї держави входило 32 німецькі держави.

НОБИЛІ – вищий стан давньоримського суспільства. Спочатку до нього входили найзначніші патриціанські роди. В результаті реформ Сервія Туллія доступ до стану нобилів отримали найбагатші плебейські роди. Тривалий час тільки нобілі входили в сенат і обирались в магістратури.

НОВА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА (НЕП) – названа так на відміну від політики “військового комунізму”. Почала здійснюватися по рішенням X з'їзду РКП(б) з 1921 р. Основні заходи: заміна продрозверстки продподатком, дозвіл на приватну торгівлю, на створення дрібних капіталістичних підприємств, дозвіл для державного капіталізму у вигляді концесій, оренди дрібних промислових підприємств і землі під суворим контролем держави; переведення державної промисловості на господарський розрахунок, заміна натуральної зарплатні грошовою у відповідності до якості та кількості праці, створення державних трестів, діяльність яких визначалась запитами ринків і таке інше. Проведення НЕПу було штучно перервано наприкінці 20-х – на початку 30-х рр., коли в країні склалась адміністративно-командна система управління народним господарством.

НОВИЙ КУРС Ф.РУЗВЕЛЬТА – сукупність заходів, спрямованих на державне регулювання американської економіки з метою пом'якшити негативні наслідки економічної кризи 1929-1933 рр. Основні заходи: величезний золотий запас США був переданий до державної казни і уряд отримав право випускати долари, які не були забезпечені золотом; обмін паперових грошей на золото був заборонений; були прийняті закони про відновлення національної промисловості, про регулювання сільського господарства та інші.

НОВИЙ СВІТ – так називали США на протинагу світу старому континентальній Європі.

НОВІК – підліток з дворян, дітей боярських і городових козаків в Росії у XVI – XVII ст., який вступив на військову службу у віці від 15 до 18 років.

НОВОПРИХОДЦІ – категорія феодално-залежного населення Русі XV – XVII ст., збіднілі селяни, частіше за все ті, хто втратив свій земельний наділ і не мав засобів вести власне господарство.

НОКСАЛЬНАЯ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ – у римському праві вид відповідальності, при якій хазяїн раба, що зробив делікт, замість відшкодування збитку міг видати потерпілому у власність безпосереднього винуватця даного правопорушення.

НОМ – 1) місто-держава, первісна форма державного утворення в країнах Стародавнього Сходу; 2) адміністративний округ в Єгипті, який мав політичний та релігійний центр.

НОМАРХ – правитель ному – царський намісник в Єгипті.

НОМОФЕТИ, НОМОФЛАКИ – колегія для охорони законів у Стародавніх Афінах, уповноважена екклесією.

НОРМАНДІЯ – історична область на Північному Заході Франції, переважно на півострові Нормандія. Назва походить від назви народу (норманів), які завоювали цю територію у першій половині X ст. у X – на початку XIII ст. – герцогство, після норманського завоювання Англії у 1066 р. – володіння англійських королів. У 1202 – 1204 рр. Нормандія була відвойована Францією. До 1710 р. мала статус провінції.

НОРМАНСЬКЕ ЗАВОЮВАННЯ АНГЛІЇ – вторгнення в Англію норманських феодалів у 1066 р. на чолі з герцогом Нормандії Вільгельмом, який після перемоги при Гастінгсі став королем Англії (Вільгельм I Завойовник). Завоювання Англії сприяло завершенню процесу феодалізації.

НОТАБЛИ – у Франції XIV – XVIII ст. члени зборів, які скликав король для обговорення державних, головним чином, фінансових та адміністративних справ. Призначались королем із представників вищого дворянства, духовництва, міської верхівки. Збори нотаблів мали дорадчий характер.

НУБАНДА – старший чиновник у Стародавньому Вавилоні, управитель палацу, функції якого багато в чому збігалися з давньоєгипетським джаті.

НЬЯЯ – загальноприйнята норма поведінки в Давній Індії, порушення якої спричиняло застосування державними органами покарання (аналог європейського поняття “закон”).

НЮРНБЕРГСЬКИЙ ПРОЦЕС – суд над головними нацистськими військовими злочинцями у м. Нюрнберг 20.11.1945 – 1.10.1946 рр. у Міжнародному військовому трибуналі до відповідальності були притягнуті вищі військові та державні діячі Третього Рейху. Вперше у світі агресію визнали найтяжчим злочином проти людства.

О

ОБ’ЄКТИВНЕ СТАВЛЕННЯ – поширений у Стародавньому та Середньовічному праві принцип відповідальності без вини, за вину іншої особи.

ОБРОК – натуральні чи грошові платежі, що сплачувалися залежними селянами феодалам як феодальна повинність.

ОБШУК ЗАГАЛЬНИЙ – за Соборним Уложенням 1649 р. – це опитування населення з приводу факту здійснення злочину.

ОБШУК ПОВАЛЬНИЙ – спосіб отримання доказів у Руській державі XV – XVII ст. при розшуковому процесі. Передбачав допит окольних (які жили по сусідству) людей про особу звинуваченого чи підозрюваного.

ОГОРОДЖУВАННЯ – процес захоплення великими феодалами громадських селянських земель в Англії наприкінці XV ст., і перетворення їх у власність буржуазного типу. В результаті зникли цілі села, а їх мешканці перетворились у бродяг та жебраків.

ОКОЛЬНИЧИЙ – у Руській державі XIII – початку XVIII ст. один з вищих придворних чинів. З XIV ст. окольничий входив в склад Боярської думи, був другим після боярина думним чином. Їх призначали керівниками приказів, воєводами.

ОКТРОЙОВАНИЙ КОНСТИТУЦІЙНИЙ АКТ – основний закон, дарований (октройований) монархом.

ОЛЕКСАНДР II – російський імператор за якого була проведена реформа кріпосного права в Росії, у 1861 році та серія буржуазних реформ.

ОЛІВЕР КРОМВЕЛЬ (1599-1658) – діяч англійської революції, лорд-протектор (1653-1658 рр.).

ОЛІГАРХІЯ – влада не багатьох. Форма правління за якої управління знаходиться в руках групи, приналежність до якої визначається, як правило, за народження чи багатством.

ОМЕЙЯДИ – династія арабських халіфів у 661 –750 рр., що походила від роду омейя арабського мекканського племені курейш. Засновник – Муавія I. За Омейядів араби завоювали Північну Африку, більшу частину Піренейського півострова, Середню Азію та інші території. Столицею був Дамаск. Внаслідок повстання 747 – 750 рр. під проводом Абу Мусліма Омейяди були скинуті і до влади прийшли Аббасиди. Один з Омейядів – Абдаррахман I, який втік до Іспанії, заснував там Кордовський емірат, у такий спосіб поклав початок династії Кордовських Омейядів.

ОММАЖ – у середньовічній Західній Європі обряд укладення васального договору і посвяти в лицарі, що супроводжувався приношенням клятви вірності.

ОПРИЧНИНА – до XVI ст. землеволодіння на Русі, яке було закріплене за царською родиною, уділ. Іван IV у 1565-1572 рр. з політичною метою виділив для безпосереднього управління “государів уділ” – опричнину, відокремивши її від земщини. Для управління опричніною були створені органи управління, аналогічні земським (прикази, Боярська дума). З дворян був утворений корпус опричників до 6 тис. Осіб, за допомогою якого Іван IV придушував спротив князівсько-боярської опозиції.

ОПТИМАТИ – політичне угруповання в Стародавньому Римі I ст. до н.е., що спиралося на сенат і протистояло популярам.

ОРГАНІЧНИЙ СЕНАТУС-КОНСУЛЬТ – акт у період Першої і Другої імперії, який змінював чи доповнював конституцію.

ОРГАНІЧНИЙ СЕНАТУС-КОНСУЛЬТ 1804 р. – акт, що юридично оформив встановлення Першої імперії у Франції, оскільки залишаючи офіційно за Францією назву республіка, цей акт передав управління країною Наполеону з титулом імператора французів. Титул передавався у спадок.

ОРДАЛІЙ – форма отримання судового доказу, коли винуватість визначалась за допомогою випробування водою, вогнем, хрестом та ін. чи судовим двобоєм. Так званий “божий суд”.

ОРДОНАНС – вид королівського указу в середньовічній Західній Європі, що мав силу закону без затвердження станово-представницьким органом.

ОРЛЕАНІСТИ – у XIX ст. монархічне угруповання у Франції, яке сприяло сходженню на престол у 1830 р. Луї Філіпа. В подальшому підтримали претензії інших представників Орлеанського дому на корону. Висловлювали інтереси в основному фінансової аристократії.

ОСВІЧЕНИЙ АБСОЛЮТИЗМ – політичний режим у пізньофеодальних монархічних державах (II половина XVIII ст.), який намагався пристосувати абсолютну монархію до нових умов ведення господарства, знищити зверху і перетворити найбільш застарілі феодальні інститути, зокрема ліквідувати деякі феодальні привілеї, провести реформи шкільної освіти, селянського суду, пом’якшити цензуру і т.ін. Представники: в Австрії – Йосип II, у Пруссії – Фрідріх II, в Росії – Катерина II.

ОСТРАКІЗМ – процедура, запроваджена Клісфеном, згідно якої громадянин, що представляв загрозу для афінської демократії за рішенням народних зборів міг бути вигнаний за межі країни на 10 років без конфіскації майна.

ОХВІСТЯ ДОВГОГО ПАРЛАМЕНТУ – депутати Довгого парламенту в Англії, які залишилися після “прайдової чистки” О. Кромвеля.

II

ПАГ (ОКРУГ) – адміністративні одиниці у франкській державі. На чолі знаходився граф, який мав у підпорядкуванні військовий загін та ополчення. Паги поділялись на сотні і очолювали їх на півночі – центенарії, а на півдні – вікарії.

ПАЛАТА ЛОРДІВ – верхня палата англійського парламенту, утворена у 1343 р. До її складу входили духовні та світські лорди. З кінця XIV ст. членство у палаті лордів стало спадковим.

ПАЛАТА ОБЩИН – нижня палата англійського парламенту, у середньовіччі складалась з лицарів, які представляли графства, та з городян.

ПАЛАТА ШАХОВОЇ ДОШКИ – вищий фінансовий орган у середньовічній Англії (створений на початку XII століття). Виконував функції рахункової палати і суду по справах про злочини фінансових чиновників.

ПАЛАТИНИ – у феодальній Франції спеціальні королівські радники, які виконували особливо важливі доручення короля.

ПАНДЕКТНА СИСТЕМА – система розташування норм цивільного права в зводі законів за зразком Пандектів (Дігест) Юстиніана (“від загального до часткового”), що передбачає розподіл на загальну і кілька спеціальних частин, у яких більш детально регламентується кожний із правових інститутів.

ПАНДЕКТНЕ ПРАВО – система норм рецепційованого римського права, що встановилося в Німеччині у XVI ст.

ПАНДХАРВА – у Стародавній Індії шлюб, що осуджується, і укладався без згоди батьків.

ПАНЧАЯТ – общинна рада із судовими повноваженнями в Індії.

ПРАНТЕЛЛА – лінія спадкування за законом, що включає родичів, які походять від загального предка.

ПАРИЗЬКА КОМУНА 1871 р. – державне утворення у Парижі, яке виникло внаслідок збройного повстання 18 березня. Проіснувала 72 дні.

ПАРИЗЬКИЙ ПАРЛАМЕНТ – спеціальний судовий орган, створений на основі королівської курії у 1260 році у феодальній Франції, збирався на сесії 4 рази на рік.

ПАРІІ, ЧАНДАЛИ – представники найнижчих прошарків населення Стародавньої Індії, що не входили до систем варн.

ПАРІШАД – дорадчий орган Стародавньої Індії при раджі (царі) для вирішення важливих зовнішньо і внутрішньополітичних питань.

ПАРЛАМЕНТ – 1) у Західній Європі XII – XIII ст. урочисті збори, які скликались королем; 2) парламенти у Франції – судово-адміністративні органи. Скасовані у 1790 р.; 3) англійський парламент вперше був скликаний у 1265 р. Був вищим станово-представницьким органом. З середини XIV ст. складається з двох палат.

ПАРТИКУЛЯРИЗМ ПРАВА – стійкий становий і територіальний розподіл права (ленне, міське, земське), відсутність цілісної національної системи права, що було особливо характерно для середньовічної Німеччини.

ПАТЕРФАМІЛІАС – батько родини, господар, владі якого підпорядковується решта членів сім'ї.

ПАТРИЦІЇ – родова аристократія у Стародавньому Римі.

ПЕДОНОМИ – посадові особи у Давній Спарті, що займалися вихованням дітей і юнаків до 20 років.

ПЕКУЛІЙ – у Стародавньому Римі частина майна, надана домовладці, підвладному сину чи рабу для ведення самостійного господарства й одержання певної частини доходу.

ПЕНТАКОСИОМЕДИМНИ – “пятисотмірники”, вищий (перший) майновий розряд вільного населення Аттики за реформами Солона, члени якого мали річний дохід у розмірі не менше 500 медимнів.

ПЕРЕГРІН – чужоземець на противагу громадянину Стародавнього Рима, представник завойованої країни чи підданий іноземної держави, який не мав цивільних прав до 212 р. (Едикт Каракалли).

ПЕРЕДПАРЛАМЕНТ – офіційно: Тимчасова Рада Російської республіки (республіка була проголошена Тимчасовим урядом 1 вересня 1917 р.). 20 вересня – 25 жовтого 1917 р. Створена на Демократичній нараді як засіб для відволікання революційної боротьби.

Фактично представницький орган російських партій до скликання Установчих зборів, обмежений дорадчими функціями. Більшовики вийшли з передпарламенту. Розпущений Петроградським РВК.

ПЕРИ – 1) великі феодали у Франції й Англії, що формально були васалами короля, але фактично вважали себе рівними йому; 2) члени Палати лордів англійського парламенту.

ПЕРІЕКИ – жителі периферійних гірських неплодородних районів Спарти, особисто вільні, але не мали політичних прав.

ПЕТЕСІ – правителі міст-держав у Стародавньому Вавилоні.

ПЕТИЦІЯ ПРО ПРАВА – була висунута англійським парламент Карлу I у 1628 р. Виражала прагнення буржуазії та нового дворянства обмежити королівську владу.

ПІВНІЧНОНІМЕЦЬКИЙ СОЮЗ – союз німецьких держав у 1866-1871 рр., створений Прусією. Був значним кроком на шляху об'єднання Німеччини на чолі з Прусією.

ПІДДЯЧИЙ – канцелярський службовець у приказах та місцевих державних установах Російської держави XVI – XVII ст., помічник д'яка. Поділялись на старших, середніх та молодших. З 1641 р. у піддячі могли поступити тільки служиві люди, і служба стала спадковою.

ПІДМАЙСТРИ – у середньовічних цехах ремісники, які пройшли термін учнівства і працюють за наймом у майстра декілька років, після чого зазвичай стає майстром. З XV – XVI ст. перехід у майстри був ускладнений, з'явилися “вічні” підмайстри, фактично наймані робітники.

ПІДСУСІДКИ – в Росії XVI – XVII ст. селяни, які розорились і посадські люди, які не мали самостійного господарства. Вони селились у дворах тяглих селян і допомагали вести їхнє господарство.

ПІСІСТРАТ – Афіньський правитель 560 – 527 рр. до н.е. (з перервами), реформатор, послідовник Солона. Часи його правління були названі тиранією.

ПЛАНТАГЕНЕТИ – Анжуйська династія – королівська династія в Англії в 1154-1399 рр. Представники: Генріх II, Ричард I Левове Серце, Іоанн Безземельний, Генріх III, Едуард I, Едуард II, Едуард III, Ричард II. Бокові гілки – Ланкастери та Йорки.

ПЛЕБЕЇ – один з вільних станів Стародавнього Риму. Походження їх залишається спірним. Вели боротьбу з патриціями до III ст. до н.е. за свої права.

ПЛЕБЕЙСЬКИЙ ТРИБУН – у Стародавньому Римі спеціальна магістратура, заснована у 494 р. до н.е. для захисту інтересів плебеїв.

ПЛЕБІСЦИТ – опитування населення у Франції з питань державної ваги, синонім терміну “референдум”.

ПОВАЛЬНИЙ ОБШУК – відповідно до процесуального права за Соборним Уложенням 1649 р. опитування населення з приводу конкретної особи, яку підозрюють у скоєнні злочину.

ПОВІТ – адміністративно-територіальна одиниця, відома в Руській державі з XIII ст. Починав формуватися на основі сукупності волостей, які відносились до одного міста. Повітом управляв князівський намісник, з початку XVII ст. – воєвода. З 1708 р. – повіт частина губернії. Повіти були скасовані в СРСР у 1923 – 1929 рр. при проведенні нового територіально-адміністративного поділу.

ПОДВІЙНИЙ ВОТУМ – в Англії право виборця голосувати двічі, за місцем проживання і за місцем знаходження нерухомості, відмінений у 1949 р.

ПОДУШНА ПОДАТЬ – основний прямиий податок в Росії XVIII – XIX ст. Запроваджений Петром I у 1724 р. Подушним податком обкладали все населення чоловічої статі податних станів.

ПОЖИЛОЄ – у Руській державі з кінця XV до кінця XVII ст. мито, сплата за користування землею, яка сплачувалась селянином землевласнику у випадку “відмови” чи при переході від одного землевласника до іншого за тиждень до і за тиждень після Юрієвого дня осіннього.

ПОЛЕ – на Русі XIII – XVI ст. судовий поєдинок (зазвичай як альтернатива присязі). Старі, малолітні та духовні особи могли виставляти “наймита” за себе. Поразка у поєдинку чи відмова означали програш справи.

ПОЛЕМАРХ – один із афінських архонтів, очолював військо.

ПОЛЕТИ – колегія з десяти чоловік у Стародавніх Афінах, що контролювала державні витрати.

ПОЛІС – назва міста-держави у Стародавніх Афінах.

ПОЛОВНИКИ – в Росії категорія феодално-залежного населення у XIV – I половині XIX ст. Формувалась із малоземельних селян-общинників, відпущених на волю холопів, збіднілих городян. Половники брали земельні наділи, позику у землевласників по договору про “полов’є”, де фіксувались повинності, зобов’язання розраховуватися частиною врожаю. Землевласник відповідав перед державою за виконання половником державних повинностей.

ПОМІСНА СИСТЕМА – виникла у вигляді роздачі великим князем (царем) земель у користування дворянам у Руській державі XV – XVII ст. за умови несення ними державної служби, в основному військової.

ПОМІСНИЙ ПРИКАЗ – центральна урядова установа в Росії у середині XVI – на початку XVIII ст. Спочатку мав назву Помісної ізби.

ПОМІСТЯ – форма умовного землеволодіння феодалів в Руській державі. Земля, надана великим князем у володіння за службу і на умовах служби, до XV ст. мала назву “жалування”. З 80-х рр. зустрічається назва помістя. На відміну від вотчини помістя не могло відчужуватися, передаватися у спадок. Наприкінці XVI – XVII ст. у зв’язку з посиленням політичного впливу дворянства помістя по правовому положенню наближається до вотчини. Згідно Наказу про єдино наслідування 1714 р. вотчини і помістя отримують єдиний статус і назву “іменіє”.

ПОНТИФІКИ – члени важливішої жрецької колегії у Стародавньому Римі (зберігали і тлумачили закони, релігійні обряди, тощо).

ПОПУЛЯРИ – політична течія у Стародавньому Римі, угруповання рабовласницьких демократів, яке склалось у першій чверті II ст. до н.е. за часів руху Граків.

ПОСАД – у руських князівствах X – XVI ст. торгівельно-промислове поселення біля стін міста, який пізніше став частиною міста. Іноді посади поділялись на слободи і сотні.

ПОСУЛ – хабар, обіцянка заплатити за сприятливий розгляд справи.

ПОТСДАМСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ – 17.07.-2.08.1945 р. конференція глав урядів держав-переможниць у Другій світовій війні СРСР, США, Великої Британії. На конференції було прийнято рішення про демілітаризацію та денацифікацію Німеччини, знищення німецьких монополій, про репарації, про західний кордон Польщі та ін.

ПРАВИЛО ЗДОБИЧІ (“ЗДОБИЧ – ПЕРЕМОЖЦЮ”) – конституційна традиція в США з 20-х рр. XIX ст., що зобов’язувала вищих посадових осіб подати у відставку після того, як залишав свою посаду президент, який їх призначив.

ПРАВО “МЕРТВОЇ РУКИ” – у феодалній Франції перехід майна селянина після його смерті до сеньйора.

“ПРАВО НАРОДІВ” – у Стародавньому Римі класичного періоду правова система, створена для регулювання відносин з участю іноземців (перегринів). Претори перегринів не були пов’язані нормами цивільного права у своїй правотворчості. “Право народів” було найбільш розвинутою та вдосконаленою частиною римського права.

ПРАВО ОЧІКУВАННЯ ЛЕНУ – закріплене в ленному праві Німеччини особливе право особи претендувати на даний лен після того, як він стане виморочним (у випадку смерті законного власника і при відсутності законного спадкоємця).

ПРАВО ПРОВОКАЦІЇ – право засудженого в Давньому Римі звертатися до народних зборів і плебейського трибуна з метою оскаржити судові рішення консула чи претора, що присудив його до страти.

ПРАВО СПРАВЕДЛИВОСТІ – система права Англії, що виникла наприкінці XIV – XV ст. завдяки рішенням суду лорда-канцлера, що виносились від імені корони на основі норм римського і канонічного права.

ПРАВозДАТНІСТЬ – визнана державою здатність фізичних осіб, громадян та юридичних осіб мати права та нести обов'язки, передбачені та допущені законом. Виникає з моменту народження людини, для юридичної особи – з моменту реєстрації уставу чи положення.

ПРАЙДОВА ЧИСТКА – вигнання у грудні 1648 р. в ході Англійської революції XVII ст. із Довгого парламенту пресвітеріан. Здійснена полковником Прайдом за наказом індепендентського командування парламентською армією.

ПРАЙМЕРІЗ – 1) у США – первісні збори виборців (як правило за участю прибічників однієї партії) для висунення кандидатів на виборні посади, а також процес голосування на таких зборах; 2) вибори делегатів на партійний з'їзд у США.

ПРАТИЛОМА – суворо заборонена форма шлюбу в Стародавній Індії, коли чоловік належав до більш низької варни.

ПРЕВО – глава адміністративного округу, префектура в середньовічній Франції, наділений адміністративними і судовими функціями.

ПРЕКАРІЙ – акт передачі в умовне володіння (тримання) земельної ділянки на основі договору, що укладається між феодалом і селянином на прохання останнього в обмін на заступництво і зобов'язання несення традиційних повинностей (особистих і майнових). Одна з форм закабаління вільних селян у Франкській державі.

ПРЕКАРІЙ ДАРОВАНИЙ – передача селянином своєї землі сеньйору й отримання її назад разом з додатковою земельною ділянкою.

ПРЕКАРІЙ НАДАНИЙ – договір про передачу сеньйором земельної ділянки на умовах володіння безземельному чи малоземельному селянину, що поновлювався кожні п'ять років.

ПРЕКАРІЙ, ЩО ПОВЕРТАЄТЬСЯ – акт передачі сеньйору з ініціативи селянина власної земельної ділянки й отримання його назад як умовне володіння з правом викупу (звичайно протягом семи років).

ПРЕЛЮДІЯ – передісторія, яка свідчать про початок якоїсь дії.

ПРЕСВІТЕРІАНИ – представники великої буржуазії та земельної аристократії в англійській революції. Помірковані пуритани.

ПРЕТОР – одна з вищих посад у Римській республіці (з'явилась у IV ст. до н.е. в якості помічника консула).

ПРЕТОРСЬКЕ ПРАВО – система римського права, яка склалась поряд з системою цивільного права. Преторське право створювалось діяльністю судових магістратів, головним чином преторів, які своїми едиктами та формулами, формально не змінюючи та не відмінюючи закони, доповнювали та виправляли правове регулювання.

ПРЕФЕКТ – у Стародавньому Римі адміністративно-судова і військова посадова особа. У VIII – VI ст. до н.е. у період ранньої республіки царі та консули призначали його для ведення справ.

ПРЕФЕКТ ПРЕТОРІЯ – у Стародавньому Римі у період принципату вищий чиновник, якого призначали з числа сенаторів чи вершників. Командував імператорською гвардією.

ПРЕЦЕДЕНТ – попереднє рішення судового чи адміністративного органу, яке використовується у подальшій практиці при вирішенні аналогічних питань. Джерело англосаксонського права.

ПРИВАТНЕ ПРАВО – збірне поняття, яке позначає галузі права, що регулюють відносини, що виражають приватні інтереси та засновані на незалежності та ініціативі індивідуальних власників та об'єднань (корпорацій) в їх майновій діяльності та особистих відносинах, на відміну від публічного права, яке регулює та охороняє загальні інтереси. Ядром приватного права є цивільне право, а також торгівельне право.

ПРИВІЛЕЙ ДУХОВЕНСТВА – у середньовічній Західній Європі правило про розгляд справ представників духовництва в церковних судах, що виключали застосування страти (“церква не може проливати кров”).

ПРИКАЗИ – адміністративно-судові установи центрального та місцевого управління у Московській державі. Становлення приказів відбулося наприкінці XV – на початку XVI ст. У період станово-представницької монархії оформилась приказна система. Перебували у підпорядкуванні царя і Боярської думи. Очолювали прикази судді з числа бояр, окольничих, дяків та думних дворян. Приказна система ліквідована з утворенням у першій чверті XVIII ст. колегій.

ПРИНЦИП “СТАРИЙ ДЕСИЗИС” – принцип обов’язковості судових прецедентів.

ПРИНЦИПАТ – форма державного правління у Стародавньому Римі, перехідна від республіканської до монархічної (27 р до н.е. – 284 р. н.е.).

ПРИТАНІЯ – чергування 50 членів Ради п’ятисот (пританів) протягом визначеного терміну з метою безпосереднього керівництва повсякденними справами у Стародавніх Афінах.

ПРОБАЦІЯ – умовний осуд із твердим контролем спеціальної служби за засудженим у карному праві країн англосаксонської правової родини.

ПРОДПОДАТОК – збирався у 1921-1923 рр. з селянських господарств Радянською державою. Запроваджений на відміну від продрозверстки, перший акт НЕПу.

ПРОДРАЗВЕРСТКА – система заготівлі сільськогосподарської продукції в Радянській державі у 1919-1921 рр., елемент політики “військового комунізму”. Обов’язкова здача селянами державі за твердими цінами усіх надлишків продуктів. Нерідко вилучали й найнеобхідніше. Із запровадженням НЕПу замінили на продподаток.

ПРОЕДР – один з булевтів у Стародавніх Афінах, що головували в Раді п’ятисот чи еклесії.

ПРОЛЕТАРИАТ – робітничий клас, відповідно до термінології Маркса “клас найманих робітників, позбавлених засобів виробництва, які живуть за рахунок продажу робочої сили та яких експлуатує капітал”. У сучасному світі даний термін втратив своє значення, оскільки робітники приймають участь у розподілі прибутку компаній та фірм, в яких працюють.

ПРОЛЕТАРІ – потомство – у Стародавньому Римі після реформи царя Сервія Тулія – найнажча, яка нічого не має верста громадян, з I ст. н.е. декласовані верстви суспільства. За часів капіталізму – робітничий клас. Першопочатково використовувався для позначення декласованих елементів: бомжів, волоцюг, жебраків. Їх ще називали люмпен-пролетаріат.

ПРОМУЛЬГАЦІЯ – доведення закону до відома народу (обнародування).

ПРОСВІТНИЦТВО – ідейна течія епохи переходу від феодалізму до капіталізму, стало ідеологічною підготовкою ряду революцій, особливо Великої Французької буржуазної революції к. XVIII ст. Діячі Просвітництва боролися за встановлення царства розуму, заснованого на природній рівності, за політичну свободу.

ПРОСТАТ – покровитель.

ПРОТЕКТОРАТ – одна з форм залежності держав, встановлена внаслідок укладання нерівноправного договору згідно з яким одна держава (протектор) бере на себе представництво іншої держави у зовнішніх відносинах і визначає її зовнішню політику.

ПРОТЕКЦІОНІЗМ – економічна політика держави, спрямована на захист національної економіки від іноземної конкуренції. Реалізується за допомогою фінансового заохочення вітчизняної промисловості, стимулювання експорту, обмеження імпорту.

ПРОТЕСТАНСЬКА ЦЕРКВА – протестантська державна церква, запроваджена Єлизаветою I у XVI ст.

ПСЕФІЗМА – постанова народних зборів у Стародавніх Афінах із приводу окремих осіб.

ПУБЛІЧНЕ ПРАВО – норми, що регулюють діяльність державних органів, відносини між громадянами та органами держави. Поділ права на приватне та публічне був запозичений з римського права. Радянське право такого поділу не знало.

ПУРИТАНИ – англійські кальвіністи, прибічники здійснення ідей реформації в Англії XVI – XVII ст. та перетворення англіканської церкви у дусі послідовного протестантизму. Відіграли помітну роль у підготовці та проведенні Англійської революції XVII ст.

ПУРИТАНИ – противники абсолютизму в англійській революції, виступали за поглиблення реформації.

ПУРОХІТА – головний придворний жрець у Стародавній Індії.

ПУТІ – двірцеві відомства у Московській державі у період об'єднання руських земель. Створювались для управління окремими галузями князівського господарства.

ПФАЛЬЦГРАФ – 1) міністеріал у Франкському королівстві, який очолював суд корони; 2) управляючий майном імператора Німеччини; 3) титул деяких німецьких князів.

П'ЯТА РЕСПУБЛІКА – республіка у Франції після прийняття діючої конституції 1958 р., підготовленої урядом де Голля.

Р

РАБИ – особи, які не мали політичних та деяких соціально-економічних прав в країнах Стародавнього Світу.

РАБІАНУМ – глава (староста) сільської громади, якого призначали в Стародавньому Вавилоні.

РАДА ДЕПЕШ – у феодальній Франції королівська рада з питань внутрішнього управління, створена Людовиком XIV у 1661 р.

РАДЖА – титул індійського царя.

РАДЖЬЯ – неподільна земельна власність в Індії, наслідувана одним членом великої родини.

РАТМАНИ – міські посадові особи (радники) у Німеччині, що обиралися на один рік і утворювали колегію суддів для розбору торгових справ.

РАХІНБУРГИ – сім членів виборного суду сотні у Франкському королівстві, знавці місцевих звичаїв, які утворювали суд сотні.

РАХУНКОВА ПАЛАТА – у феодальній Франції вищий орган фінансового управління, який виділився у XIII ст. з Королівської курії. Вела облік надходження судового мита.

РЕ – акти конституційного й адміністративного характеру в Японії.

РЕАЛЬНІ ДОГОВОРИ – у римському праві контракти, зобов'язання по яким наступали разом з передачею речі. До реальних договорів відносились позика, ссуда, зберігання.

РЕВІЗІЇ – в Росії у XVIII – I половині XIX ст. перепис податкового населення для визначення сум подушної податі. Результати ревізії фіксувалися у ревізьких сказках, в яких у XVIII – на початку XIX ст. враховувалось тільки чоловіче населення – ревізькі душі.

РЕВОЛЮЦІЯ МЕЙДЗІ – так прийнято називати події в Японії 1867-1868 рр., в ході яких була скасована влада сьогуна і відновлена влада японського імператора.

РЕГАЛІЯ – 1) виключне право государя на надра, карбування монети, вищий суд, митне обкладання й ін.; 2) зовнішні ознаки монархічної влади (корона, скипетр і ін.).

РЕГЕНСТВО – у монархічних країнах тимчасове колегіальне чи одноособове здійснення повноважень голови держави у випадку вакантності престолу (малолітство, тривалої хвороби і т.д.).

РЕГЕНТ – у монархічних державах тимчасовий правитель, якого призначали у випадку вакантності престолу, а також тривалої відсутності, хвороби чи неповноліття монарха.

РЕГЛАМЕНТ – у Росії I чверті XVIII ст. законодавчий акт, який визначав структуру, штати, функції, порядок діяльності державних установ, проходження служби (Генеральний регламент, Регламент чи устав Головного магістрату).

РЕДУМ – воїн у Стародавньому Вавилоні.

РЕЖИМ ВІШІ – політичний режим у Франції, який встановився 10 липня 1940 р. в результаті рішення Національних зборів про передачу влади в країні маршалу Петену, прийнятого в м. Віші в обстановці безпорядків в країні. Він відмінив посаду президента республіки і поклав на себе функції глави держави, всю повноту урядової влади.

РЕЙНСЬКИЙ СОЮЗ – у 1806 – 1813 рр. об'єднання 36 німецьких держав під протекторатом Наполеона І.

РЕЙПУС – у Франкському королівстві викуп за вдову, що виплачував роду померлого чоловік, який бажав укласти з нею шлюб.

РЕЙТАР – кінні наймані війська у Західній Європі у XVI – XVII ст.

РЕЙХСВЕР – збройні сили Німеччини, які склались із сухопутної армії та військово-морського флоту, створені у 1919 р. на основі Версальського мирного договору.

РЕЙХСРАТ – 1) двопалатний парламент у Австро-Угорщині; 2) представницький орган уряду земель у Німеччині у 1919-1934 рр.

РЕЙХСТАГ – нижня палата парламенту Німеччини 1871 – 1945 рр.

РЕЙХСТАГ – станово-представницький орган центральної влади “Священної Римської імперії німецької нації” у середні віки.

РЕКС – до 510 р. до н.е. у Стародавньому Римі титул царя і також вищого сановника.

РЕЛЬЄФ – феодальний платіж сеньйору за право відчужувати феод без його згоди чи вступити у володіння ним у порядку спадкування.

РЕМОНСТРАЦІЯ – право Паризького парламенту у вигляді відмови в реєстрації нормативного акту короля.

РЕНТА – будь-який дохід з капіталу, землі, майна, який надходив регулярно і не вимагав від того, хто його отримував підприємницької діяльності.

РЕПАРАЦІЇ – відшкодування збитків, які нанесла держава-агресор.

РЕСКРИПТ – 1) у Стародавньому Римі письмова відповідь імператора на запитання, поставлене для того, щоб він вирішив, мав силу закону; 2) акт монарха, адресований певній посадовій особі, наприклад міністру. Через рескрипт на посадових осіб накладались певні доручення, оголошувались подяки за службу і т.д.

РЕСТАВРАЦІЯ – відновлення чого-небудь. У державному житті відновлення поваленої династії. У Франції так називали період другого правління династії Бурбонів у 1814-1815 рр. (перша реставрація) та 1815-1830 рр. (друга Реставрація). Їх поділяють “100 днів Наполеона”. Період реставрації був завершений у 1830 р. після Липневої революції.

РЕТРА – договір з приводу соціально-політичної організації держави Спарти, складений легендарним Лікургом, забезпечував єдність спартіатів шляхом стримування майнового розшарування і створення організації сумісного владарювання над завойованим населенням, насамперед над ілотами.

РЕФЕРЕНДАРІЙ – одна з вищих посадових осіб у державі франків, до компетенції якої входило королівське діловодство. Завідував королівськими документами, оформляв відповідні нормативні акти і т інше.

РЕФОРМАЦІЯ – соціально-політичний рух XVI ст. у Європі проти феодалізму та його основної опори – католицизму. Внаслідок Реформації з'явився новий напрям у християнстві – протестантизм. Розпочалась у Німеччині і охопила багато країн Європи. Католицька церква відповіла на Реформацію Контрреформацією, що призвело до жорстоких релігійних війн XVI – XVII ст.

РЕФОРМИ ГЕНРІХА II ПЛАНТАГЕНЕТА – судова, військова, адміністративно-управлінська, фінансова реформи, здійснені в Англії у 1154-1189 рр. спрямовані на зміцнення авторитету королівської влади і ослаблення позицій великих світських та духовних феодалів.

РЕФОРМИ КАРЛА МАРТЕЛЛА – К.Мартелл правив у державі франків як майордом-герцог з 715 по 741 рр., заборонив дарування земель в повну власність і розпочав роздачу земель у виді бенефіцію; провів конфіскацію земель у феодалів, які не підпорядкувались його владі; об'єднав частини держави франків у єдине ціле; заклав основу професійного лицарського війська.

РЕФОРМИ КЛІСФЕНА – у 509 р. до н.е. створив 10 територіальних філ замість 4-х племінних. Нові філи поділялись на берегові, гірські та рівнинні тритії, які склались з демів. Замість Ради 400, створив Раду 500. З його ім'ям пов'язують виникнення остракізму.

РЕФОРМИ СЕРВІЯ ТУЛЛІЯ – поклав в основу суспільної організації Стародавнього Риму майновий та територіальний принципи (VI ст. до н.е.). Все вільне населення Риму і патриції, і плебеї було поділено на 6 розрядів за майновим становищем. В Римі було утворено 4 міських та 17 сільських округів, що послабило кровнородинні зв'язки. Ці реформи завершили процес руйнації родового ладу і поклали початок державній організації.

РЕФОРМИ СОЛОНА – у 594 р. до н.е. обраний першим архонтом Афін. Провів відміну боргової кабали (сисахфію), створив Раду 400, суд присяжних (гелією), провів уніфікацію мір та ваги, заміну монетної системи, посилив роль народних зборів (еклессії). Поділив усіх громадян на чотири майнові розряди.

РЕФОРМИ ТЕСЕЯ – легендарний герой Афін. Поділив населення на три групи за родом занять. Об'єднав племена з центром в Афінах (синойкізм). Так було створено чотири територіальні філи. Створив міжплемінну раду, народні збори загальноафінські, пізніше були створені ареопаг і колегія архонтів.

РЕЦЕПЦІЯ – запозичення правових норм, інститутів чи нормативно-правових актів із іншої правової системи.

РЕЦИДИВ – той, що повертається – злочин, скоєний повторно однією особою.

РИЦУ – каральні і судові встановлення в праві Японії.

РІЗНОЧИНЦІ – міжстанова категорія населення Росії XVIII – XIX ст., вихідці з духівництва, купецтва, міщанства, селянства, дрібного чиновництва та збіднілого дворянства, які отримали освіту і відірвались від свого попереднього соціального середовища.

РОЗШУКОВИЙ ПРОЦЕС – форма судочинства, переважно по кримінальних справам. Має назву слідчого, інквізиційного процесу. Для розшукового процесу характерна широка ініціатива компетентних державних (церковних) органів у порушенні судового переслідування, проведенні розслідування. Розшуковий процес зародився у церковних судах, а з XII – XIII ст. перейнятий був і світськими судами у Франції, пізніше поширився і в інших країнах.

РОТАЦІЯ – вибори частини від складу виборного органу. 1) періодична зміна посадових осіб як принцип державного управління; 2) обов'язкова відставка вищих федеральних чиновників у США при обранні нового президента країни.

РОЯЛІСТИ – королівський – термін часів Великої Французької революції для позначення прихильників династії Бурбонів. У широкому значенні те саме, що монархісти.

РУКА ПОВИННА ЗАСТЕРІГАТИ РУКУ – правило середньовічного цивільного і торгового права, що означало підвищений захист прав сумлінного набувача речі.

РЬО-АКТ – у середньовічній Західній Європі право родичів на викуп сімейного майна протягом одного року й одного дня після його продажу.

С

СА – штурмові загони. У 1921-1945 рр. у Німеччині військові формування фашистської націонал-соціалістичної робітничої партії, які були до встановлення фашистської диктатури основною збройною силою нацистів.

САБОТАЖ – свідоме невиконання обов'язків чи недбале їх виконання.

САБХА, САМИТИ – 1) збори знаті і представників народу в Стародавній Індії; 2) судова колегія з чотирьох осіб на чолі з брахманом.

САКСОНСЬКА ДИНАСТІЯ – династія німецьких королів у 919-1024 рр., імператорів "Священної німецької імперії" у 962 – 1024 рр. Засновник – Генріх I, основний представник – Оттон I.

САКСОНСЬКЕ ЗЕРЦАЛО – збірка норм звичаєвого права та судової практики у Північно-Східній Німеччині, складена у 20-х рр. XIII ст. Складалось з двох частин: 1) земське право, що регулювало державно-, цивільно-, кримінально- та процесуально-правові відносини; 2) ленне право, що регулювало відносини між сеньйорами та васалами.

САЛІЧНА ПРАВДА – запис звичаєвого права салічних франків кінця V – початку VI ст. Основна увага приділена кримінальному праву.

САЛІЧНИЙ ПРИНЦИП – правило Салічної правди про спадкування аллода по чоловічій лінії, що з початку XIV ст. стало трактуватися як правило престолонаслідування у Франції.

САМ-СЬОМІЙ – процесуальна норма в середньовічній Німеччині, що вимагала одноголосного підтвердження шістьма свідками винності чи невинності обвинувачуваного.

САМУРАЙ – особи у феодалній Японії, що перебували на службі, мають суворий кодекс честі, який визначає принципи поведінки та взаємовідносин з господарем.

САНАЦІЙНИЙ РЕЖИМ – назва режиму у Польщі у 1926 – 1939 рр. Встановлений у травні 1926 р. Ю.Пілсудським. Санація – це оздоровлення.

САПНДИ – у Стародавній Індії родичі до четвертого коліна, які спільно здійснювали поминальні приношення (пінду) загальному предку.

САТЕЛІТ – охоронець, супутник – у Стародавньому Римі – озброєний найманець, що супроводжує свого пана. Крім того, держава, формально незалежна, але фактично підпорядкована іншій більш сильній. У переносному значенні – безособовий виконавець чужої волі.

САПІ – архаїчний звичай ритуального самоспалення вдови в Стародавній Індії.

САЦЕБАРОН – посадова особа у державі франків.

СВЯЩЕННА РИМСЬКА ІМПЕРІЯ – заснована у 962 р. німецьким королем Оттоном I в результаті агресії в Італію та на слов'янський Схід, що призвело до штучного об'єднання німецьких князівств, насильно приєднаних слов'янських земель та Північної Італії. З кінця XV ст. називалась “Священна Римська імперія німецької нації”. Припинила існування внаслідок завоювання Наполеоном у 1806 р.

СВЯЩИННИЙ СОЮЗ – союз Австрії, Пруссії та Росії, укладений у Парижі в 1815 році після падіння імперії Наполеона I.

СД – служба безпеки. Розвідувальні органи нацистської партії в Німеччині, створені на чолі з Гейдріхом у межах СС у 1931 р. як орган внутрішньопартійної розвідки. У червні 1934 р. наказом Гесса оголошені єдиною розвідувальною та контррозвідувальною службою нацистської партії.

СЕ – у кодексах і офіційних документах Китаю термін, що позначав правове положення особистості, приналежність до певної соціальної групи.

СЕГРЕГАЦІЯ – політика відділення негрів та іншого кольорового населення від білих, один з видів дискримінації; у США – комплекс норм і заходів, що обмежували чи забороняли спільне проживання, навчання, професійну діяльність білих і чорних американських громадян, по суті легалізований Верховним судом у 1896 р. У 1957 та 1960 рр. були прийняті закони про захист громадянських прав негрівського населення.

СЕЇД – пан – почесний титул мусульман, які ведуть своє походження від Мухаммеда (у шиїтів – від Алі). У середні віки сеїдами називали також вождів племен та представників знаті.

СЕЙЗИНА, СЕЗИНА – у середньовічній Західній Європі кваліфіковане право на володіння землею, рухомими речами й ідеальними правами, засноване на попередньому давнішому володінні і захищається як власність особливими позовами.

СЕЙМ – назва вищого органу державної влади у Польщі. станово-представницький орган у Польщі, Литві, Чехії та деяких інших державах Східної Європи.

СЕКВЕСТР – у римському праві позбавлення володільця права розпорядження своїм майном. Отримав розвиток у буржуазному праві.

СЕКУЛЯРИЗАЦІЯ – відчуження церковного майна, земель, передача їх у світське управління. Одну з перших секуляризацію в історії здійснив у VIII ст. У державі франків майордом Карл Мартелл, перетворивши частину церковних земель у бенефіції. Великих форм набула секуляризація у XVI ст. за часів Реформації.

СЕНАПАТІ – командуєчий армією в Стародавній Індії епохи Маур'їв.

СЕНАТ – 1) Рада старійшин, вищий орган управління у Стародавньому Римі; 2) верхня палата у парламентах Франції, Італії, Іспанії, Бельгії, Румунії, США, Канади, Мексики, Бразилії; 3) в Росії створений у 1711 р. як вищий орган управління загальної компетенції. З другої половини XVIII ст. переважно вища судова установа, яка складалась з департаментів. Діяв до встановлення Радянської влади.

СЕНАТУС-КОНСУЛЬТИ – постанови сенату у Стародавньому Римі, що мали силу закону.

СЕНЕШАЛ – 1) голова королівської адміністрації у Франкському королівстві при Каролінгах; 2) представник французької корони з повноваженнями бал'ї в приєднаній до домену сеньйорії (південна частина Франції – Лангедок) і на прикордонних територіях.

СЕНЬЙОРІАЛЬНА МОНАРХІЯ – форма правління феодальної держави, побудована за принципом сюзеренітета-вассалітета, при якій політична влада була розділена між монархом і феодалами різного рівня, пов'язаних відносинами сюзеренітету-вассалітету.

СЕПАРАТИЗМ – відокремлений – прагнення до відділення, обособлення.

СЕРВ – особисто залежний селянин у середньовічній Європі, який був прикріплений до землі і ніс натуральні і грошові повинності на користь пана; до 1450 р. серваж був відмінений у більшості країн Західної Європи, але зберігався в Центральній і Східній її частині.

СЕРВІТУТ – інститут речового права, розроблений у Стародавньому Римі. Передбачав можливість користування у певних межах чужою власністю (право проходу, проїзду по ділянці сусіда, водопою з водоймища, що знаходився у чужій власності), а також обмеження прав власника розпоряджатися своєю річчю (право на вид, на світло, обмеження меж забудови, насадження дерев на сусідній ділянці і т.ін.).

СЕРЕБРЕНИКИ – у Північно-Західній Русі XIV – XVI ст. селяни, які взяли гроші у борг (срібло). Відсотки за позичку сплачували або грошима, або відробляли. Сребренники могли бути половниками.

СЕРТІОРАРІЙ – 1) право Верховного суду США вирішувати, яка зі справ, що надійшли в порядку апеляції, буде залишена для розгляду; 2) право Верховного суду запросити будь-яку справу з нижчестоящего суду з метою її перегляду.

СЕЦЕСІЯ – відхід – у Стародавньому Римі демонстративний відхід плебеїв у 494, 449 рр. до н.е. із складу римської общини та вихід за межі міста, своєрідна форма боротьби плебеїв за свої права.

СИКОФАНТ – у Стародавній Греції з другої половини V ст. до н.е. особа, яка професійно збирала компрометуючі відомості про громадян з політичною чи корисною метою.

СИМОНІЯ – купівля-продаж посад у християнській (особливо в католицькій) церкві, яка офіційно засуджувалася.

СИНГРАФА – письмове зобов'язання в давньогрецькому праві, підписане обома сторонами.

СИНЕКУРА – посада, що приносила дохід, але не була пов'язана з виконанням яких-небудь обов'язків.

СИНКЛІТ – збори вищих посадових осіб у Стародавній Греції.

СИНОД – органи державного галузевого управління церковними справами в Російській імперії.

СИНОЙКІЗМ – об'єднання аттичних племен у єдиний афінський народ (VIII ст. до н.е.).

СИНТОІЗМ – стародавня релігія японців, що увібрала ідеї китайських релігійних вчень про божественну силу правителя-імператора, первосвященника і нащадка Сонця.

СИСАХВІЯ – боргова реформа Солона в Стародавніх Афінах, у результаті якої було скасовано боргове рабство.

СИССИПІ – обов'язкові спільні трапези спартіатів, що були одночасно військовими підрозділами.

СИСТЕМА СТРИМОК І ПРОТИВАГ – взаємовідносини між органами влади, коли вони знаходяться у збалансованому стані і контролюють один одного.

СИТА – власні землі монарха в Стародавній Індії.

СІЛЬСЬКИЙ СТАРОСТА – у Росії з 1861 р. посадова особа, яку обирали на сільському сході. Мав обмежену адміністративно-поліцейську владу.

СІЛЬСЬКИХ СХІД – у Росії з 1861 р. головний орган управління у сільській громаді, який складався з селян-домохазяїв. Мав судово-поліцейську владу.

СІ-НО-КО-СЬО - офіційна формула для визначення чотирьох головних станів середньовічної Японії: самураї (сі), селяни (но), ремісники (ко) і торговці (сьо).

СКАБІНИ - члени суду сотні у Франкському королівстві.

СЛАВЕТНА РЕВОЛЮЦІЯ – події, які відбувались у Англії в 1688 р. Прагнення англійського короля Якова II відновити абсолютну монархію викликало різке невдоволення не тільки вігів, але й торі. Вони, об'єднавшись скинули Якова II з престолу і запросили Вільгельма Оранського штатгальтера Голландії.

СЛОБОДА – у Руській державі XI – XVII ст. поселення, велике село з не закріпаченим населенням, яке тимчасово звільнялось від князівських повинностей.

СЛОВО Й СПРАВА ГОСУДАРЕВА – система політичного розшуку в Росії наприкінці XVI – XVIII ст. Кожен російський підданий під страхом смертної кари повинен був донести про відомі йому навмисні злочинні дії проти царя та членів його родини, про державну зраду і т.ін. Проголошувалось “Слово й справа Государя”. Той, хто доніс і той, на кого донесли піддавались перехресним допитам з тортурами.

СЛУГИ ВІЛЬНІ – у Володимиро-Суздальській землі, Московській державі XIV – XVI ст. середні та дрібні феодалі-землеволодільці, які знаходились на службі у великих феодалів, на військовій службі у князів і мали право вільного від'їзду від них, при цьому не втрачаючи свого землеволодіння.

СМЕРДИ – у Давньоруській державі, Новгородській та Псковській землях, у Південно-Західній Русі XIV – XV ст. селяни-общинники, які не потрапили у особисту залежність.

СНАТАКА – домохазяїн, голова родини в Стародавній Індії.

СОБОРНЕ УЛОЖЕННЯ 1649 РОКУ – систематизація Російського права, має поділ норм за галузями та інститутами, але зберігається ще казуальність у викладі. З прийняттям СУ завершився процес закріпачення селян.

СОКА – у середньовічній Англії імунітетний привілей, право юрисдикції на певній території.

СОКАЖ – у середньовічній Англії вільне земельне держання, яке протиставлялося віланському.

СОКМЕНИ – у середньовічній Англії категорія особисто вільних селян, які проживали на території імунітетного округу, у поселеннях навколо манора. За своїм становищем сокмени наближались до дрібних феодалів та аллодистів. У XV – XVI ст. злились з вільними держателями землі.

СОЛСІТОР – у Великій Британії представник однієї з адвокатських професій: адвокат, який веде справи у судах графств та готує матеріали для баристерів. Виконує функції також юрисконсультів.

СПАРТАК – ватажок повстання рабів у Стародавньому Римі у 74 – 71 рр. до н.е.

СПАРТАНСЬКЕ ВИХОВАННЯ – система державного виховання та навчання у Стародавній Спарті, яка передбачала підготовку гарно тренуваних воїнів, які б здатні були переносити усі труднощі. Система спартанського виховання передбачала проходження трьох ступенів і тривала з 7 до 60-ти років.

СПАРТІАТИ – повноправні громадяни Стародавньої Спарти. Протягом IX – I половини VIII ст. до н.е. завоювали територію сусідніх племен Лаконії та Мессенії, перетворили їх населення у рабів-ілотів і особисто вільних, але неповноправних громадян – періеків.

СПІВПРИСЯЖНИЦТВО – вид судового доказу у франків. Співприсяжні не є свідками. Вони підтверджують добру репутацію обвинуваченого.

СПКЕР – 1) голова палати обшин англійського парламенту; 2) голова палати представників в Конгресі США.

СС – охоронні загони. Військова організація нацистської партії у Німеччині. Особиста охорона фюрера.

СТАНОВО-ПРЕДСТАВНИЦЬКА МОНАРХІЯ – форма правління у державах періоду розвинутого феодалізму. Монархи за цієї форми правління спирались на органи, які формувались з представників різних станів.

СТАРОЖИЛЬЦІ – категорія селян на Русі XIV – XVII ст., які тривалий час проживали у волості, селі і мали певні пільги. За Судебниками 1497 та 1550 рр. їх перехід у Юріїв день був більш ускладненим, ніж “новопорядчиків”.

СТАТТИ КОНФЕДЕРАЦІЇ – прийняті 2-м континентальним конгресом у США у листопаді 1777 р., набули чинності у 1781 р. представляли собою міжнародно-правовий акт про утворення союзу 13 незалежних держав з метою “загальної оборони, забезпечення своїх прав...”. Діяли до 1789 р.

СТАТУТ – в Англії з кінця XVII ст. нормативний акт, прийнятий парламентом і підписаний королем, законність якого не могла обговорюватися в судовому порядку.

СТАТУТ ПРО ЗЕМСЬКИЙ МИР – акт імператора чи рейхстагу в Німеччині, що забороняв на певний термін приватні війни. Визначав злочини проти земського миру та встановлював покарання за них.

СТАТУТНЕ ПРАВО – у середньовічній Англії сукупність законодавчих актів, виданих вищими органами державної влади. Статутне право вважається вищим правом країни, здатним змінювати та доповнювати загальне право.

СТИПУЛЯЦІЯ – у римському праві формальний, абстрактний усний контракт, що встановлював зобов’язання.

СТРАТЕГИ – колегія вищих посадових осіб у Стародавніх Афінах з військовими повноваженнями.

СТРИДХАНА – власність замужньої жінки в Стародавній Індії.

СТЮАРТИ – королівська династія у Шотландії в 1371 – 1714 рр. та в Англії у 1603 – 1649 рр., 1660-1714 рр. Найвідоміші представники: Марія Стюарт, Яків I (у Шотландії Яків VI), Карл I, Карл II, Яків II.

СУБІНФЕОДАЦІЯ – подовження феодальної ієрархічної драбини за рахунок передачі часті майна новому васалу.

СУБСТИТУЦІЯ – призначення спадкоємця під відкладеною умовою.

СУД ЗАГАЛЬНИХ ПОЗОВІВ (СПРАВ) – у середньовічній Англії один з вищих судів загального права по цивільним справам.

СУД ЛІНЧА – самосуд, жорстока розправа над неграми і прогресивними діячами у США.

СУД КОРОЛІВСЬКОЇ ЛАВИ – у середньовічній Англії центральний королівський суд по кримінальних справах, а також апеляційний суд по всіх справах, вище якого був тільки суд королівської ради.

СУД ЛОРДА-КАНЦЛЕРА – один з вищих органів судової системи у Англії періоду феодалізму (створений у XIII ст.). розглядав цивільні справи виходячи не з загального права, а з права справедливості, виступаючи у такий спосіб у ролі творця нових норм права.

СУД ПЕРІВ – різновид станового суду, якому підлягали, як правило, представники вищих станів середньовічного суспільства й у якому не брали участі присяжні засідателі, на відміну від королівського суду.

СУД ПРИСЯЖНИХ – суд, до складу якого, окрім постійних суддів, входить окрема колегія присяжних засідателів (непрофесійних суддів). Судді вирішують питання права (кваліфікація злочину, міру покарання), присяжні – факта (чи винуватий підсудний, чи правомірний позов). На підставі вердикту присяжних судді виносять втрояк. Один з найбільш демократичних інститутів судової системи. Виник і сформувався в Англії у XII – XV ст., звідки і поширився по всьому світу.

СУД ШЕФФЕНІВ – форма суду в Німеччині і Скандинавії, при якій професійний суддя і представники від населення складають єдину колегію.

СУДЕБНИК 1497 р. (Великокнязівський судебник, Судебник Івана III) – перший загальноросійський збір законів, створений після виникнення єдиної Руської держави. Затверджений великим князем Іваном III та Боярською думою у вересні 1497 р. Містив, переважно, норми кримінального та кримінально-процесуального права. Створював єдину систему судочинства, регулював деякі майнові правовідносини, встановлював єдиний термін переходу селян за тиждень до і за тиждень після Юрієвого дня. Став нормативно-правовою базою для Судебника 1550 р.

СУДЕБНИК 1550 р. (Царський судебник, Судебник Івана IV) – прийнятий Земським собором. Містив 100 глав-статей. Поглиблював кріпацтво. Містив в основному норми, що визначали злочини та покарання за них, також судочинство з цих справ. Містив норми, що регулювали майнові правовідносини, управління. Впорядковував законодавчий процес.

СУДИ “ЗАПИЛЕНИХ НІГ” – у середньовічній Англії ярмаркові суди сумарної юрисдикції зі спрощеною судовою процедурою, що забезпечує швидке рішення справ.

СУДИ КОРОЛІВСЬКІ В АНГЛІЇ – органи правосуддя, що виносили рішення по справі від імені монарха: суд казначейства, суд королівської лави, суд загальних позовів, суд лорда-канцлера.

СУДИ ПРОБАТА – одноособові суди по заповідальних справах у ряді країн.

СУДОВИЙ КОМІТЕТ ТАЄМНОЇ РАДИ – вища апеляційна інстанція для колоніальних судів Британської імперії й окремих країн Співдружності націй.

СУДОВИЙ ПОЄДИНОК – у феодальному кримінальному процесі спосіб доведення звинувачення, який полягає у збройному поєдинку сторін чи їх представників перед судом.

СУЛТАН – титул мусульманського світського правителя, наприклад в Османській імперії, а також великих феодалів у мусульманських країнах Західної Африки, вождів племен південної Аравії.

СУННА – зафіксовані у формі переказів (хадисів) вислови і вчинки Пророка Мухаммеда, що вважаються зразком, якому зобов’язані слідувати мусульмани.

СУННІТИ – ортодоксальні мусульмани, становлять більшість мусульман. Суннізм як напрям ісламу виник у другій половині VII ст. в Аравії. Поряд з Кораном визнають святість Сунни, яка підносить крім пророка Мухаммеда й халіфа Алі, ряд халіфів, яких відкидають шіїти.

СУПРЕМАТІЯ – вища влада короля над церквою в Англії, проголошена в 1534 р.

СЬОГУН – першопочатково “великий воєначальник”, фактичний правитель Японії з XII ст. до 1867 р.

СЬОГУНАТ – особлива форма феодально-військової диктатури в феодальній Японії, за якої вся влада концентрується у руках сьогуну, який при проведенні своєї політики, опирався на уряд Бакуфу.

СЮЗЕРЕН – у Західній Європі у середні віки великий феодал – верховний сеньйор території (король, герцог, князь), який був государем по відношенню до залежних від нього васалів. Його влада була заснована на пожалуванні ним васалу феода.

Т

ТАЄМНА РАДА – з’явилась в Англії у XIII ст. і тоді мала назву “Королівська рада”. Повністю склалась у період абсолютизму. Під час революції XVII ст. Таємна рада

припинила своє існування, але після реставрації монархії у 1660 р. була поновлена. У XVIII ст. з Таємної ради виділився кабінет міністрів, члени якого підбиралися королем. На початку XIX ст. припинила своє існування остаточно.

ТАЗИС – покарання за правопорушення в шаріаті, точно не встановлене й обумовлене правителем чи суддею на свій розсуд.

ТАЙВЕЙ – глава військового відомства в Стародавньому Китаї в період імперії Хань.

ТАЛАК – спрощена форма розлучення у арабів з ініціативи чоловіка без пояснення причин, проголошувалась тричі і означала: “ти відлучена” або “з’єднайся з родом”.

ТАЛПОН – принцип рівної відплати за вчинене (“око за око, зуб за зуб”), що застосовувався, як правило, тільки у відношенні до осіб рівного соціального становища.

ТАЛБЯ – спочатку оброк у Франції на користь сеньйора, що виплачувався сервами і віланами, з початку XV ст. перетворився в основний прямий податок на користь короля.

ТАМКАР – державний торговий агент і збирач податей у Стародавньому Вавилоні, купець, лихвар, позичкодавець і виконавець окремих царських доручень.

ТАТЬ – крадій.

ТАТЬБА – у законодавстві Русі, Росії XI – XVIII ст. крадіжка.

ТЕЗАУРАРІЙ – державний скарбник у державі франків.

ТЕМЕНОС – особливий земельний наділ у гомеровській Греції, який виділяли на користь базилевса.

ТЕНИ – служила знать в Англії часів раннього середньовіччя., дружинники короля.

ТЕННО – ім’я першого японського імператора (VI ст.), яке стало офіційним титулом глави держави.

ТЕОКРАТІЯ – форма правління, за якої влада у державі знаходиться у руках глави церкви та духовенства. Характерна для часів Стародавності та феодалізму. Теократичними державами були халіфати Омейядів, Аббасидів, Папська область, де папа здійснював і політичну, і духовну владу. Теократичною державою є і сучасний Ватикан.

ТЕРЕЗІАНА – збірка кримінального права та процесу Австрії. Видана у 1768 р. за часів правління Марії Терезії. В своїй основі повторювала Кароліну.

ТЕРХАТУМ – у Стародавньому Вавилоні сума, що виплачувалася нареченим батьку нареченої (шлюбний викуп).

ТИМЧАСОВИЙ УРЯД – центральний орган державної влади, який виник після лютневої буржуазно-демократичної революції в Росії, проіснував з 15 березня по 7 листопада 1917 року.

ТИНЬВЕЙ – глава судового відомства в Стародавньому Китаї епохи Цинь.

ТИРАНІЯ – своєрідна форма правління у деяких грецьких полісах. Тирани проводили заходи з покращення становища демосу, розвитку землеробства, ремесла та торгівлі, розвитку суспільних відносин та держави.

ТИРАНІЯ – у давньогрецьких полісах форма державної влади, встановлена насильницьким шляхом. Виникла у VII – VI ст. до н.е. в процесі боротьби між родовою знаттю та демосом. Реформи тиранів були спрямовані на покращання становища демосу, на розвиток торгівлі, ремесел.

ТІНЬ – специфічний інститут традиційного права Китаю, на підставі якого родичі чиновника (“тінедателя”) одержували ряд особливих соціальних і правових переваг у залежності від “сили тіні”.

ТОКСОТИ – державні раби в Стародавніх Афінах, що виконували поліцейські функції.

ТОМАС ДЖЕФФЕРСОН (1743 – 1826 рр.) – автор Декларації незалежності США 1776 року, третій президент США (1801 – 1809 рр.).

ТОРГОВА КАРА – різновид кримінального покарання, що виник у XV ст. і полягав у прилюдному побитті батогами на торгових площах та інших багатолюдних місцях.

ТОРІ – представники земельної аристократії та англійського духовенства в англійському парламенті у другій половині XVII ст. Прибічники короля в англійському парламенті.

ТРИАЖ – право дворянина в середньовічній Франції вилучити третину общинної землі за умови внесення в скарбницю відповідної плати.

ТРИБА – адміністративно-територіальний округ у Стародавньому Римі за реформою Сервія Тулія.

ТРИБУТНІ КОМІЦІЇ – народні збори за трибами у Стародавньому Римі у республіканський період.

ТРИЗН (зрада) – в Англії у XIV ст. найтяжчий кримінальний злочин, виділений з фелонії в особливу категорію.

ТРИУМВІРАТ – у Стародавньому Римі часів падіння республіки – союз трьох політичних та військових діячів, тріумвірів, мета якого – захоплення верховної влади. Перший тріумвірат – Ю.Цезарь, Г.Помпей, М.Красс, другий – Октавіан (Август), М.Антоній, М.Лепід.

ТУНГІН – виборний суддя. Голова невеликої адміністративної одиниці – сотні у франків, а також голова суду рахінбургів.

ТЮДОРИ – королівська династія в Англії в 1485 – 1603 рр. Представники: Генріх VII, Генріх VIII, Едуард VI, Марія I, Єлизавета I.

ТЯГЛО – в руській державі XV – на початку XVIII ст. грошові та натуральні державні повинності селян та посадських людей. У XVIII – XIX ст. одиниця обкладення селян повинностям на користь поміщика.

ТЯГЛОВІ СЕЛЯНИ – в Руській державі XV – початку XVIII ст. “чорнотяглові” та поміщицькі селяни, які сплачували державні податки та несли державні повинності. З 1724 р. із запровадженням подушної податі стали називатися податним населенням.

У

У СИН – п’ять традиційних кримінальних покарань у Давньому Китаї (таврування, відрізання носа, відрубання ніг, кастрація, страта).

УГОДА ПРО ВИЗНАННЯ ПРОВИНИ – попередня позасудова угода сторін, узаконена в країнах англосаксонської правової сім’ї, згідно якої обвинувач зобов’язується перекваліфікувати діяння на менш тяжке в обмін на зізнання обвинувачуваного в його здійсненні.

УДИ – указ фараона в Стародавньому Єгипті.

УДІЛЬНІ КНЯЗІ – правителі в удільних князівствах на Русі. Утворення удільних князівств пов’язане з феодалною роздробленістю.

УДІЛЬНІ КНЯЗІВСТВА – феодалні державні утворення на Русі, що з’явилися внаслідок подрібнення Давньоруської держави, а пізніше великих князівств (Київського, Володимирського та ін.), а також в результаті земельних переділів, захватів і т.ін. формально вони залежали від великого князя, але мали свої збройні сили, судово-адміністративну та грошову систему та інші атрибути суверенності. Уділи були ліквідовані в результаті утворення єдиної Руської держави і її централізації.

УДІЛЬНІ СЕЛЯНИ – в дореволюційній Росії селяни, які проживали на удільних землях (з 1797 р. називались – двірцеві селяни).

УЗУФРУКТ – право довічного користування чужим майном та доходами від нього, за умови не проводити суттєвих змін.

УММА – община віруючих мусульман, створена Мухаммедом у місті Медина.

УОТЕРГЕЙТСЬКА СПРАВА – розслідування подій, пов’язаних з протизаконними діями “Комітету Республіканської партії з переобрання президента” в період виборчої кампанії 1972 р.: спроба встановити підслуховуючий устрій в штаб-квартирі Демократичної партії в готелі “Уотергейт”, у Вашингтоні. Президент Р.Ніксон під загрозою звинувачення у

причасності до уотергейтської справи і притягнення до відповідальності у порядку імпічменту у серпні 1974 р. пішов у відставку.

УРОК – у давньоруському праві відшкодування шкоди потерпілому.

УРОЧНІ ЛІТА – термін позивної давнини, запроваджений у Руській державі у 90-х рр. XVI ст. для повернення на попереднє місце проживання селян, які втекли від господаря. У 1597 р. був встановлений 5-ти річний термін, у 1607 р. – 15 років. Соборне Уложення 1649 р. було запроваджено безурочний пошук селян-втікачів.

УРФ – звичаєве право, визнане шаріатом.

УСТАНОВЧІ ЗБОРИ – парламентська установа в Росії, засідання якої проходило 5 (18) січня 1918 р. у Таврійському палаці в Петрограді. Відмовилось визнати декрети радянської влади. Закрите більшовиками о п'ятій годині ранку 6 (19) січня 1918 р. В ніч з 6 (19) на 7 (20) січня 1918 р. ВЦВК прийняв декрет про розпуск Установчих зборів, які вперше в історії Росії були обрані демократично і в яких більшовики опинились у меншості.

Ф

Ф'ЄФ – земельне володіння в феодалній Англії (теж саме, що й феоде), яке васал отримував від свого сеньйора на правах володіння та користування ним (до XIII ст. без права відчуження).

ФА – норми законодавства, забезпечені примусовою силою держави в Стародавньому Китаї.

ФАЙДА – 1) кровна помста у німецьких племен; 2) приватна війна в середньовічній Німеччині.

ФАРАОН – титул давньоєгипетських царів.

ФАТІМІДИ – династія халіфів-ісмаїлітів, яка правила на Близькому Сході у 909 – 1171 рр. Вели своє походження від Фатіми – дочки пророка Мухаммеда. Держава Фатімідів заснована в Тунісі. На середину X ст. підкорили всю територію Північної Африки та Сицилію, у 969 р. завоювали Єгипет, наприкінці X – на початку XI ст. – Сирію.

ФАЦЗИН – у Стародавньому Китаї збірка законів, складена наприкінці V – на початку IV ст. до н.е., містила діюче кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство.

ФАШИЗМ – ідеологія та політична течія, що виникла після I світової війни, першопочатково в Італії. Є неприкритою диктатурою, що проводить жорстокий терор проти “іноземців” та інакомислячих, зокрема, комуністів та євреїв. В основі ідеології лежить націоналістичний патріотизм. Зовнішня політика фашистських держав у XX ст. була спрямована на захват інших країн. Наприкінці 30-х рр. фашистські режими були встановлені в Італії, Португалії, Іспанії та ряді країн Східної Європи. Фашистська Німеччина в союзі з Італією та Японією розпочали Другу світову війну.

ФЕДЕРАЛІСТИ – політична партія в США к. XVIII – початку XIX ст. Виразала інтереси великої торгівельної буржуазії та частини плантаторів-рабовласників, прагнули до посилення федерального уряду країни.

ФЕДЕРАТИ – представники німецьких племен, які уклали договір з Римом про союз і охорону кордонів Римської імперії.

ФЕЛОНІЯ – категорія тяжких злочинів у кримінальному праві Англії, за які карали стратою чи оголошенням поза законом з конфіскацією майна злочинців на користь їхніх лордів.

ФЕЛЬЯНИ – політичне угруповання, яке визначало в певній мірі політику Установчих та Законодавчих зборів часів Великої Французької революції. Складалась з представників великої буржуазії та ліберального дворянства, виступали за конституційну монархію. Після повалення монархії 10.08.1792 р. злилися з противниками якобінців.

ФЕОД – спадкоємне земельне володіння в середньовічній Західній Європі, подароване сеньйором своєму васалу на умові несення служби (військової, адміністративної й ін.) чи сплати встановлених звичаєм внесків.

ФЕСМОФЕТИ – у Стародавніх Афінах вищі посадові особи, що входили в колегію 9-ти архонтів. Виконували судові функції.

ФЕТВА – рішення і думки окремих муфтіїв з правових питань у арабів.

ФЕТИ – вільні незаможні громадяни Стародавніх Афін, віднесені до 4 розряду за реформою Солона.

ФІКХ – нормативна частина шаріату.

ФІЛА – 1) плем'я Аттики в гомерівський період; 2) один з 10 територіальних округів після реформ Клісфена.

ФІРМАН – указ халіфа чи інших мусульманських правителів.

ФІСК – 1) скарбниця римського імператора; 2) державна скарбниця взагалі.

ФОГТИ – у державі франків за Каролінгів, потім у середньовічній Франції та Німеччині чиновники з великих землевласників, які здійснювали судові функції у церковних вотчинах. Фогти знаходились на другій сходинці родової служилої аристократії.

ФОЛЬКЛЕНД – земельне володіння вільного общинника в донормандській Англії.

ФОРМАЛІЗМ – відірваність формальної юридичної процедури від змісту правового акту.

ФОРМАРЬЯЖ – плата пану за дозвіл на шлюб у середньовічній Франції.

ФОРОС – податок, що платили Стародавнім Афінам залежні поліси.

ФРАНКСЬКА ДЕРЖАВА – ранньофеодальна держава, що виникла наприкінці V ст. на території колишньої Римської імперії при завоюванні франками на чолі з Хлодвігом Галії. Внаслідок завоювань Карла Великого включила майже всю Західну і частину Центральної Європи. Правила королі із династії Меровінгів і Каролінгів. За Верденським договором 843 р. держава франків була поділена на три частини.

ФРАТРІЯ – у Стародавній Греції сукупність декількох родів.

ФРІГОЛЬД – вільне земельне володіння (тримання) у середньовічній Англії (баронія, лицарське тримання, сокаж, бургажиум, сержантерій і ін.).

ФРІГОЛЬДЕР – дрібний землевласник в Англії.

ФЮРЕР – вождь німецької нації.

Х

ХАБЕАС КОРПУС АКТ – вид наказу в Англії про “доставку тіла (особистості) у суд”, який видавався на прохання арештованої особи суддею й адресувався шерифу чи начальнику в'язниці, який був зобов'язаний представити необхідні документи, що підтверджують законність арешту.

ХАДД – точно встановлене в шаріаті покарання за злочин, що є зазіханням на права Аллаха.

ХАДИС – розповідь сподвижника Мухаммеда про вчинки і промови Пророка, складова частина Сунни.

ХАЛІФ – духовний і світський глава теократичної мусульманської держави (халіфату).

ХАНІФСЬКИЙ РУХ – політичний рух за об'єднання арабських племен під релігійними гаслами (відмова від язичництва, багатобожжя).

ХАРАДЖ – земельний податок із зиміїв в Арабському Халіфаті.

ХАРТІЯ – документ публічно-правового та політичного характеру Середні віки та Новий час.

ХИМСА – нанесення збитку, образи особистості в дхармасутрах Стародавньої Індії.

ХИРОГРАФА – письмове зобов'язання в давньогрецькому і римському праві, підписане боржником (розписка).

ХІДЖАЗ – священна земля мусульман навколо міста Мекки, де жив Мухаммед.

ХОЛОПИ – у Руській державі категорія феодально-залежного населення. Холопи відомі з X ст. Ними можна було розпоряджатися наче річчю: вбити, продати, віддати за борги і т.ін. За дії холопа відповідальність ніс господар. З XII ст. розпочався процес ліквідації холопства. З часом вони перетворились у дворову челядь, прикріплену до землі.

Ц

ЦЕЛБАТ – норма про безшлюбність духівництва в канонічному праві Римсько-католицької церкви

ЦЕНЗИВА – спадкоємне селянське земельне володіння у феодальній Франції, за яке селяни сплачували сеньйору грошову ренту (ценз), а також талію на користь держави.

ЦЕНЗОРИ – у Стародавньому Римі посадові особи, які складали списки сенаторів та вершників, здійснювали нагляд за дотриманням прав громадян, контроль за фінансами, перепис населення. Двох цензорів обирали на 5 років.

ЦЕНТЕНАРІЙ – глава сотні у Франкському королівстві, що командував ополченням і підпорядковувався графу.

ЦЕНТУРІЯ – 1) військовий підрозділ у Стародавньому Римі, частина легіону; 2) об'єднання римських громадян одного з майнових розрядів

ЦЕРКОВНИЙ ШЛЮБ – шлюб, який вкладався церквою за релігійним обрядом.

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО – система права у Стародавньому Римі, яка спочатку називалась квіритським правом. Назву отримало від держави-міста (civitas), що підкреслювало його суто національний характер. Джерелами цивільного права були Закони XII таблиць та інші закони, які регулювали правове положення квіритської власності.

ЦИВІЛЬНИЙ ЛИСТ – акт парламенту, що визначає розміри грошових витрат на утримання монарха і його двору при конституційній монархії.

Ч

ЧАНДАЛИ – відвернені у Стародавній Індії. Походили від шлюбів брахманів та шудр. Їм на дозволяли жити разом з усіма у поселенні. Основне їх заняття підготовка небіжчиків до поховання. Носили одяг державних злочинців.

ЧАРТИЗМ – перший масовий політично оформлений революційний рух пролетаріату у Великій Британії у 1830 – 1850-х рр. Вимоги чартистів викладені у вигляді законопроекту “Народна хартія” в 1838 р. У 1840, 1842, 1848 рр. чартисти внесли в парламент петиції з вимогою запровадження загального виборчого права (для чоловіків), обмеження робочого дня, підвищення заробітної плати. Петиції були відкинуті. Після 1848 р. рух чартистів почав згасати.

ЧЕЛЯДЬ – у Стародавній русі VI – IX ст. залежні на основі патріархального рабства люди. З середини XI ст. слово “челядь” витісняється словом “хлопи”. У XVIII – XIX ст. челяддю називали дворових людей поміщиків.

ЧЕНСЯН – 1) міністр в імперії Цинь; 2) перший помічник імператора, глава фінансового відомства в імперії Хань

ЧИНШЕВИКИ – вільні селяни у феодальній Німеччині, які орендували хазяйську землю, за яку платили грошову повинність “чинш”.

ЧОЛОБИТНА – прохання, заява, скарга в Руській державі XV – початку XVIII ст.

ЧОРНА ВОЛОСТЬ – волость в Росії, в якій проживають чорнотяглові (державні) селяни.

ЧОРНІ КОДЕКСИ – законодавчі акти, видані у 1865-1866 рр. у південних штатах США у відповідь на відміну рабства негрів. “Чорні кодекси” мали на меті узаконити расову дискримінацію, забезпечити за допомогою примусу південних плантаторів робочою силою. У 70-ті рр. XIX ст. були відмінені у деяких штатах.

ЧОРНОТЯГЛОВІ СЕЛЯНИ – у Росії в XVI – XVII ст. селяни, залежні від держави, які несли натуральну та грошову повинності. З першої чверті XVIII ст. чорнотяглові селяни стали зватись державними.

Ш

ШАККАНАККУМ – чиновник у Стародавньому Вавилоні, який здійснював адміністративну і судову владу у межах області. Був відповідальний за збір податків.

ШАМАЛУМ ТА ТАМКАРИ – у Стародавньому Вавилоні агенти, які знаходились на царській службі і виконували торгівельні та лихварницькі операції.

ШАН ЯН – філософ і державний діяч Стародавнього Китаю, який здійснив ряд реформ в імперії Цинь.

ШАРІАТ – назва мусульманського права; правова система, яка виникла в межах Арабського халіфату і процес еволюції якої був тісно пов'язаний з еволюцією арабської державності; суто конфесійне право норми якого безпосередньо засновані на Корані, Сунні та іджмі.

ШАСТРИ – у Стародавній Індії трактати з різноманітних питань, містили правові приписи та заборони.

ШВАБСЬКЕ ЗЕРЦАЛО – збірка норм звичаєвого права та судової практики у феодальній Німеччині. Складена у XIII ст., містила норми земського, ленного та канонічного права.

ШЕВАЖ – у феодальній Франції подушний податок сервів.

ШЕВАЛЬЄ – у феодальній Франції нижча верства дрібних феодалів (лицарів), які не мали своїх васалів, а лише залежних селян. Шевальє – дворянський титул.

ШЕЙХ – старійшина, керівник місцевої мусульманської общини в Арабському Халіфаті.

ШЕРІКТА – у Стародавньому Вавилоні придане дівчини, що вибула з батьківського будинку в зв'язку з заміжжям, вступом у жриці і т.п.

ШЕРІФ – призначений королем глава графства в Англії, що володів вищою судовою, поліцейською, військовою і фінансовою владою.

ШЕФЕНИ – 1) у Німеччині, Італії та інших країнах Західної Європи VIII – XVI ст. члени общинних судів. Перетворились у нижчу категорію “благородних”; 2) суди шефенів діяли у Німеччині з 1871 р. до другої світової війни, у Франції – за режиму Віші; 3) у ФРН засідателі дільничних судів, приймають участь при розгляді найважливіших кримінальних справ.

ШИЇТИ – угруповання мусульман, послідовників халіфа Алі, які після його смерті у 661 р. не визнали влади халіфів династії Омейядів. Право на найвищу владу визнали тільки за своїми імамами – нащадками Алі та Фатіми, дочки Мухаммеда. Домінують в Ірані та Іраку.

ШТАТГАЛЬТЕР – 1) у Німеччині намісник, в руках якого у період фашистської диктатури зосереджувалась уся влада на місцях; 2) титул правителя Голландії.

ШТРЕЙКБРЕХЕР – найманий робітник, що відмовився від участі в страйку чи спеціально найнятий для його зриву.

ШУДРИ – нижча варна у Стародавній Індії. Категорія слуг, найманих працівників, батраків. Їхній головний обов'язок полягав у служінні трьом вищим варнам (двічінародженням).

ШУЛКА – шлюбний викуп у Стародавній Індії.

ШУЛЬТГЕЙС – заступник та представник графа у судових справах у феодальній Німеччині.

Щ

ЩИТ ВІЙСЬКОВИЙ – у середньовічній Німеччині символ приналежності до стану, що має право володіти леном, показник рангу, до якого відноситься особа в системі феодальної ієрархії.

ЩИТОВІ ГРОШІ – в феодальних країнах грошова компенсація, яку виплачували васали на користь короля замість виконання військової служби.

Ю

ЮРИДИЧНА ОСОБА – суб'єкт цивільного права, організація, яка має у власності, господарському віданні чи оперативному управлінні обособлене майно і відповідає за своїми зобов'язаннями цим майном, може від свого імені набувати та здійснювати майнові та особисті немайнові права, нести обов'язки, бути позивачем та відповідачем у суді.

ЮРІВ ДЕНЬ – за тиждень до і за тиждень після цього дня (26 листопада за старим стилем) селянам давали можливість переходити на інше місце проживання (перехід з волості

у волость, з села в село). За Судебником 1497 р. це положення стало загальноруським, що стало важливим етапом на шляху закріпачення селян.

ЮСТИЦІАРІЙ – 1) у середньовічній Англії головний політичний і судовий чиновник при англо-норманських королях і перших королях династії Плантагенетів; 2) особа духовного звання, знавець канонічного та римського права. Фактично правив Англією коли король перебував за межами країни.

Я

ЯКОБІНЦІ – впливове угруповання конвенту третього етапу французької революції; встановили революційну диктатуру.

ЯКОБІНЦІ “ГОРА” – представники інтересів дрібної буржуазії, міського плебсу та селянства на третьому етапі французької революції.